

ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ
САБРАНА ДЕЛА

1935-1936.

КЊИГА 3

Београд 2001

Димитрије В. Љотић

САБРАНА ДЕЛА

Књига 3.

1935-1936.

Београд, 2001.

Димитрије Љотић
Сабрана дела
Књига 3.

Приредио:
др Драган Суботић

Београд, 2001.

Уређивачки одбор:
Ђорђе Ј. Јанић,
др Драган Суботић,
Слободан Ивошевић,
Влада Гавриловић

Унос текста и прелом:
Слава Милановић
Петар Милановић

Издавач:
Задруга, Нови Сад

Штампа:
Art Print, Нови Сад

Тираж:
1.000 примерака

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
ХАБЗБУРЗИ НА ПОМОЛУ	28
ДОК ЈОШ НИСМО РОБЉЕ	30
ХРВАТСКО ПИТАЊЕ	31
БРАНИОЦИМА ДЕМОКРАТИЈЕ	33
ВЕЛИКЕ СТРАНКЕ	37
ДВА ИЗЛАЗА	39
КОМЕДИЈА У ТРАГЕДИЈИ	42
ДВЕ РЕВОЛУЦИЈЕ	45
ВЕЛИКИ ЗБОР ДРУГА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА У ПЕТРОВГРАДУ	48
ВЕЛИКИ ЗБОР Г. ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА У ВРШЦУ	57
ДВЕ ОСНОВНЕ ИСТИНЕ	67
НАШ ЗАДАТАК	70
КАКВУ ПОЛИТИКУ ХОЋЕМО	73
ЗАДРУГАРИМА ГЛАВНОГ САВЕЗА	74
БЕСТИДНОСТ	75
НАСИЉЕ	77
НА ПРЕЛОМУ	77
„НОРМАЛНИ РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ”	79
КО СВЕ БРАНИ - СВЕ ГУБИ	80
СТАГНАЦИЈА	82
У ЗБОР!	83
ОСНОВИ САВРЕМЕНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	85
ЧУДНА СПРЕГА	97
КАКВУ ПОЛИТИКУ ХОЋЕМО	101
ЈЕ ЛИ МАЈКА РОДИЛА ЈУНАКА	102
НА ДРУГИ ПРИГОВОР	104
Т. Г. МАСАРИК	107
НАША ПОБЕДА	109
СТАЛЕЖИ И ЗБОР	112
У МЕСО	114
ЕВАНГЕЛИЈЕ НЕБЛАГОДАРНИХ	115
ОПАСНЕ ПАРОЛЕ	117
СУДБОНОСНИ ТРЕНУЦИ	118
НЕВИДЉИВЕ НИТИ	120
ВОЈВОЂАНСКИ МЕМОРАНДУМ	121
ОНИМА КОЛИ КАСНЕ	123
НЕЈУНАЧКОМ ВРЕМЕНУ У ПРКОС	124
ЛУТАЊА	125
ПАСТИРИ ДУША НАРОДНИХ	127
НИ ЦЕНТРАЛИЗАМ, НИ УНИТАРИЗАМ, НИ ФЕДЕРАЛИЗАМ ..	130
ЗАДРУГАРСТВО У СТАЛЕШКОЈ ДРЖАВИ	131
ДА ЛИ ПЛАНСКА ПРИВРЕДА?	134
СЕЉАЦИ ПРОТИВ СЕБЕ	135
ЧЕМУ ТЕЖИМО	138

МИНИРАЊЕ	140
ИЗВОРИ НАШИХ ОСНОВНИХ НАЧЕЛА	144
СТАЛЕШКА ДЕМОКРАТИЈА	146
НАЈВЕЋА ЗАБЛУДА	148
КО ЈЕ ЗА?	150
ЖЕНА У ДАНАШЊИЦИ	153
СУТРАШЊА ЕВРОПА	156
ЈУГОСЛОВЕНСКИ ДОБРОВОЉЦИ	158
НАШ ЧВОР	160
ОНИМА КОЈИ СЕ ЉУТЕ	161
 РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА	 165

ПРЕДГОВОР

ЉОТИЋ О СТАЛЕЖИМА, ДЕМОФИЛИЈИ И ОРГАНСКОЈ И СТАЛЕШКО-ЗАДРУЖНОЈ ДРЖАВИ

Идеја о сталежима, сталешкој демократији, као и органској, сталешкој, задружно-сељачкој, светосавској и домаћинској држави као организованој заједници, представља темељ Љотићевог учења на основама органске филозофије.

Неопходно енциклопедијско одређење сталежа, дефинише га као „групу људи који врше исто звање: нпр. ст. занатлијски, трговачки, лијечнички, адвокатски. Повезани истим звањем и заједничким интересима, ти се људи организирају на одбрану својих интереса, те се унутар појединих сталежа развија сталешки менталитет, сталешка свијест и част. На сталешкој основи почива организација средњовјековних цехова (еснафа), а затим синдиката (енгл. *trade union*, њем. *Gewerkschaften*). Сталежи (франц. *Etats* њем. *Stände*), у феудалном друштвеном уређењу, слојеви друштва у држави, који су као владајућа мањина, били по правном поретку привилегирани пред подложном већином истог друштва.”¹

У нашој историјско-правној и сличној литератури, веома је мало писаних сазнања на ову тему, што није случај са западно-европском науком.

Социолог др Мирко Косић, (предратни професор универзитета) размишљао је о релацији сличности и разлика између сталежа и класа као друштвених заједница које се у свести њихових припадника готово по правилу „више не свде на биолошке факторе, него на чисто социјалне: економне или културно-психичке. Међутим, у социологији постоје још увек правци, који налазе да се социјална диференцијација, односно разврставање живља по социјалним положајима претежно могу објашњавати расним моментима. Не само да није потпуно престао утицај школе Ваше де Лапуша и Отона Амона, по којим антрополошке особине дугих и кратких лубања предодређују за положај господа или раје, него је у новије доба покушао Алфредо Ничиверо да егзактним испитивањима - мерењима поткрепи своју тезу, да су социјалне класе у истини различите биолошке расе, пошто се разликују по тежини, висини, ширини грудног коша, фертилитету итд. Ничиверова испитивања надопуњују се радовима Бертијона, Ливија, Олориза, Вјаземског, Ридина итд. у правцу учења, да су сталешке и класне разлике било условљене, било пропраћене антрополошким, односно биолошким разликама људског материјала. У првобитно време (у смислу Гумпловича и Мек Дугала) разлика раса могла је повлачити за собом разлику у социјалном положају, тј. припадност разним кастама и сталежима: победници - туђини били су господа, аге и бегови, барони и грофови... а побеђени старинци сиротиња раја, кметови и подложници. Али на ступњу већ феудалне, а нарочито касније апсолутистичке државе ишчезавају расне преграде тако, да у савременој националној заједници није више разно-

¹ „Енциклопедија Лексикографског завода”, 27, Загреб, 1964, стр. 168.

врсност основа за социјалну поделу на класе и сталеже, него различити социјални (и економски) положаји стварају, односно условљавају формирање нових „социјалних раса” на основу биолошке селекције и варирања под утицајем позива - занимања, исхрана и становања”.²

У савременом „демократском” друштву постоје већином поред класа још и сталежи сматра Косић: „Они више не значе правно утврђене разлике друштвеног положаја и правног режима, не повлаче за собом гарантоване повластице односно дужности; али разлике порекла, имовног стања, васпитања и образованости, школе и позива, нарочито када су „наслеђене” и устаљене кроз неколико генерација условљавају разлике у начину, „стилу” живота, у ставу према питањима социјалне и личне етике, у „техници” борбе за опстанак, у схватању положаја појединца у друштву, човека у свету итд. У вези са разликама функција које врше и веће или мање њихове приступачности, веће или мање дистанцираности према осталим групама, прати их диференцован углед, важење, имају своју сталешку свест и појмове части. Није све „сталез” у том смислу што се данас тим називом служи (нису нпр. такозвани „средњи сталежи” који су смеса преостатака некадањих сталежа трговаца и занатлија и флотантних елемената данашњих капиталистичко-класних кадрова). Нити има свугде таквих „сталежа” (нема их нарочито у новим „колонијалним” друштвима Аустралије, Сибира, запада Сједињених Држава, средишњег Балкана итд.), а нису ни свугде истог положаја (на пример, буржоазија у Француској и Немачкој Републици)”.³

Сталешка се монархија у Србији базирала на приоритету сталешких дужности пред сталешким правима и слободштинама (*iura ac libertates*). Према томе, закључује Тарановски држава је превлађивала над сталежима, те се у владаочевим рукама концентрисала јака државна власт: „При томе нису властела имали корпоративну свест, па дакле ни корпоративну организацију, услед чега нису могли да праве владоцу озбиљну конкуренцију у остваривању средишне власти. Због тога се властела претежно повукла у индивидуално уживање и искоришћавање својих сталешких повластица. Са формалног гледишта такво стање не изазива никакву унутрашњу противречност у државном уређењу. Али, чим се уђе у суштину ствари, одмах ће се споменута противречност испољити, наиме у држању градова и земаља од стране властеле „у држави”, што је спадало у индивидуалне повластице припадника властеоског сталежа. Институција властеоских држава је на многим местима уклањала локалну манифестацију средишне државне власти, чиме је фактички подривала државно јединство и фаворизирала центрифугалне тежње властеле. Одатле је држави претила опасност. Да се та опасност предупреди, није зато била у Законику предузета ниједна правна мера. Доклегод је на престолу био Душан Силни, та је опасност, иако неуклоњена, ипак била неутрализована под притиском његовог ауторитета и његовог персоналног политичког режима. Чим га је

² Мирко Косић: „Проблеми савремене социологије”, књ. II, Београд, 1934, стр. 83–84.

³ Наведено дело, стр. 86–87.

нестало, опасност је избила и штетљиво деловање институције власте-оских држава почело је да се ефикасно манифестује у деструисању и растављању доскорашње јединствене државе. Центрифугалну тежњу појединих властелина могла би обуздати корпоративна самосвест и корпоративна организација властеоског сталежа, али ни та свест, ни та организација нису, као што знамо, постојале. Није дакле држава имала на расположењу унутрашња организациона средства за одржавање државног јединства, те су под slabим владоцем центрифугалне тежње надвладале. У тим приликама је страна навала наишла на слабе стубове државне снаге”.⁴

Поред ових, указујемо и на друге димензије попут историографско-правних. Тако Т. Тарановски вели да „сталеж (лат. *ordo* или статус, франц. *état* и *l'ordre*, нем. *Stand*, пољски стан, чешки став, руски чин или сословје) није ништа друго, до друштвена класа само консолидована и прецизно регулисана правним прописима, који су фактичке демаркационе линије између класа претворили у непомичне правне границе, а класне користи и терете у сталешка права и дужности. Укратко: сталези су класе, на које се народ у држави дели према разлици у правима и у правним дужностима. Та је разлика у сталешком уређењу наследна, тако да појединац по општем правилу мора да цео свој живот остаје у сталезу, у коме је рођен”.⁵

Ипак, с правног становишта је могуће направити и суптилније социјално-правно идентификовање сталежа, пошто социјална диференцијација постоји и под сталешким и под демократским режимом, али под првим је она у исто време и правна, а под другим само социјална, фактичка, неконсолидована од права. Дакле под сталешким режимом класна структура остаје у главном непомична, те се неопходна за друштвени живот подела и спецификација друштвеног рада врши по наследним групама: „Под демократским режимом нема више правних преграда између друштвених класа, те социјална структура народа постаје променљива, еластична, јер се базира на слободном такмичењу међу класама и међу појединцима. И ако принципијелно различити, ипак су сталешки и демократски режим само два историјски дата начина прилагођавања друштвене структуре народа животним потребама државне заједнице. Под сталешким режимом то је пут наследног одабирања, а под демократским - пут одабирања слободног преко слободног такмичења. После тога пошто је први пут био исцрпљен, развитак је кренуо другим путем”.⁶

Исто тако, стара историографија од 18. века и све до 19. века је за објашњавање постанка сталешке неједнакости спроводила теорију осваја-

⁴ Др Теодор Тарановски: „Мајестас Цоролина и Душанов законик” Глас, СКА, Београд, 1934, стр. 57.

⁵ Видети: Теодор Тарановски: „Историја српског права у немањинској држави”, Први део: „Историја државног права”, Београд, 1932, стр. 6.

⁶ Исто.

ња: „Та је теорија имала основа у историјским фактима освајања, али је грешила у томе, што је значај освајања претеривала и схватала сувише елементарно. Разлика између победника и побеђених сматрала се као једини генетички извор сталешке неједнакости и сталешког режима. Никакви други чиниоци нису се узимали у обзир. Теорија освајања била је прихваћена и од словенске историографије и ту је донела резултате врло интересантне и маркантне, нарочито у пољској и руској историографији. За објашњење генезе јако развијеног сталешког режима у Пољској стари су пољски историци афирмативно претпостављали освајање првобитне Пољске, и ако о томе нема никаквих стварних података. Пошто пак руски почетни летопис прича, да нису Варјази продри у земљу Источних Словена као освајачи, него су тамо дошли мирно на позив домородаца, руски су стари историци негирали постојање сталешког режима у давној Русији све до Петра Великог, који је тобоже први прихватио сталешко уређење од Западне Европе, где се оно развило услед освајања.

Средином 19. века истакло се економско објашњење генезе сталешке неједнакости и сталешког режима, које је потпуно одбацило теорију освајања, не признавши у њој ни трунке истине. На тај је начин из дотичног процеса био потпуно елиминиран војни чинилац, што је опет означавало неку другу крајност у погледима на генезу сталешког режима”.⁷

Сталешки систем се често повезује и са појмом аристократије која означава владавину најбољих, дакле, владавину једне изабране мањине (елите) која се одликује особеним моралним, интелектуалним, управљачким и другим особинама. Свакако, уз комбиновање врлина и порекла. Тако је верујући у своју моралну ексклузивност, аристократија историјски поставила високе захтеве части и осећања јавне дужности, остављајући дубок печат на политичку културу Запада. На основу овога појам аристократије је касније добио једно својеврсно културно-политичко значење, које истиче високе етичке стандарде и начела понашања у јавном животу, намећући се каснијим владајућим класама као обавезујући цивилизацијски критеријум политичког понашања и легитимног статуса”.⁸

Исто тако, схватање сталежа као органа, државе као организма је „органско схватање на коме се кроз задругарство, изграђује задружно-сталешка држава каква мора бити нова отаџбина у будућности”.⁹

Да ли идеја сталешке државе означава истовремено и дерогацију идеје парламентаризма, односно политичке репрезентације?

Средњовековна сталешка држава била је заснована на институцији Сабора, дакле, органским колективитетима, док је нововековни, либерално-индивидуалистички приступ више окренут представљању појединаца - индивидуа, односно грађана. У првом случају, реч је о Берковој

⁷ Исто, стр. 9.

⁸ Видети: „Енциклопедија политичке културе”, Београд, 1993, стр. 48.

⁹ Владо Скулић: „Органи и сталежи”, „Наша борба”, бр. 40, 9. август 1942. стр. 6.

идеји природне аристократије, једној репрезентативној елити, слично идеји Ота фон Гиркеа који заговара идеју органске репрезентације и императивног мандата, мада је либерални концепт политичког представљања више окренут партиципативно-демократском и функционалном типу политичког представљања где доминира слободни или независни мандат и посредовање политичких партија које у неолибералној ери постиндустријског друштва све више уступају простора новим друштвеним покретима.

У делу Љотића разликујемо две врсте утицаја, посебно када је реч о идеји сталешке државе и сталешке демократије.

Први утицаји обухватају средњовековно наслеђе српског народа о сталезима и сталешкој држави, док се други односе на рецепцију организационих идеја у филозофској и социолошкој баштини Србије у прошлост, а у овом веку у мисли заговорника органског филозофског правца.

Позивајући се на појмове: група људи, заједница интереса, положај у друштву, трајна целина, Предраг Николић, 1937. године, дефинише сталеж као „групу људи несвесно и неплански посталу, која заједницом интереса и својим нарочитим положајем у друштву, образује једну трајну целину насупрот осталим друштвеним групама”.¹⁰

Социолошко одређење сталежа дефинише га као друштвену скупину која је правно одређена, карактеристична углавном за феудално друштво у коме су постојали сталежи: племство и свештенство и тзв. трећи сталежи: „Сталежи зато могу бити и затворене друштвене скупине, и припадају, по традицији вишим друштвеним класама у класној хијерархији... Сталеже карактеришу следећа обележја: правна привилегованост, наследност сталешких права, хијерархијска подређеност и надређеност, сталешка затвореност и сталешке титуле (називи)”.¹¹

Љотић је поближе разрадио идеју о сталешком парламенту, сарадњи сталежа, односу јединке и заједнице...

Сталешки парламент, односно, Народна скупштина или, Сабор - сматра Љотић, били би тако организовани да Скупштина, захваљујући органским функцијама може да доноси законе „да буде надзор над законитошћу рада владе. Али скупштина не може да премешта учитеље и

¹⁰ Предраг Николић: „Идеја о сталешком парламенту историски приказана и практички изведена”, у: „Три расправе из јавног права”, Београд, 1937, стр. 47. Видети опширније: др Александар Т. Авакумовић: „Уређење државе на професионалној основи”, „Српски књижевни гласник”, бр. 1, књ. VIII, 1. јануар 1923, стр. 61–64; др Владислав Д. Стокић: „За стварање једног програма”, „Политички преглед”, бр. 1, 1. мај 1928, стр. 6–7; Ђ. Тасић: „Два покушаја земљорадничке идеологије”, „Српски књижевни гласник”, књ. XXV, бр. 6, 16. новембар 1928. стр. 542–547; Владислав Миленковић: „Неколико разматрања о средњем сталежу”, „Српски књижевни гласник”, „СКГ”, књ. XXXVIII, бр. 7, 1. април 1933, стр. 521–533; Посматрач: „Почетак рада сталешког парламента у Бечу”, „Народна одбрана”, бр. 49, 9. децембар 1934, стр. 711; В. Миленковић: „Фантазирање о средњем сталежу”, „Народно благостање”, 22. септембар 1934, стр. 611; Никола Радојчић: „Друштвено и државно уређење Србије у доба Немањића”, „СМС”, књ. 341, св. 1, 1934, стр. 1–13, Ст. Јелисављевић: „Слепило „сталежизма”, „Правда”, 2. фебруар 1937. год.

¹¹ „Социолошки лексикон”, Београд, 1982, стр. 666.

чиновнике, нити да се меша у ствари владе”, још мање може да се меша у рад судских власти, док управна власт мора бити независна у границама закона. Скупштину би сачињавали стални изасланици сталежа који „решавају о законима, а у држави „Збора”, не може да буде све закон што је данас закон, на пример о китовима”. Дакле, закон може бити само оно што говори о уређењу државне власти „закон који дотична власт има да примењује и кривични, трговачки, парнички, ванпарнички поступак, закон о управној струци, о уређењу судских власти, о избору народних посланика, о пословнику скупштине итд. Закон о сукну, вуни, пшеници, ципелама не може бити закон. То је скупштина погрешно добила да решава. По природи ствари, то не спада у рад законодавне власти. Зато у последње време видимо, мада се нико осим нас није сетио то да каже, да скупштина многе законе преноси на владу”.¹²

Али, подсећа Љотић на темељно начело солидарности: „У великим стварима: у питању уређења државне власти, у питањима разних поступака власти, у питањима материјалних права која те власти треба да примењују, ту ће лако да се изрази солидарност сталежа. Ту неће доћи до диктатуре од које се слабији сталежи већ плаше”.¹³

За решење економских питања створиће се разна економска тела при управним властима, а када се у њима постигне сагласност - реч је о уредби за ту грану привреде, а у супротном - државна власт доноси најправилније решење. Свакако, уз ону Љотићеву идеју о образовању савета за одређене гране производње, чиме се, на изврстан начин - избегавају сукоби међу сталежима. А они се избегавају захваљујући духовним обезбеђењем, пошто у друштву заснованом на индивидуалистичком начелу влада начело међусобне борбе (Хобсов: „Homo homini lupus est”), док у органском друштву влада безбедност и солидарност интереса. Ми налазимо, писао је Љотић, да је „принцип међусобне борбе, принцип непријатељства убачен у народ. Кућа која се подели мора да пропадне. Тако је и са народом. Кад се народ дели, онда тај народ мора да пропадне. Данас се истичу класе као друштвени редови, а то је појам марксистички. Међутим, сталежи као органски појам постоје од вајкада, јер сталеж сачињава збир људи који раде исти посао. Сталежи нису једни другима непријатељи, него су „удови у једном телу”.¹⁴ Поред духовног обезбеђења, истиче се и мисао, заправо - обезбеђење у природи ствари, као и организације, односно установе које посредују у доношењу многих закона од стране сталежа. Љотићев, као и Васиљевићев концепт народне скупштине, која ће истински имати способности да врши своје велике функције, произлазио је из великих народних друштвених сталежа које би биле у стању да „говоре са државом са великим ауторитетом”, да „истину држави кажу, као једнак скоро једнакоме”, оној држави која треба да подржава координацију између сталежа, а на принципу солидарности интереса свију сталежа. Реч је о скупштини која ће излазити из сталежа и имати квалитете да може вршити

¹² Д. Љотић, „Сталешки парламент”, исто, стр. 238.

¹³ Исто, стр. 239.

¹⁴ Д. Љотић: „Сарадња сталежа”, исто, стр. 241.

велике функције скупштине које садашње скупштине не могу да изврше - прављење закона и контролу над законитошћу рада владе. Заправо, прави надзор може вршити само онај који је самосталан, а сталежи су самостални према држави, обзиром на своје порекло; зато су сталежи и незаинтересовани: „Сталежи имају свој интерес: да буде ред, да буде правда, да буде благостање. То су три велика интереса које сви сталежи имају у својим основама; и државни интерес је исто такав. Странке имају интерес да постану јаке и сваким даном све јаче и да што дуже владају, а то су интереси самостални и они обично иду у раскорак са интересима земље”.¹⁵

Ове Љотићеве мисли су уткане и у „Основна начела и смернице ЈНП „Збор”, где се дом као природна основица народна означава као „друштвена основица народне заједнице”, село као мерило југословенске друштвене политике, док је рад дужност и право сваког појединца - друштвена корисност рада одређује вредност и улогу у заједници. Исто тако, приватна својина и капитал се морају подредити интересима целине, слободна, појединачна или удружена иницијатива је првенствени носилац друштвене делатности чији ће представници бити сталежи (при томе, држава искључује потчињавање једног сталежа другом), уз ону општу назнаку: „Народ ће учествовати у законодавству и вршити надзор над државном управом путем представништва које мора бити израз сталешког уређења и политичког схватања”.¹⁶

Као и инж. Милосав Васиљевић, и Љотић уочи Другог светског рата у низу текстова разрађује идеју о планској задружној привреди - до које се долази преко сталешке државе: „То није држава која је заснована на памети једног човека, ни на диктатури појединаца или једне групе, ни на бирократији, ни на политичким странкама - него на сталежима”.¹⁷ О односу политичких странака и сталежа, Љотић сматра да од најранијег времена имамо поделу рада и сталеже, док странака нема у тако далекој историји. Заправо је тврдио да сталежи постоје и изван државе, и поред државе и пре државе, па чак и против државе, док странке не могу да постоје изван државе, јер су везане за државу, а сталежи су везани за људско друштво, како је записао: „Сталежи су природна творевина људског друштва, а странке то нису! Сталежи су чврста организација иако њима нико сад не признаје право грађанства. Закони не познају сталеже. Иако сталежи нису предвиђени у закону, ипак сталежи фактично постоје и без признања законског. А странку држава треба да прими, да је решава, и кад је призна - да она ипак не постоји. То је велика разлика између сталежа и странака. Исто тако, за разлику од странака из сталежа се не може прелазити, јер су сталежи чврсти и јасно дефинисани по организацији, где су појединци везани пореклом, васпитањем и томе слично”.¹⁸

¹⁵ Д. Љотић: „Одбрана дела: I књига”, Минхен, 1981, стр. 82–83.

¹⁶ Исто, стр. 246.

¹⁷ Д. Љотић: „Одбрана дела”, I књига, Минхен, 1981, стр. 75.

¹⁸ Исто, стр. 76.

Ипак, највећа разлика између сталежа и странака је у томе да држава живи од сталежа, док странке живе од државе чак и када су у опозицији, јер, „нема ни једне политичке странке која нема претензија да седи у влади. Па кад је воде и најпоштенији и најистинитији људи, она се појављује као паразит кад седне горе. Сталежи нису паразити”.¹⁹

Недостаци либералне демократије видљиви су и кроз постулате органске филозофије, јер ћелије нису саме собом довољни представници живота већ су то органи: „Ја на свом телу као човек не видим руке и ноге и тако даље, а то су све органи. А ко зна да ли наше ћелије имају свести о целини животној, о телу нашем чији су један бескрајно мали делови. У људском друштву постоје органи који врше друштвене функције, и ми се боримо да ти органи дођу до свога изражаја. Онда ће бити неминовна последица њиховог гласа општа народна задружна планска природа. Последица оваквог уређења јесте ред и хармонија, а либерална демократија и парламентаризам носе у себи клицу нереда и неодговорности”.²⁰

Када већ говоримо о сталежима и Љотићевим социо-политичким погледима о овом проблему, осврнућемо се на појам аристократске владавине - али као облика државног уређења, где одређени сталежи или друштвена група (или социјални слој) имају одлучујућу функцију и утицај у друштву, утемељен на легитимном типу власти (нормативно, аксиолошки и историјски).

Средњовековни сталешки систем (или, боље речено поредак) почевши од 12. века, темељило се на органској хармонији и божанственој тријади: свештенство - племство - народ. Дакле, реч је о „три сталежа (глави - удовима и утроби) који чине једну органску целину, где је средњовековна држава, изведена из почетног обима - државне баштине доспела у једно стање у којем је постојала напетост и политичко супротстављање између монарха, с једне стране, и државних сталежа, које је предводило племство, с друге стране. Државни сталежи су били представљени у сталешкој скупштини. Тај орган је, начелно посматрано у вршењу власти садејствовао с монархом, те је овакав државни облик добио назив сталешке монархије”.²¹ Њени корени су били делом садржани у рецепцији римског, али и византијског права, јер се у доба сталешке монархије „уврежило схватање да сталежи представљају земљу, а да земља и владар заједно образују државу. У самој ствари ипак, средњовековна држава била је посматрана као један приватно-правни појам. Монархији је припадао *imperium*, али се тај појам посматрао као *dominium*”.²²

У доба стварања модерне државе, дакле у периоду монархијског апсолутизма, од 16. до 18. века, појављује се низ идеја, попут оних Бодена (који је одговорно тврдио да владалац може бити читав народ, или

¹⁹ Исто, стр. 77.

²⁰ Исто, стр. 79–80.

²¹ Видети: Драгољуб М. Поповић: „Стварање модерне државе”, Београд, 1994, стр. 9.

²² Исто, стр. 11.

племство, или појединац, при чему је владалац суверен) или монархомаса - на пример Јохана Алтузијуса који је заговарао идеју да суверена власт припада народу, а он је потом преноси уговором на монарха - поверава му вршење власти и има право на побуну, па чак и убиство тиранина.²³ Али, ваља подсетити и на Монтескјеове идеје из „Духа закона”, где се залагао, супротно апсолутистичкој - за уставну монархију вазда тврдећи да без монарха нема племства, - а без племства нема монарха! Реч је о познатој Монтескјеовој трилогији: република - монархија - деспотија, где ова трећа настаје онда када се изгуби сталеж свештеника и племства.

Љотић није био против парламента, али је био противник либералне демократије. Размишљајући о дилеми: сталежи или странке, Т. Миливојевић сматра и то да је бирање народних посланика не преко странка, већ сталежа - далеко демократичније из више разлога: „а) обезбеђује се компетентност бирачког тела, пошто унутар једног сталежа народ много лакше може да разазна да ли су кандидати који су предмет избора добри или лоши, да ли ће на прави начин спроводити сталешке интересе или не, будући да су то њихове колеге, људи са којима раде и живе добар део живота; б) обезбеђује се компетентност предложених кандидата и постиже се тиме што се баве одређеним занимањем и природно је да познају проблеме своје професије и шире, у друштву; в) сталешки систем обезбеђује контролу над изабраним народним представницима чега нема у либерално-страначком систему”.²⁴

Постоје и разни модели организовања сталежа и начин избора за сталешку скупштину. Мишљења је да се могу вршити на више начина:

„1. Најприхватљивији али данас тешко остварив вид избора био би у оквиру свих сталежа при чему би представници били делегирани у једнодомну, чисто сталешку скупштину. Сталеж би био подељен по територијалном принципу, вршили би се избори у оквиру територијалних целина почев од најмање до највише. Сваки сталеж би у скупштини имао процентуално онолико места колико има припадника.

2. Следећа могућност је да на изборима учествују и сталежи и странке на једној листи, при чему би сталешка листа била одређена у оквиру сталежа. Природно је очекивати да ће се људи већином опредељивати да свој глас дају свом сталежу али је остављена могућност онима који верују странкама да направе грешку. Ми рачунамо са њиховом свешћу и савешћу и сматрамо да би и у оваквом систему сталежи извојевали победу. Контрола над изабраним сталешким представницима вршила би се, како смо већ раније објаснили, у оквиру сталежа. На овај начин би се показало право стање у народу - колико људи припада одређеном сталежу толико ће тај сталеж процентуално имати посланичких места.

3. Да се скупштина састоји од два дома - доњег страначког и горњег сталешког. Сваки грађанин би имао два гласа, један за странку и други, у оквиру организованог сталежа, за сталеж. За ову идеју већ су се зала-

²³ Исто, стр. 11.

²⁴ Упореди: Предраг Николић: „Идеја о сталешком парламенту историјски приказана и практички изведена”, у: „Три расправе из јавног права”, Београд 1937, стр. 43–56.

гали многи политичари са ових простора: Јосип Смодлака, Стојан Протић, Југословенски клуб...

Битно питање је и начин одлучивања у сталешкој скупштини. Свакако треба избећи већинско прегласавање што никоме није у интересу, поготово не у скупштини у којој се јасно оцртава подељеност по сталешкој припадности. Постоји страх да би се неколико сталежа могло удружити на штету других али он није оправдан будући да су сталежи усмерени једни на друге, једни без других не могу те им није циљ прегласавање већ договор. „Договор кућу гради” - каже наш народ. Сва спорна питања морају се решавати између заинтересованих сталежа, у том циљу би требало направити посебне стручне групе које би разматрале одређена питања проистекла из самог живота. Консензус по најбитнијим питањима је кључ успеха сталешке скупштине.

Ово је само једно размишљање о сталешкој држави коју би у будућности требало створити. По нашем мишљењу ово је најидеалније решење али и ми морамо ставити оgradu - може се на папиру направити најбољи систем али његов успех у пракси, нарочито у времену у ком живимо зависи од других околности. Без повратка нашем народном духу, што значи вери православној, култури, традицији и обичајима, свему ономе што је наш народ чинило великим и у најтежим тренуцима ниједан, па ни најидеалнији сталешки систем неће добити потврду у пракси. Ако се, пак, извучемо из духовне провалије у којој се налазимо, неће бити никаквих проблема да се замисао о сталешкој држави спроведе у дело. Пут до тог циља прилично дуг је и мукотрпан”.²⁵

Уочи доношења Видовданског устава из 1921. године, у предлозима, нацртима устава неколицине партија, промицала се и идеја о сталешком представничком телу. Тако се у нацрту устава Стојана Протића предвиђало и дводомно народно представништво, а чланови комора и задруга су уврштени у састав Сената.

Заправо, децентрализација Стојана Протића имала се је по његову нацрту провести овако: „Цијела држава имала би се подијелити на девет покрајина: 1) Србија, 2) Стара Србија с Македонијом, 3) Сријем и Бачка, 4) Банат, 5) Босна, 6) Црна Гора с Херцеговином, 7) Хрватска и Славонија, 8) Далмација и 9) Словенија. Протић је дакле водио рачуна о ранијем државноправном стању и претпостављао је, да ће се таквом децентрализацијом државе отупити тада већ оштра супротност између централистичке владе и федералистичке опозиције, нарочито у Хрватској. Покрајине би имале своју аутономију и своје засебне органе власти, али ипак повезане с неутралном државном управом.

Државни органи по том нацрту били би: а) краљ као политички неодговорна и неприкосновена личност, која би у својим рукама усредоточавала све функције државне власти, а мјесто кога би одговарала влада, односно министри, који би имали премапотписати сва његова акта; б) Народно представништво и то дводомно: „Дољни дом” би се састојао од посланика бирањих у цијелој држави „општим, једнаким, непосредним и тајним гласањем” (чл. 79. нацрта) и „Горњи дом” састављен од

²⁵ Тихомир Миливојевић: „Сталежи или странке”, „Нова Искра”, бр. 31, јун 1996, стр. 22. Аутор текста је Зоран Павловић.

62 сенатора бираних по покрајинама, и то размјерно по броју њихова становништва, затим 38 делегираних представника индустријских, трговачких, радничких комора и земљорадничких задруга (по 6 сенатора), те по једног делегата „сенатора” од стране универзитета (Београд, Загреб и Љубљана) и „организованих вјероисповјести” (чл. И допунског нацрта о Горњем дому); ц) Државна влада састојала би се од министара, које би постављао краљ на приједлог председника Министарског савјета, којег именује владар (чл. 130. нацрта). У погледу одговорности владе Протић предлаже ову мјеру: „И краљ и Народно представништво имају право да оптуже министре за њихова службена дјела” (чл. 134). Министрима би судио тзв. Државни суд састављен од 6 државних савјетника и 6 касационих судаца „које свако од тих тијела бира тајним гласањем у својој пленарној сједници” (чл. 136). Поред тих органа Протић је предлагао и споменути Државни савјет, састављен од 30 чланова, које би постављао краљ на приједлог Министарског савјета. Био би то највиши управни суд и „највиши административни орган централне управе” (чл. 142).²⁶

У нацрту Земљорадничке странке, законодавну власт врши једнодомна скупштина састављена од представника задружних организација.

Овај нацрт је био најприближнији сталешком систему, јер је Савез земљорадника или Земљорадничка странка дала нацрт Устава, према коме би држава имала бити уставна и парламентарна централистичка сељачка држава. По том нацрту „држава је „политичка заједница”, а како у Краљевини СХС већину становништва сачињава сељаштво, то државна управа треба да припада том друштвеном слоју, а и сав друштвено-економски поредак требао би да се заснива и организира с обзиром на сељачко власништво над земљом.

Законодавну функцију у држави вршила би Народна скупштина, састављена од делегата струковних, односно професионалних, првенствено заслужних организација, и то по размјеру њихова броја чланова. Посланици би били према томе посредно изборни, а одговорни свом бирачком тијелу, које би их могло и опозвати. Извршну функцију вршили би краљ и тзв. народна влада. По том нацрту владар њен би имао широких „крунских прерогатива”, већ главном само право на репрезентацију државе и на именовање одређеног броја виших државних функционера, као и ограничену ингеренцију на владу, али без права да је смијени. „Народна влада” настајала би тако, да би „Народна скупштина” бирала на двије године председника владе, а он би сам одређивао чланове владе (министре), или их предлагао краљу на именовање. Влада би одговарала Народној скупштини, али се председнику владе по том нацрту остављало право, да може - распуштати Народну скупштину. Међутим, председника владе могла би опозвати Народна скупштина, али с квалифицираном већином гласова својих чланова”.²⁷

Поред централистички уређене државе, у нацрту устава се спомиње и то да се представништво састоји из две координиране скупштине: политичке и социјално-економске које се бирају на четири године.

²⁶ Фердо Чулиновић: „Југославија између два рата”, књига I, Загреб, 1961, стр. 351.

²⁷ Исто, стр. 325.

Исто тако, члан 70. одређује број посланика у политичкој скупштини на 200 „које бира народ општим, једнаким непосредним, сразмерним и тајним гласањем”, док члан 71. говори о уређењу другог дела законодавног тела: „Социјално-економска скупштина састоји се од 200 посланика од којих половину бира народ по сталежима, једнаким, непосредним, тајним и пропорционалним гласањем, а другу половину сачињавају делегати покрајинских сталешких заступстава. Док се ова заступства не установе и ова друга половина бира се директно као и прва”.²⁸ Даље се наводи да ће се ближе одредбе о изборима у социјално-економску скупштину прописати законом. О компетенцијама ових скупштина говоре чланови 72. и 73. Члан 72. наводи шта спада у делокруг рада политичке скупштине, између осталог то су питања држављанства, војске, морнарице, управне и судске власти, цивилног, кривичног, земљишног права, просвете, штампе., док члан 73. гласи: „У делокруг социјално-економске скупштине спада: а) потпуно законодавство гледе ових посала: 1) новац, монополи, државни зајмови и сви финансијски послови који се тичу целе државе, 2) саобраћајна средства која су важна за целу државу (железница, паропловство, зракопловство, пошта, брзојав, телефон) 3) сви послови гледе којих су предвиђени посебни закони у члановима предложеним од већине уставног одбора, дотично овога нашега предлога, а који се тичу горе побројаних посала. б) Оквирно законодавство гледе ових посала: 1) сви сталешко-правни послови (земљорадничко, обртно-индустријско, трговачко, чиновничко, радничко право, организација сталешких заступстава, те одвјетнички, биљажнички, инжинирски, лекарски ред...) 2) развластба, социјализација природног блага и економских предузећа, организација и надзор продукције, продаје и конзума важих потребштина; 3) струковно школство; 4) здравство, социјална политика; 5) осигурање”.²⁹ О начину рада говори члан 77 - предлог који једна скупштина усвоји шаље се другој на одобрење ако га друга скупштина усвоји без примедба, сматра се да је Народно Представништво предлог усвојило. Спорна питања, о којима се не могу договорити, решава пленум. Предлог одбачен у начелу у једној скупштини не може се у току истог сазива поднети у другој скупштини. Нацрт Југословенског Клуба, за разлику од нацрта Стојана Протића, предвиђа постојање посебне сталешке скупштине, која би имала иста права као и страначка. Видимо да је страначкој скупштини у компетенцији оног што је основно за једну државу, док су сви закони који се тичу животних делатности и професија у надлежности оних који се тим занимањима баве. На тај начин је избрисана могућност мешања партијских интереса а самим тим и интереса плутократских центара који стоје иза странака (често и страног капитала) у суштинске делатности једне државе. Најбитнији закони су у рукама сталежа”.³⁰

Интересантни су и предлози др Јосипа Смодлаке, описани у књизи „Прилози за историју сталешке идеје у Југославији: Нацрт југословен-

²⁸ Исто, стр. 7.

²⁹ Исто, стр. 7.

³⁰ Наведено према: Т. Миливојевић: „О сталешкој идеји”, „Нова Искра”, бр. 28, март 1996, стр. 24–25.

ског устава”, (Загреб - Београд, 1920) где у члану 2. Нацрта Устава стоји да „законодавну власт заједнички врше владалац и изабрано Народно Представништво које је састављено од два дома - Посланичког и Представничког. Смодлака даје објашњење зашто два дома: „један дом (посланички) који се чешће обнавља и хитрије изражава сваку промену јавног мишљења, има задаћу да мења државну управу у току времена. Други дом (представнички) у којему су људи са већим искуством, који се не мењају тако често, има задаћу да чува тековине прошлости од сваке нагле промене. Између те две линије плови државни брод, средњим путем који је најбољи. Посланички дом је састављен од 127 народних посланика, које непосредно бирају бирачи појединих покрајина. Свака покрајина сачињава једно изборно окружје - по Смодлакиној подели постоји 12 покрајина”. Члан 93. доноси модел уређења другог дома: „Представнички дом састоји се од 100 народних представника који представљају интересе покрајина и разредне интересе држављана. Народни се представници овако бирају: а) 24 народна представника бирају представништва покрајина тј. сваки покрајински сабор по 2; б) 48 народних представника бирају друштвени разреди и то у свакој покрајини свака од ове четири групе по једног представника: 1) земљорадничке организације; 2) радничке стручне организације; 3) трговачке, индустријске, занатлијске, рударске и поморске организације; 4) учени слој (држављани једног и другог пола који су изучили високе и више средње школе, или стручне школе њима изједначене), в) народна представника бирају опћинска представништва градова Београда, Загреба, Љубљане и Сарајева; г) свих ових 76 народних представника скупа бирају по начелу размерног представништва још 24 народна представника”. Смодлака чак прописује одређене услове које неко мора испунити да би постао народни представник - да је завршио вишу школу или факултет, да има најмање пет година радног стажа тј. „јавне административне судачке или наставничке службе, или лекарске, адвокатске, техничке, банкарске, рударске, поморске, шумарске или пољопривредне праксе” као и да пет или више година води управу неког трговачког, индустријског или другог већег привредног „потхвата”. Из овога нацрта распознајемо још једног противника либералне демократије; свесног, неодговорног и ситносопственичког понашања странака, који сматра да би друштвени разреди (термин идентичан термину сталеж) морали имати улогу у законодавној власти”.³¹

Заправо, упоређујући неке од уставних нацрта који су били предмет расправе при усвајању устава Краљевине СХС 1921. године са ставовима „Збора” и Д. Љотића по питању сталежа, можемо уочити доста сличности. Залагања за неку од варијанти сталешког уређења државе која су пропагирали горе наведени политичари и странке нису била интересантна за комунистичке историчаре, који врло мало пишу о том проблему, неки апсолутно ништа. Супротно њима „за људе који су вољни изрећи праву истину о Д. Љотићу ови нацрти су од великог значаја, јер су то аргументи који оповргавају оптужбе о фашизму изречене на рачун Збора и Д. Љотића. Од твораца ових уставних решења који

³¹ Наведено према Т. Миливојевић: „О сталешкој идеји...”, стр. 27.

подразумевају учешће сталежа у законодавној власти једино је А. Ко-рошеч етикетиран од комунистичке историографије за фашизам, због министровања у Стојадиновићевој влади, али нигде ни помена о његовом фашистичком опредељењу у време уставне расправе 1921. године. С. Протић, земљорадници и Смодлака никакве везе са фашизмом немају, чак је Др Ј. Смодлака био учесник тзв. НОБ-а, члан АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а. Намеће се логичан закључак, уједно и питање - како је Д. Љотић, због залагања за сталеже, могао бити оптужен за фашизам?”³²

Идеја о сталешком представништву се везује и за дводомни систем, а поготову институцију Сената и Горњег Дома како је сматрао „Политикус” (С. Протић): „Али, како је потребно по нашем мишљењу, састав Горњег Дома извести не само с обзиром на политичке моменте већ и с обзиром на привредно-социјалне, то би један мали део Горњег Дома имао бити биран с погледом и на ово начело. Тај мањи део његов би-рао би се по начелу сталешког представништва (задржавајући наравно и за ове бираче опште и једнако право гласа) у толико што би разне привредне организације и социјалне корпорације, бирале засебно један изврстан број чланова Горњег Дома. Бирачи би били само лица, која припадају по своме економском и социјалном положају тим организа-цијама и корпорацијама; једнако право гласа имали би како представ-ници капитала тако и представници рада. Кандидате би давале при-вредне коморе (трговачка, индустријска, занатлијска и радничка), као и разна удружења оријентисана у смислу чисто социјалних интереса као: инвалидско удружење, удружење за заштиту деце итд. Тај сталешки део Горњег Дома, имао би поред осталог и улогу привредног парла-мента, те би као такав био зачетак таквог једног парламента, који би у будућности имао да се развија.

Оваква организација Горњег Дома, имала би прво то преимућство, што би дала једну солидну гаранцију, како за добар квалитет законодавног рада, тако и за виши ниво и бољу стручност парламента у опште. По-средно, двостепено бирање Горњег Дома је један услов, да његови чла-нови просечно узимајући, буду виших способности и боље стручности чланова скупштине, који излазе из непосредних народних избора.

Увођење сталешких представника у Горњи Дом, осигурава бар ту мо-гућност, да се о привредно-социјалним интересима, поведе у парла-менту озбиљнијег рачуна, као о најважнијим интересима у модерној држави, не само преко политичких представника у парламенту, него и кроз представнике рада и капитала, чије мишљење има у првом реду да се чује”.³³

О потреби корпоративног (сталешког) представљања писао је и др Ђорђе Тасић у „Политици” од 25. августа 1940. године, одговарајући

³² Тихомир Миливојевић: „О сталешкој идеји”, у: „Нова Искра”, бр. 28, март 1996, стр. 25. Упореди: Јурај Деметровић: „Парламент и привреда”, „Југословенска њива”, књ. 1, бр. 5, 1. марта 1924, стр. 169–172; др Бож. С. Попадић: „Капитализам и корпо-ративизам”, „Живот и рад”, св. 149, март 1936, стр. 141–145; Драгослав Тодоровић: „Корпоративизам”, „Правна мисао”, бр. 9, децембар 1935, стр. 197–305.

³³ Политикус: „О организацији Горњег дома с погледом на ревизију устава”, „Бра-нич”, бр. 10–11, Београд, 1927, стр. 196–197.

на могуће дилеме на ову тему: „а) Рад на организовању привредном и културном народа. Повезивање свих организација да би се могле употребити и искористити за веће планове; б) стварање једног Привредног савета, који је нашој земљи одавно потребан, сада нарочито када се спремају важне привредне мере, поготово у отсућности парламента”.

Историјске чињенице говоре да је Привредни савет установљен пре доношења Видовданског устава посебном одредбом 29. априла 1920. године („Службене новине” Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца бр. 102, 1. маја 1920, чл. тач. 3, II). Но, Уредба о оснивању Привредног савета иако је њоме он „добрио законску снагу остала је непозната привредним круговима. Уместо да постане врховни форум за све проблеме привредног живота, Савет ће живети „сасвим нечујно”. Била је то бирократска институција без утицаја на привреду. њен утицај у једном делу јавности оцењен је као „нула”. Изразито привредне ресоре водили су политичари који су припадали разним политичким странкама.

Привредни савет је установљен при Министарству трговине и индустрије са задатком да на захтев министра трговине и индустрије „даје мишљење и чини предлоге по свим питањима, која се односе на трговину, индустрију, занатство и професионалну наставу”. Чланови Одбора за индустрију и занатску политику у 1920. години били су: Влада Илић (Београд), Мих. Драгићевић (Београд), Марко Бауер (Загреб), Драгутин Хрибар (Љубљана), Стеван Л. Манојловић (Сарајево) и др. Војислав Бесаровић (Сарајево).

У Привредном савету налазили су се представници свих „покрајина”, као и Министарства трговине и индустрије. Састојао се од 44 члана. Један део чланова Савета су били чланови по положају: 1. начелници, односно заступници или вршиоци дужности начелника одељења: за спољну трговину и трговинску политику, за унутрашњу трговину и трговинску наставу, за кредитне установе и осигурање и шефови одсека за професионалну наставу и за осигурање при Министарству трговине и индустрије; 2. генерални директор царина Министарства финансија; 3. начелници саобраћаја, железничког и паробродарског при Министарству саобраћаја, директор пољопривреде и директор вода при Министарству пољопривреде и вода; 4. директор дирекције шума и Дирекције руда при Министарству шума и руда; 5. директори исхране и обнове при Министарству исхране и обнове земље. Петнаесторицу чланова је постављао министар трговине из двоструког броја кандидата које су предлагале трговачко-обртничке, индустријске, занатске и радничке коморе, савези пољопривредних и потрошних задруга и остале пољопривредне корпорације које је одређивао министар трговине и индустрије. Исти број чланова је постављао министар трговине и индустрије путем слободног наименовања из редова људи који су се теоретски и практично бавили питањима привредне политике.

Чланство у Привредном савету је било почасна дужност за коју се није добијала никаква стална плата, а мандат је трајао три године са правом поновног избора. Савет се састајао на позив министра трговине и индустрије најмање једанпут месечно. Из својих редова Савет је бирао 6 сталних одбора, и то: Одбор за трговинску политику, (трговачки уговори, царинска тарифа, царинско законодавство, потпомагање извоза, трговачка агенција, међународне изложбе итд.); Одбор за индустрију и

занатску политику; Одбор за банкарство и осигурање; Одбор за транспортну (саобраћајну политику) на сувом, на води и у ваздуху; Одбор за све врсте привредног удруживања; и Одбор за професионалну наставу”.³⁴

Идеје др Милана Гавриловића о политичко-привредној демократији, заснивале су се на томе да већина у народу која је повезана једним истим политичко-привредним интересом треба да преузме тај свој интерес у своје руке преко своје већине у Народној Скупштини. Дакле, победа политичко-привредне демократије дала би потпуно представништво политичко-привредних интереса једне земље: „У нашој земљи, она би дала претежно земљорадничку Народну Скупштину. У којој мери? У мери у којој је земљораднички интерес заступљен у народу. У народу према државној статистици, има више од 80 одсто земљорадника тј. преко три четвртине свих носилаца политичко-привредних интереса носиоци су земљорадничког интереса. Наш би се изборни закон имао према томе изменити тако да у Народну Скупштину уђе три четвртине земљорадника, све док државна статистика показује исти однос у народу, јер с променом тог односа у народу мењао би се и број земљорадничких представника у Народној Скупштини”.³⁵

По овом концепту:

„Основни руководни принцип једне земљорадничке народне Скупштине био би: несумњиво пуна заштита земљорадничког интереса тј. заштита интереса највећег броја људи у нашој земљи. У низу државних интереса тај би интерес имао доћи на прво место; сви остали имали би се довести у склад с њиме. Ово у примени значи овај тројаки рад:

- 1) Заштиту и развијање индивидуалистичког земљорадничког интереса;
- 2) Заштиту и развијање задружног земљорадничког интереса, и
- 3) Довођење у склад државног уређења са политичко-привредним народним интересима.

Низ законодавних мера које данашње странке имају у својим програмима (закон о земљорадничком кредиту, осигурању итд.) данашња Народна Скупштина с овако састављеном скупштинском већином као што је сад, може увести, а не мора и обично их не уводи. И кад би их увела, трудила би се да њима не повреди своје интересе и само би их уводила у оној мери у којој то не би било противно њеним интересима. Осим тога све што би на овоме путу земљорадник могао да добије, имало би у суштини својој карактер милостиње. Једна земљорадничка скупштина међутим, руковођена својим земљорадничким интересом, извела би их несумњиво одмах и у пуној могућој мери”.³⁶

³⁴ Др Смиљана Ђуровић: „Државна интервенција у индустрији Југославије (1918–1941)”, Београд, 1986, стр. 75–76.

³⁵ Др Милан Гавриловић: „Политичко-привредна демократија”, Београд, 1923, стр. 14.

³⁶ Исто, стр. 23–24.

Пошто је при Министарству трговине и индустрије постојао Привредни савет установљен уредбом од 29. априла 1920. године, без „некаквог значаја... обичан министарски саветодавни орган који има задатак да даје мишљења и предлоге само по захтеву министра трговине и индустрије и то о питањима која се односе на трговину и индустрију, занате и стручну наставу (чл. 1)”,³⁷ чињени су напори за образовањем једног „Привредног Савета са ширим делокругом рада истичу нарочито привреднички кругови преко својих позивних организација. Тај орган требао би да буде надлежан да проучава и доноси решења о свим привредним и друштвеним питањима. Ови захтеви привредника били су истицани на разне начине преко дневне штампе, а нарочито на Конгресима њихових организација и комора. Неке од ових најважнијих захтева ми ћемо поменути. На конгресу комора привредних организација, одржаном у Загребу јануара 1924. године, 500 представника привредног живота из целе државе захтевали су, у једној резолуцији привођење у дело чл. 44. Устава, тј. уређење Привредног Савета кога они сматраху неопходним за привредни живот земље. Други конгрес ових привредничких организација који је држан у Скопљу, исте године маја месеца, усвојио је један нацрт који би требао да служи као основ будућим дискусијама. У том првобитном предлогу привредници су истакли жељу да се установи не један привредни Парламенат на бази уређеног позивног представништва, него један саветодавни орган са извесним правом иницијативе који ни у колико не би скучавао рад владе. Најзад после ова два конгреса, један одбор пословних људи и истакнутих економиста израдио је један законски нацрт за кога се могло рећи да преставља жеље привредника и њихових корпорација. Међутим, овај нацрт је одбачен од корпоративних комора и замењен једним новим нацртом који је израђен на конференцији делегата привредних и стручних организација, која је одржана у Загребу 22. јуна 1926. године... У оном нацрту од 1924. године било је предвиђено да Привредни Савет буде самосталан саветодавни орган Народне Скупштине и извршне власти. Будући надлежан за привредна и друштвена питања он би могао по својој властитој иницијативи упућивати влади и Народној Скупштини законске нацрте који би се морали узимати у претрес. Процедура за нацрте Привредног Савета који су упућени Народној Скупштини била би иста као и за владине пројекте. У ствари П. С. предвиђен првим нацртом од 1924. године значајан је по томе што би то био орган са широким законодавним атрибуцијама, и по томе што би био састављен од представника корпоративних комора из свих покрајина. Број планова није био утврђен, али је пројектом било предвиђено да у њему буду заступљене све важније позивне групе. Привредни Савет заседавао би стално, пошто су била предвиђена два заседања за 1. фебруар и за 1. септембар.

³⁷ Видети: др. Сава Мојић: „Привредни парламенат: Политичко-правна студија; Београд, 1929, стр. 105–110; Видети: „Банкарство”, бр. 6, 1925; бр. 8, 1926, бр. 10, 1927; „Привредни преглед”, од 6. маја 1923, од 26. фебруара 1928; као и „Бранич”, бр. 8, 10–11, 1927.

Нацрт је остао неостварен пошто влада није могла пристати на установу са тако широким атрибуцијама и влашћу”.³⁸ Преглед ових идеја и нацрта показује да Љотићеве идеје о сталешкој држави нису историјска случајност, попут оног чувеног нацрта устава из 30-тих година 20. века.

За разлику од заговорника грађанске опције који истичу, односно, негирају централистички или федералистички концепт државног уређења, Љотић сматра да је решење у задружно-сталешкој држави, јер у њој неће „имати никаква значаја ни унитаризам ни федерализам, јер су обоје вештачки крпеж механистички уређене државе, док је задружно сталешка држава организам, чији је неминован задатак, да се стара да се сви органи развију до највеће мере. Та држава ће једино бити уређена тако да за себе само битне функције државне задржи, а све остало пренесе на сталеже, задруге или самоуправне јединице.”³⁹

Однос либералне демократије и сталежа, вуче корене још од француске револуције која је прокламовала да је „свако сталешко организовање противно принципима које је она била прокламовала. Она није одмах објавила рат корпорацијама, она је то учинила чим су се народни претставници у законодавном телу почели делити у политичке странке. Тако је рађање политичких странака значило у исто време и смрт сталешким установама. Политичке странке нису волеле сталешко организовање ни пре једног и по столећа, па није чудо што га ни данас никако не подносе”.⁴⁰

Политичке странке никако не могу да се помире са организовањем сталежа у моћна политичка тела сматрао је Љотић и објашњавао разлоге за то: „Политичке партије су патентирале за себе право да представљају народ и оне ово право суревњиво чувају. Али политичке партије знају врло добро, да онога тренутка кад цео народ, организован у сталеже, буде затражио и остварио сталешко представништво, политичким странкама биће за увек одзвоњено. Народ ће кроз своје сталешко представништво много боље бити представљен, него што је то случај кроз политичке странке. И, као некад у историји, што је са рађањем политичких странака нестало сталешких организација, сада ће преласком политичког учешћа народа на сталешке организације, нестати политичких странака”.⁴¹

³⁸ Исто, стр. 106–107; Упореди: Лазар Пејић: „Утицај велике економске кризе 1922–1933. на југословенску економску мисао и економску политику до Другог светског рата, САНУ, посебна издања, књ. 5, стр., 313–322; Никола Вучо: „Аграрни блок” у време економске кризе 1929–1933. године и њен одраз у земљама „југоисточне Европе”, САНУ, Посебна издања, књ. 5, Београд, 1976, стр. 29–51.

³⁹ Димитрије Љотић: „Ни централизам, ни унитаризам, ни федерализам”, „Отаџбина” бр. 102, 23. фебруар 1936. год.

⁴⁰ Димитрије Љотић: „Либерална демократија и сталежи”, „Отаџбина”, октобар 1936. год.

⁴¹ Исто.

Тек задружно-сталешка државна организација, којој у нашој земљи тежи само Збор, „створиће нове темеље, на којима ће се моћи поуздано подићи нова зграда Југославије. И уколико то народ Југословенски пре увиди и пре усвоји, утолико ће мање штете имати, утолико ће брже и поузданије доћи до реда”.⁴²

Задружно-сталешко уређење државе Љотић је супростављао либерално-слободарском демократизму, указујући на просту чињеницу како „суверени грађанин, све јаче показује своје незадовољство политичком демократијом, заснованом на простом збирању гласачких куглица, и то у систему партизанске, парламентарне демократске олигархије и привредне анархије”.⁴³

Љотић је на примеру органске револуције (а не еволуције), објашњавао како у крилу либерално-демократског режима партизанске парламентарне демократије „суверени грађани потпали су под власт партијских класних организација и сталешких група. Победа начела француске револуције показала се узалудна и нецелисходна, јер је револуцијом уништене организме живот поново васкрсао”.⁴⁴

Либерално-демократска, партизанско-класна, правно-политичка држава, сматра Љотић, мора се претворити у органску, задружну, сталешку државу, у којој ће привредни органи вршити економске дужности, запојени задружним духом узајамне сарадње представника свих заинтересованих производних чинилаца и представника потрошача: „задружно-сталешком режиму државна власт ће имати да врши своју природну улогу надзорника, судије, усклађивача, координатора, и мудрог и далековидог подстрекача радова корисних по услове и целину државног и народног организма. Сталежи ће у задружној држави, такође, имати да испуњавају своју природну улогу, да бране скупне интересе својих чланова и да организују и дисциплинују социјални и привредни живот народне целине у задружном духу друштвене правде. За овакву задружну сарадњу сталежа бори се Збор”.⁴⁵

На примеру Португалије, (што је био повод појединцима, да га нападају преко штампе), објашњавао се систем органске, сталешке, у бити - корпоративне државе особеног Салазаровог режима који је успео да спречи револуцију у овој земљи. Учинио је то тако што је организовао сталеже и на њих је пренео бригу о народним и државним пословима: „И сталежи су се показали, далеко способнији за вођење државних и народних послова од политичких партија. Тиме је португалски председник владе, Салазар, спасао Португалију, која би данас сигурно била у истом стању као и суседна Шпаније”.⁴⁶

⁴² Димитрије Љотић: „Учење Збора и теоретичари демократије”, „Отаџбина”, 24. септембар 1936. год.

⁴³ Димитрије Љотић: „Задружна сарадња сталежа”, „Отаџбина”, 17. септембар 1936. год.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Димитрије Љотић: „Самоуништење Шпаније”, „Отаџбина”, јули 1936. год.

Када је реч о демофилији он сматра да демократија полази од једног сасвим кривог појма о томе да је народ прост збир појединаца, док је он међутим нешто сасвим друго. И на ово погрешно схватање о народу, „она наслања још погрешније схватање о представљању воље тог народа. Ако је народ скуп појединаца, израз његове воље се добија простим бројањем појединачних гласова. Народна воља је воља већине. „Она увек тежи ка добру”. Данас исувише добро знамо колико је то далеко од истине”.⁴⁷

Дакле, није народ скуп појединаца, а још мање је скуп само данашњих појединаца: „Он садржи прво поколења мртвих, а затим, и нарочито, она што се још нису родила; у појам народа улази у обзир прошлост и још више будућност. А појединци, узети тако изоловани, како их демократија узима, нису довољно свесни у сваком тренутку ни једног ни другог. Појединци, гласачи, узети тако без њихових природних веза, изван њихових природних веза, изван њихових сталешких организација, нису свесни често ни много ближих и очигледнијих циљева, а много пута ни својих сопствених интереса”.⁴⁸

Трагајући за разлозима због којих гласачи у партијском систему не осећају народне потребе и интересе, Љотић узрок види у томе што су откинути од својих сталешких група, у којима живе, и из којих се народ састоји: „Те групе су природна веза између појединаца и народне целине. Истргнут из њих, он више нема осећања за народну заједницу. Додуше, оне данас нису ни организоване како би требало да буду, али отуд и јесте све зло”.⁴⁹

Народ је, како пише Љотић, организам, чији су делови велике сталешке и професионалне групе. Занемарујући ту основну истину, либерална демократија узима у обзир само појединце изван њихових група. Због тога партија није у стању да обухвати у тим појединцима целе личности, „оно што је у њима племенито, поштено, народно и расно, него се дотиче само онога у њиховој души, што је ситно, себично, лакомислено и кратковидо”.⁵⁰

Либерална демократија је тако саздана, пише даље Љотић, „као да је сваки човек способан да види јасно у чему је његов прави интерес и као да већина, ако не сви, увек јасно види истину: То је једна заблуда, која има своје корене у Француској рационалистичкој филозофији XVII века. Чак и свакодневни живот показује да просечном човеку није дато да тако лако увиђа у чему је његов интерес. Кад би људи тако лако долазили до сазнања у чему је њихово добро, не би било данас ово-

⁴⁷ Димитрије Љотић: „Сталез и партија – народ и гомила”, „Отаџбина”, 11. јуни 1936. год.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

лико зла у свету. Човечанство би пливало у срећи већ одавно, или бар свакако откад постоји демократија...”⁵¹

Због тога се таквим гласањем не испољава никакво мишљење, нити долазе до израза интереси група, ни целокупнога народа, па према томе ни прави интереси појединаца. Такво испољавање „народне воље” „остаје једна комедија, у којој налазе своју корист само шићарције разних врста, и која разорава морал у народу.

Појединци тек у својим природним групама, у које су распоређени по занимању од којег живе, постају много свеснији својих дужности и својих правих интереса, јер тек кроз ове сталешке организације виде везу између личног и заједничког, између себе и народне целине.

Ове сталешке организације нису створене само ради те политичке улоге. Оне имају, пре ове, своју привредну, социјалну и културну улогу.

Таквим представништвом се добија права слика народа, јер су само на овај начин представљене све силе његове, све врсте рада и стварања, материјалног, идејног, моралног, све оно што управо сачињава живот једног народа”.⁵²

Трагајући за разлозима одрицања либералне демократије, Љотић их је проналазио не у теоријским обрасцима свога доба, већ у свакодневном животу стварности, јер су се они изживели свугде где су постојали и престали су бити браниоци народних интереса и чувари народних животних потреба. Они су онемоћали, вели Љотић, „да зајемче и обезбеде несметан и слободан развитак широким слојевима сељака, радника, трговаца, занатлија, слободних занимања до благостања и истинског напретка. Они су онеспособили, да обезбеде јавну реч и да обавесте народ о његовим правим потребама и правом стању у свету, јер су они слуге капитализма. У либералној демократији и парламентаризму воде државну политику, уређују народну привреду, сређују друштвене односе неколико стотина занатских политичара. Због тога уређују и државу и њене установе онако како то најбоље обезбеђује њихову владину, како то најбоље може задовољити њихове партизане и њихове клике”.⁵³

Љотић се залагао и за то да организовани сталежи дођу до свога изражаја у државној и опште-народној политици, да се те организације сталежа, коморе, синдикати, удружења привредна и друштвена, оспособе, да од приватно-јавних установа, које до сада нико није хтео да чује, постану јавне установе, чија ће се реч морати чути у држави из којих ће извирати законодавна власт и према којима ће се преуредити управна власт и стручне установе, пошто „те сталешке установе морају постати основицом економског и друштвеног државног поретка, па се према њима мора преуредити и држава у свима својим односима. Политика не може бити над сталешким уређењем. Она мора бити потчињена оп-

⁵¹ Исто.

⁵² Исто.

⁵³ Димитрије Љотић: „Ко је за народ”, „Отаџбина”, 13. април 1936. год.

штенародним и општедржавним потребама, које заступају слободно организована сталешка и задружна удружења.

То нема везе ни са фашизмом ни са националсоцијализмом, јер те установе, сталешке и задружне, морају бити слободне и самоуправне јединице. Сталешка удружења ће обухватити све припаднике једног сталежа и само ће оне бити овлашћене, да кандидују и бирају своје извршне органе и само ће њима, место данашњег дивљег и неорганизованог начина, припадати право, да кандидују представнике за задружно-сталешке скупштине, који ће се затим слободно бирати од целог народа”.⁵⁴

Озбиљније социо-политиколошке анализе сваке политичке странке, покрета, или одређеног политичког феномена уопште, полазе и од социјалне структуре. Сељаштво је чинило основну, покретачку снагу ЗБОР-а, свакако поред омладине и интелигенције, онај сој који је створио народну и националну државу.⁵⁵

ЗБОР је тражио и борио се не за државу корпорација, „већ организоване сталеже који су органи живог народног тела, усклађене према главном органу и основи овог народа, - сељаштву. Село мора бити мерило југословенске економске, културне и друштвене политике. њему се мора очувати као извору расно-биолошких, духовних и економских вредности основни значај, према њему се мора управљати економска, просветна и друштвена политика ове државе. Пољопривреда је основа привреде југословенског народа и Југославије, па целокупна привредна политика мора бити уређена према тој основи”.⁵⁶

Дакле, извор снаге је у сељаштву али не као занимању, не као сталежу, већ као основном духу, као основној мисли која мора да „прожмају југословенску државну заједницу. Јер посељачити ову државу значи дати јој њену самосвојну културу, ослободити је од духа страног народу и дати нову садржину и друштвеном уређењу и економском развоју и државној политици”.⁵⁷

Одређујући појам сталешке демократије, Љотић је имао на уму обуздање капитализма у његовом „рушилачком и изабљивачком послу”, залажући се „за ред и мир, за поштовање свачијег права и свачије слободе, за сталешко и задружно уређење, јер су они носиоци реда и рада, за правичну расподелу општенародних добара, за велику општенародну и општедржавну политику.

Да ли има икога у народу који није за то? И да ли није можда баш то права сталешка демократија?”⁵⁸

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Димитрије Љотић: „Извори наших основних начела”, „Отаџбина”, бр. 106, 22. март 1936. год.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Димитрије Љотић: „Сталешка демократија: Ко је реакционаран?”, „Отаџбина” бр. 107, 29. март 1936. год.

Негирајући једнострано изједначавање фашизма и концепта сталешке државе, Љотић сматра да су сталешкој организацији државе непријатељи и либерална демократија и парламентаризам, јер знају да ће тек сталешка органска држава „довести сталеже до праве друштвене и привредне самоуправе у најширем смислу речи и тиме их ослободити и од политичког ропства и зависности занатским политичарима, парламентаризму и капитализму”.⁵⁹

Означавајући демократски пут преображаја друштва као пут мафије, партизанства, котеријаштва, Љотић негира и бољшевички пут који руши породицу, веру и државу, залажући се за сталешко-задружну државу.

Али, ни овако јасни и објективни аргументи нису били довољни појединцима, већ су Љотића сматрали за тоталитарца, како сматра Милосав Васиљевић, „био је за све површне југословенске политичаре и политиканте озбиљан противник и они су се против њега борили клеветима, јер нису могли да се боре разлозима. А југословенска партијократија је, на жалост, на јавност излазила више клеветама против противника него конструктивним аргументима јер ове није ни имала”.⁶⁰

Заправо, Љотићев концепт задружно-сталешке државе, био је попут сличних, пројеката земљорадничких странака, што је и разумљиво с обзиром на то да је био активан у задружном покрету, и уважавао је темељне постулате не само наших задружних теоретичара и вођа, попут др Михаила Аврамовића и других, већ и Александра Стамболијског, у смислу да борба организованих сталежа „није ни партијска ни штетна. Она се води ради очувања и побољшања занимања која постоје, која су потребна животу”, верујући „да будућност припада једино истински народној задружно-сталешкој држави, и за ту будућност боримо се и против демократије и њених нових и старих бранилаца”.⁶¹

Време у коме живимо, бременито свакојаким искушењима, тера нас, хтели ми то или не, да поново промислимо о демократији, парламентаризму, плуралистичкој партијској демократији, слободама и правима човека и грађанина, али на органски и светосавски начин, имајући вазда у првом плану, интересе наше нације, вере и државе.

Др Драган Суботић

⁵⁹ Димитрије Љотић: „Сталежи и класе”, „Отаџбина” број 116, 4. јуни 1936. год.

⁶⁰ Милосав Васиљевић: „Димитрије Љотић и демократија”, „Искра”, 15. априла – 1. мај 1978. стр. 4–5.

⁶¹ Димитрије Љотић: „Нови браниоци демократије”, „Нови пут”, бр. 30, 28. август 1938. год.

ХАБЗБУРЗИ НА ПОМОЛУ ⁶²

Питање аустријског хабзбургизма није баш тако невино ни наивно ма колико год да се говори са разних страна, па и од саме бечке владе, како то питање „још није актуелно”.

Шта то значи да „још није актуелно”?

Питање Хабсбурговаца и историјски и политички окончано је сломом труле хабзбуршке империје на чијим су рушевинама никле нове државе и где се данас подижу и развијају слободни народи који су кроз векове били робље те Хабзбуршке империје.

И шта се онда данас поново жели са тим Хабсбурговцима? Да се враћамо натраг у таму и средњи век? За чији рачун све то?

За љубав преживелог и пропалог племена аустријског, за коју десетину хабзбурговских потомака, за бивше црно-жуте официре који се налазе на прагу смрти, за интересе бечког и пештанског незајажљивог капитала који се, сасвим природно, не може одржати без пљачке и експлоатације милиона становништва, како је то било некад кад су поједини народи били у политичком ропству хабзбуршке империје?

Или се то чини да би се у области тзв. Средње Европе стварала, за рачун других а против народа који ту живе, нека тобожња хабзбуршка „заштита” против некога трећег?

Свакако не без извесног ободрења са стране, аустријски црно-жути кругови раде годинама систематски и у оквиру граница Аустрије и на међународном терену да се припреми све како би Хабзбурговци једног дана могли поново засести на престо у бечком Бургу.

У вези са тиме вођено је и извођено мноштво акција разног стила и потеза. Разбијање и премлаћивање у крви аустријске социјалне демократије спада такође у ове акције. Аустријска социјална демократија била је, по својој организованој и по својој бројчаној снази, главна сметња повратку Хабзбурговаца и завођењу старе мрачне средњевековне реакције, а у исто време и најјача брана и гаранција за одржање нове, послератне демократске и народне Аустрије. Та је сметња, најзад, у крви угушена.

После тога плански рад на припремању повратка Хабзбурговаца почео се изводити брже и несметаније. Буђење и јачање националсоцијалистичког покрета у Аустрији, хитлеризма, представљано је од стране црно-жутих кругова као нова велика опасност у Средњој Европи. Та околност, тај „баук” одиста је могао да застраши извесне међународне факторе, па су они ради тога гледали кроз прсте хабзбуршкој пропаганди и политици у Аустрији.

Повраћање имања Хабзбурговцима законским путем од стране садашње бечке владе не значи само оно што та влада каже: да је то извршење једне обавезе коју је требало давно извршити. У ствари то је отварање и намештање бечког двора за повратак Хабзбурговаца на стари престо. То се дешава, карактеристично је, баш у моменту кад је пропаганда објавила свету да је „легитимни” наследник последњег бечког ћесара Карла Четвртог свршио правни докторат са „одличним успехом”. Одмах после тога, јављено је, да се сад ради на преношењу костију

⁶² „Отаџбина”, број 72, 21. јула 1935. год.

Карла Четвртог у хабзбуршку гробницу која се налази у Капуцинској цркви у Бечу.

Све ове појаве изазвале су задњих дана доста живе коментаре у светској јавности. Али ипак, нама изгледа, није довољно наглашена сва опасност која прети од ових хабзбуршких роварења и припрема, није јасно представљена ситуација која би могла да настане у случају да Хабзбурговци озбиљно покушају да се врате у бечки Бург.

Не само слободне и независне државе у суседству данашње Аустрије него и велик део аустријског становништва неће да чује за рестаурацију Хабзбурговаца и сматра их као „велике паразите свога тела”.

И варају се сви они који мисле да би рестаурацијом Хабзбурговаца био савладан национални покрет у Аустрији. Напротив, врло је вероватно да би та рестаурација дала само новог беса и нове жестине за националсоцијалистичку и аншлусистичку акцију и пропаганду у аустријском становништву. И ко зна какви би се све догађаји могли да одиграју ако би се истински допустило да једног дана питање повратка Хабзбурговаца постане „актуелно”.

Поред свих распри и сукоба које су Хабзбурговци имали са Прусима, они су од вајкада зивкали Прусе на Балкан на Исток. Они су као познати стари Раубритери сугерисали Немачкој *Drang nah Osten* - продирање на Исток.

Бизмарк је, додуше, испочетка сузбијао ту хабзбуршку сугестију и познате су његове речи, да цео Балкан не вреди толико колико кости једног померанског (немачког) гранатира.

Али та Бизмаркова изрека није зауставила хабзбуршке фаталне махинације. Аустрија се, убрзо затим, натурила да постане операциона база Немачке за заједничко освајање Балкана и Истока.

Дирати у туђе, то је у крви Раубритера - отимача, то им је занат. О томе нарочито говори не само крвљу исписано ослобођење Парме, Пијаћенце, Модене, Ломбардије, Венеције, него и опет крваво ослобађање толиких баш немачких земаља од те високе господе...

А сутра, кад би нешто могли хабзбурговци да се поново устоличе у Беч, историја би се у многOME морала да понови. Зашто? Зато, јер би у малој данашњој Аустрији - са превеликом престоницом, Бечом - Хабзбурговци били баш као оно несретно дете које има неприродно велику главу (*wasserkopf*). И та неприродност, као и свака наказа, не би имала услове живота. Хабзбурговци би, зато, тражили себи живота из туђе крви, тражили би инјекције из суседства.

Вешто би зивкали незадовољне из Чехословачке, Мађарске, Румуније, Југославије... А у којој земљи нема данас, незадовољника?!

Ту би „легитимисте” мајсторски злоупотребљавали католицизам, ту би у све крајеве бивше (предратне) Аустрије ширили лукави шапат о старим везама, о „светим везама”, о „континуитету заклетве”, „старим го-

сподарима”, о „старом добром добу” које „може” да се исврати... И тако даље, и тако даље...

Од целе државице Аустрије створила би се подземна Јанка-пуста за емигранте из суседних држава. Једном речју: Аустрија би постала право легло невидљивих створова - бацила који изазивају запалење зглобова Средње Европе. То би био „фини” „аристократски” атентат на наш мир.

И стварање тог болесног - грозничавог - стања да мирно допусте државе Средње Европе?!

Протектори Хабзбурговаца такође имају очи и виде унапред све оно што и ми видимо, а неки гурају ли, гурају Хабзбурговце у Аустрију...

Реагирати се мора. Што пре, то боље.

ДОК ЈОШ НИСМО РОБЉЕ ⁶³

Нашичка афера је између свих осталих афера највише извучена на сунце. И сваки онај наш човек који је допринео да ова опасна војска страног капитала буде опкољена, ухваћена и заробљена, заслужује признање, орден, унапређење. Заслужује то не само од наших државних власти, него од свију нас, од јавног мњења.

Сада више него икад треба не само зле кажњавати, него треба заслужне награђивати. Јавни морал и уопште љубав према Отаџбини никад нису били у већој опасности.

Ми смо одавно писали: ко болест крије, томе лека није. И ту је резон д'етр слободне штампе.

Толики синови ове земље ухваћени су у овој афери заједно са непријатељима њених интереса, ухваћени су у служби туђину. И то све школовани људи, високо школовани, не сељаци, не радници! И то све људи који су имали свој хлеб, своју егзистенцију - продадоше се као последњи људи! Ах, ах - нека нико не мисли да су последњи људи они који немају свој хлеб, јер се они не би овако као блудници продали, не би интересе отаџбине овако издали.

Па зар школа не развија племенита чувства и љубав према отаџбини?! Зар школа не челичи карактере?! О, грађани, срамота је ово свију нас.

Да дамо мало одговора у облику питања:

Кад један стран капитал провали у неку земљу, да ли он улази ради себе или ради те земље?

Да ли он улази у ту земљу да буде слуга или да буде господар?

Шта он ради са синовима те земље који имају чојства и јунаштва и не дозвољавају да њихова отаџбина постане његова колонија?

Сама та питања дају одговоре и не морамо их писати.

У новинским извештајима са суђења Нашичкој афери читамо чак то, да се један чиновник јада, како туђинска фирма Нашице има силне везе и уплив да намешта, премешта и отпушта наше чиновнике у нашој земљи...

⁶³ „Отаџбина”, број 73, 28. јула 1935. год.

Те везе и све такве везе мора држава, мора и јавно мњење, сећи и посећи, немилосрдно посећи, јер, иначе, испод тих веза не би могла ни Самсонска снага дићи главе и стати на своје ноге.

Ако игде, овде не може да важи она француска филозофија која вели, да све разумети - значи све опростити.

Страни капитал је као страна војска, опасно га је пустити у своју земљу. А ако је он већ ту, онда, онда грађани - сви будимо на стражи! Јер сви смо ми државе, сви смо ми Отаџбина. А отаџбина мора бити изнад свега!

ХРВАТСКО ПИТАЊЕ ⁶⁴

У своје време, у јануару месецу ове године, написали смо чланак „Основни неспоразум” да изложимо своје гледиште на Хрватско питање, али је тај број „Отаџбине” био забрањен.⁶⁵

Тако то наше гледиште није могло преко „Отаџбине” да буде распрострањено. Међутим, наш лист „Буђење” из Петровграда и наш „Прелом” из Љубљане објавили су тај наш чланак и били су боље среће, јер нису били забрањени. Па је „Словенец” поводом тога донео и један кратак критички поглед на тај чланак, али кад је наш „Прелом” на то хтео да одговори, било му је онемогућено.

Због тога ћемо прво изнети кратку садржину овог чланка. Без тога би се тешко разумела данашња наша реч.

Југословенство, као мисао, нису створили Срби, Бугари или Словенци. Најбољи и најумнији Хрвати током XIX века формулисали су ту мисао и то не само као историјско-политичку тезу о извесној неразделивости судбине југословенских племена, већ и као тезу о народном јединству. Срби су међутим војнички и политички ту мисао прихватили и углавном остварили.

Међу Хрватима нису сви били једнодушни у југословенству. Један део Хрвата, познат под именом франковци, имао је сасвим супротно политичко веровање.

И кад се југословенска држава остварила, Срби су одмах и са чуђењем могли приметити да, иако је југословенска мисао хрватског порекла, има Хрвата који стоје на сасвим супротном гледишту, па се према држави односе хладно, а према свима манифестацијама народног јединства непријатељски.

Ваља нагласити, ради истине, да се то одмах из самог почетка дало видети, кад никаквог повода, објективног и озбиљног још није било ни могло бити.

Али исто тако, ради истине, ваља овде истаћи да је број оваквих Хрвата, а нарочито њихов утицај на друштвени живот био мали.

Међутим, с једне стране неспрема, неспособност и несавесност државне управе, која је по политичко-војничкој неопходности, била већином у рукама Срба и Србијанаца, а с друге стране, огромне стварне тешко-

⁶⁴ „Отаџбина” број 74, 4. августа 1935. год.

⁶⁵ Број 46 од 20. јануара (примедба приређивача).

ће на које је Југославија и њен друштвено политички поредак нашао углед светске социјалне и политичке револуције, која траје баш од 1918. год., учинили су да утицај франковаца порасте.

Стварна садржина хрватског незадовољства, без примесе франковачке, истоветна је са незадовољством сваке покрајине и сваког племена. Људи траже правду, ред и економско-финансијски сношљиве прилике.

Основни неспоразум је у томе што се та човечанска жудња за редом, правдом и сношљивијим приликама економско-финансијским не зове људским, већ само хрватским питањем.

Када се зове хрватским питањем, онда оне који нису Хрвати, оставља незаинтересованим с једне, а неповерљивим с друге стране. Кад би се назвало својим правим именом, - људским питањем, оно би обухватило све грађане, све слојеве - и самим тим би морало бити решено.

Морало би бити решено, уколико је без примесе франковачке. Ово је талог који се не да растворити, нити има Југославија начина да га реши, из простог разлога што је франковлук порицање Југославије и Југословенства.

Али кад се реши у Хрватском питању оно што је општечовечанско, и није противно југословенству, оно што остане незадовољно, остаће анемично и малокрвно, па ће и угинути.

Јер франковлук су нахраниле и утовиле тешке погрешке и неправде, поред стварних тешкоћа светских, дошле од државне управе.

И то је, углавном, садржина поменутог чланка.

А сад да покушамо да кажемо коју више.

Данас су сви Хрвати једнодушни. Таква једнодушност је могућа само под изузетним условима. Али ти изузетни услови су остварени.

Они су дубоко незадовољни и то показују увек кад им је могуће. То ваља посматрати са љубављу. Само љубав може да види праву стварност. Југославија мора то питање решити. Она само тако има оправдање, ако тог незадовољства не буде било.

Али одмах морамо рећи:

оно се може решити широком и стварном самоуправном децентрализацијом на све ствари за које није нужна јединствена државна акција, и зато централизација;

она се може решити стварањем способних самоуправних јединица, којима би се и могло и морало оставити да се по вољи својих становника удружују;

оно се мора решити не спровођењем геометријски замишљеног југословенског јединства, механистичким средствима, на силу Бога, већ органским уједињавањем народа у држави;

оно се мора решити таквим устројством државне управе у коме ће свака функција државне власти бити стварна и потпуна, али исто тако и њена одговорност;

оно се мора решити планском привредном и друштвеном политиком, коју стварају народни сталежи, под надзором и руководством државне управе ослобођене странкарства, котеријаштва и кликаштва;

оно се мора решити, јер ће тада бити много више правде и реда под далеко сношљивијим економско-социјалним приликама него што су данашње.

Али тада ће бити решено у хрватском комплексу оно што је Југославија дужна и у стању да реши. Али тада ће бити решено и људско питање Југославије и велика људска жеља за правдом и редом и сношљивијим материјалним приликама. Остаће ипак франковлук нерешен.

Треба дакле одмах решавати то што се може решити. Ни часа не одлагати.

Нема потребе чак ни за нарочитим споразумима с Хрватима у томе погледу.

И кад би Хрвати мање тражили држава је дужна оволико да да. А ако више траже, држава им више не може дати.

Али то треба дати.

Најгори су дужници који под изговором да од њих поверилац тражи више не дају ни оно што сами сматрају да су дужни дати.

Тако и овде. Под изговором да се с Хрватима нису споразумели, није се дало оно што се заиста мора дати.

Рекосмо да све неће бити решено у хрватском комплексу. Остаће франковлук и даље незадовољан. Али ће бити решено оно што треба и што се мора решити. Али тада се франковлука не бојте. Остаће му зловна и пакосна маска, али без зуба. Слободно их пустите да говоре и раде што хоће. Добри и исправни Хрвати ће им се од срца смејати, а њиховој рођеној деци биће тешко и стидно што им родитељи живе изван живота. Остаће франковлук, али не за дуго. Живот који га је једном демантовао, задаће му последњи удар - милости.

БРАНИОЦИМА ДЕМОКРАТИЈЕ ⁶⁶

Многи букачи, ухрањени погрешкама прошлих шест година, а ослобођени политичком југовином која је сад задувала, нападају нас као противнике демократије.

Једни су наивни, а искрени обожаваоци парламентарне и либералне демократије, који не виде да ову није могуће одбранити.

Други су несавесни демагози, који знају тачно шта хоће и који знају да нападајући нас и нашу тезу управо руше једину брану људског достојанства, слободе и права.

Обојима да одговоримо.

Парламентарна и либерална демократија је систем тесно везан са економским системом либералног капитализма.

А овај је поред несумњивих користи које је донео свету, дошао у претешко стање. Либерално-капиталистички систем је увео свет у такве контрадикције, такве супротности, да се из њих данас не може никако цео и неокрњен извући.

⁶⁶ „Отаџбина” број 75, 11. августа 1935. год.

његову основну тезу: пустити да ствари иду како иду, данас не могу бранити ни најватренији поборници либералне економије.

У целом свету она је напуштена, и мора бити напуштена, јер су економске супротности тако оштре да прете да се цео друштвени поредак, који на њима почива, сурва.

То је нагнало Северне Америчке Државе - земљу најнеограниченијег либералног капитализма - да са одушевљењем прими највећу економску револуцију Рузвелтову, који је 2. августа 1933 год. завео систем диригованог капитализма.

Владе данас, ма у којој држави биле, приморане су дакле да управљају економским животом народним.

А управљати тако компликованим односима, као што је економски живот, значи морати имати слободније руке, више овлашћења, него што су га имале владе до појаве ове велике кризе либералног капитализма.

Отуда је јасно да политички систем либералног капитализма - либерална и парламентарна демократија - не може бити добар за сва времена, а најмање за ово време, у коме је очигледно да либерални капитализам не може бити очуван и одржан.

Не само да ће због тога морати да претрпи велике измене парламентаризма већ и сама либерална демократија јер те ствари нису увек спојене - случај Северне Америке, која је либерално-демократска, али не и парламентарна земља.

Нека се нико на нас не љути што ми овако говоримо. Не чинимо ми то да би кога љутили. Читамо ми ове ретке из велике књиге Живота, не сисамо их из прстију.

Али није само парламентаризам, као круна либералне демократије, докрајчио своју владавину због кризе либерално-капиталистичког система, - већ, независно од тога, као политички систем, он носи у себи клицу нереда и неодговорности, па самим тим и своје пропасти.

Он је добро могао да функционише само у оним земљама у којима су га носиле јаке политичке странке, у којима је фактички власт пак носио несумњиви вођа - диктатор.

Чим тога услова није било, парламентаризам, и раније кад му економска криза није с друге стране копала гроб, морао је давати слику расула државе и друштва.

Ово због тога што парламентаризам, у ствари, значи збрку власти, а самим тим неред и неодговорност.

Парламенат по природи својој треба да изграђује законе и надзирава рад владе. Међутим, он се, у парламентаризму, тога одрекао за чанак сочива, за право да његови чланови могу несметано ограничавати управну власт на тај начин, што ће стварно они ту власт у својим крајевима да врше. Зато се посланици не интересују нормално за рад у скупштини, већ се интересују за рад управне власти. Зато у скупштини бива закон оно што хоће влада, и зато у министарству бива оно што хоће посланик. Зато су скупштине немоћне а владе скучене, зато нема одговорности.

Земљи пак треба парламенат способан и самосталан, а влада одлучна и снажна.

Само тако парламенат може да изврши свој, а влада свој задатак.

Ми дакле нисмо против парламента иако смо против парламентаризма. Напротив, јесмо за такав парламенат, који ће бити истински и достојан израз правих и живих народних снага, способан да изрази општу вољу, а нарочито да одржи друге државне власти у поштовању закона, у границама те изражене опште воље.

То може бити пак само тако ако буде у целини изведено онакво друштено и државно уређење, какво ми у својим Основним Начелима и Смерницама проповедамо.

Либерална демократија почива на гледишту да су људи једнаки и слободни. Она је узела оно што би требало да буде као оно што је већ ту, и отуда њена заблуда и њене погрешке.

И ми знамо, и сваки то зна, да има врло мало стварно слободних људи, и да су само такви, стварно слободни људи међу собом прилично и једнаки.

Бити слободан, значи бити независан, а колико има, заиста, стварно таквих?

Отуда је либерална демократија у време своје највеће експанзије забранила сва удружења (1791. године), као противна слободи и једнакости људи, осим, разуме се, својих политичких клубова.

Човек, по њеном мишљењу, као слободна и једнака јединка, има да искаже своју вољу гласањем, при коме је глас Петров једнаке вредности као глас Павлов.

Ту може да буде само сметње у овим удружењима.

И отуда се, и данас, ако се то претерано гледиште из 1791. год. одбацило, остало само при народном телу, као једином средству за добијање народних избора.

Зато што знамо да нису, истина, сви људи ни слободни, ни једнаки, а ми жалимо што нису, ми стојимо на гледишту да се избор не може ослонити само на опште и једнако право гласа, већ ово мора бити упућено и поправљено учешћем сталежа народних (место либерално-политичких странака) у народном одлучивању.

Ово је наш одговор наивним а добронамерним нашим противницима, онима који обожавају либералну и парламентарну демократију.

Иако је велика њихова наивност, морамо признати да је и њихова добронамерност велика, па се уздамо да ће нас уз припомоћ ово разумети, и тада, у најмању руку, неће моћи да нас нападају као непријатеље народних интереса.

Друкчији је одговор оним несавесним демагозима, који све ово што смо рекли знају исто тако као и ми, и који би, кад би им то био рачун, били и много оштрији у критици либералне и парламентарне демократије.

За њих није никаква тајна да либерална демократија и парламентаризам морају бити дефинитивно скинути са свога пиједестала. Циници, они управо сад либералну демократију употребљавају зато, да је што пре скину. И да би је што пре угушили, потребна им је слобода.

Између њих и нас је управо спор о наслеђу.

Ми не желимо основе људског друштва да мењамо. Ми желимо да очувамо максимум људске слободе, достојанства и права, и то кроз породицу, приватну иницијативу и приватну својину, а они то неће.

Поучени примерима ми нећемо да излаз из невоље либералног капитализма, либералне и парламентарне демократије, буде ни бољшевичка, па ни икаква друга диктатура, која не води и неће да води рачуна о оним основним предностима које ми хоћемо да очувамо.

Да резимирамо:

Ако се под демократијом разуме такав облик владавине, који се заснива с једне стране само на општем и једнаком праву гласа, а с друге стране на парламентаризму, онда ми признајемо отворено да смо против такве демократије.

Против смо, јер не брани довољно баш народне интересе, пошто иде на руку изборним фалсификатима, а тиме ствара парламенте и владе мање вредности.

Против смо јер омогућава збрку власти, а тиме неред и неодговорност, чиме опет држава не може да изврши своје дужности према народним интересима.

Али против смо и зато, што се таква демократија не може одржати; и кад бисмо и били за њу она би се срушила, јер се и њена економска основа, либерално-капиталистичка привреда, не може одржати.

Једни који нам то пребацују јесу искрени и добронамерни. Молимо их нека размисле о овоме што смо навели. Нека схвате да су ствари неизменљиве овакве какве су, и да се сад ради само о томе, у целом свету, који ће систем да смени либералну и парламентарну демократију и либерално-капиталистичку привреду.

Ништа нам не користи да се ухватимо као пијан плота за реч демократија, кад је јасно да је таква демократија шимера, самообмана.

Хајте сви искрени и добронамерни да видимо шта ће да замени оно што мора да иде. Дајте да остваримо такав систем, у коме ће интерес народне целине бити највиши закон, а у коме ће максимум људског достојанства, слободе и права бити ипак очуван.

Не урадите ли, искрени и добронамерни, то - онда сте управо слепи помоћници оних других наших противника, циничких и неискрених бранилаца демократије, који у ствари о демократији знају исто тако као и ми, да се она одржати не може и који употребљавају баш слободу и демократију да би их што пре срушили и заменили системом, у коме ће саме исконске основе људског друштва имати да страдају, а с њима и оне предности: достојанство, слобода и право, које бисмо у неминовним променама хтели да очувамо.

Мислимо да нам је реч и гласна и јасна.

ВЕЛИКЕ СТРАНКЕ ⁶⁷

Откако је почела наша дневна штампа слободније писати, стално се све заплетгло и мрсило тако да је врло често тешко „цевап дати кавзи“. Често у истом броју истог листа у политичком прегледу наилазимо на такве супротности и противречности, да је тешко и вичнијем у политици разумети шта се иза тога ваља, а у народу то може изазвати само забуне и пометње.

Шта се све до сада није говорило о организовању политичких странака? Колико се у том правцу није изнело потпуно противречних тврђења. Сваки дан су се друге комбинације правила, сваки дан се сасвим супротно тврдило.

Има неког у јавној речи, који јој даје овако заплетена, противречна и неразумљива обавештења, да се не могу ухватити ни за реп ни за уши. Па ипак понешто се стално одржава, иако се баш тежи тим противречностима скрити. Већ смо то нарочито нагласили у једном ранијем чланку (Важна питања, „Отаџбина“, бр. 71). Али како се непрестано на пола уста и кроз зубе стално спомиње, да ће закон о удружењима бити такав, да ће омогућити само велике странке, морамо се још једанпут дуже и јасније навратити на ово питање.

Шта су то велике странке, сасвим је неодређено и нејасно.

Хвалио се председник Југословенске националне странке да има милион и по организованих чланова, па где је данас та странка. Ни у писму је нема. Није могла ни своју листу о изборима да истакне, а камо ли да се осети у нашем јавном животу.

Или су велике странке оне племенске, регионалне и верске политичке формације које су постојале пре шестог јануара у овој земљи, а које никад за читавих петнаест година нису разумеле да је ова држава велика народна заједница и целина у којој политика мора да се стара о народној целини, а не о томе да се увећа број присталица на тај начин што ће се сви напори упућивати само на то да се дочепа власти и да се стога положаја само и једино решавају питања својих присталица и задовољавају њихови прохтеви, па ма и неоправдани били.

По нашем мишљењу таква странка, па ма и на милионе бројала, није велика, већ је странка дана и комада.

Ми не верујемо да ће ове формације о којима се стално пише створити велике странке у смислу стварне државне и народне политике. И радикална заједница и групација демократа и земљорадника, које се оцртавају као нове формације не могу дати овој земљи ништа више него што је дала ЈНС.

Те нове групе, бар судећи по ономе што до јавности допире, нису одустале од својих ранијих схватања и метода. А та политичка гледишта и те методе несумњиво да су довели до тешких и неиздржљивих прилика пре шестог јануара. Стварају се те велике странке да се одрже или дочепају власти истим методама као и раније.

Југословенска национална странка прогласила је неки југословенски програм, али је мислила, да се политички покрети стварају одозго и да

⁶⁷ „Отаџбина“ број 75, 11. августа 1935. год.

се програми декретирају. Она је мислила да је довољно да вођство спроводи неку политику без учешћа народа, па смо видели како је прошла.

Њен програм је био у готовим речима, али нико се није постарао, да у народу створи нов дух о неопходности такве југословенске политике, нико се није трудио да новим методама и делима проводи тај програм. Служили су се истим методама старих странака и народ није видео никакве разлике између њих и старих. Напротив, осетиле су се само још јаче све тешкоће које су се родиле из објективних социјалних односа. И постигло се то, да је незадовољство у народу расло против такве политике чак и у случајевима, где она објективно није била крива.

И зато је дошло као олакшање ово што сад видимо. И зато су ти велики зборови тако посећени, иако се на њима ништа ново научено не износи него стално подгревају већ изанђале и неуспешне мисли и схватања о утврђењу државе.

То је ветар који је у први мах завитлао над нашом земљом, сасвим природно као одушка свега што се годинама пригушивало. Али тај ветар је пролазан као и свака олуја и народ ће се убрзо отрезнити и доћи до сазнања да му се предлаже оно исто рђаво, што се већ у његовом искуству показало као рђаво.

Ми не знамо шта се намерава узаконити, односно политичког организовања па о том не можемо ни дати свој суд.

Али несумњиво знамо једно, да би био врло опасан и неуспешан оглед, ако би се натезало на то да се организују две „велике” странке.

Политички покрети нису вештачке творевине, већ последице историјског развоја и истичу органски из народног живота. Ако се механистички покушају стварати такве заједнице из политичких творевина које су поникле под разним приликама и с разнородним гледиштима, доживићемо исто оно, што и за владавине ЈНС. Опет ће бити све мерено кључевима, опет ће се све процењивати и у државној политици радити, како би се задовољили посебни интереси оних делова из којих су те странке састављене. Опет би се настојало само око тога, да се задовоље ситни рачуни присталица, место да се води политика целине, заједнице. И обновило би се оно што је било.

Можда би била најбоља политичка потреба нашег народа, да постоје само две велике странке. Али зато данас у нашој држави не постоје психолошки услови, а без њих на силу Бога то се не може створити. Наш народ је данас више расцепкан него икад. Све су бивше странке исцепкане на многобројне фракције, разбиле су се у парампарчад. Тај процес је почео још много раније, пре шестог јануара, а за ових шест година сасвим се довршио. И сад треба лепити ту разлупану парчад. И још више, из разноликих излупаних судова треба лепљењем правити нове судове.

Вештачки се не ствара и не одржава политички живот. Тиме се само задржава точак развоја и смета правилном напретку.

И маколико да се прижељкују две велике странке у нашем народном животу, оне се не могу таквим покушајима створити. Или још јасније,

оне се могу створити привидно, али стварно остаће оно из чега су створене. Сви делићи и делови радише у тој неприродној спрези ко у клин ко у плочу. И даље ће се ломити о нагађања и погађања, и даље ће главна питања бити како ће се задовољити амбиција ове или оне личности.

Зато ми морамо ићи својим путем, којим смо и до сад ишли. И још више, морамо јаче и упорније истицати свој став, држати се својих начела и својих смерница, који су производ не компромиса старопартијских програма, већ резултат објективних проучавања наших економских и друштвених односа, наших политичких прилика и потреба.

И друго, наш политички покрет мора да израсте органски одоздо, из народа, народ наш треба да усвоји његове тежње и његове захтеве. Зато је и дужност сваког од нас да у том правцу ради у народу. Нису зато потребни бучни зборови на којима хиљаде пљескају. Али потребно је, да наша схватања прожму до срца сваког нашег друга, који верује у југословенску народну заједницу и недељивост ове творевине векова.

Нису велике странке које скупљају многобројне присталице помоћу власти или демагошким крилатицама.

Велики су данас у нашој земљи само они политички покрети који су прожети државном мишљу целине југословенске заједнице и заштитом суверених интереса народних, велике су само оне политичке творевине које немају уско схватање једног дела народа већ које посматрају органски целу нашу народну заједницу и траже решење свима тешкоћама политичким, економским и друштвеним за све делове наше државе.

То хоће наш покрет и тим поновним схватањем разликује се од свега овог, што се привидно данас у нашој земљи ствара. И зато ми морамо наставити својим путем.

ДВА ИЗЛАЗА ⁶⁸

Ми смо у једном свом чланку „Судбоносна раскрсница” показали и доказали да из садашњих невоља и тешкоћа има само два пута и два излаза.

Многи мисле, да поред ова два, постоје и други излази.

И ту се варају, ти који тако мисле: варају се тешко и горко.

Да то прикажемо и докажемо, пишемо овај чланак.

Садашње невоље и тешкоће нису ни кратковремене, ни случајне, још мање површне или пак само везане за какву личну или партијску комбинацију.

Ми се већ двадесет година налазимо у највећој светској револуцији коју је икад свет запамтио.

⁶⁸ „Отаџбина” број 76, 18. августа 1935. год.

Ми то непрестано истичемо, али то чинимо зато што то свет не схвата или ако схвата а оно зачас и заборави.

Тачне размере револуције, а још мање њен крајњи израз сагледати данас није могуће ником живом.

Ми можемо само утврдити да се све - обичаји, мишљења, закони, чак и многе научне истине, царства, власти, чиновни и пореци - из темеља љуљају, и да се у свету врше промене невероватно озбиљне, за изванредно кратко време.

Као што не знамо, говорили смо, какав је прави смисао кретања целокупног нашег сунчаног система, за који се може само једно поуздано рећи, да се и он креће великом и познатом брзином у засад познатом правцу, тако не знамо ни то где ће нас ова огромна и незапамћена светска револуција одвести.

Али ако то тако не знамо, ипак мора да нам буде јасно:

да такав револуциони процес, огромног, неслућено огромног домаћаја постоји;

да се његове последице јављају у свима односима чланова човечанске заједнице извесног степена развића;

да су све те појаве међу собом сличне, ма у ком односу људском, и ма у ком народу, под сличним условима, да су се десиле;

да су се као резултати тог огромног револуционарног потреса јавиле у свету, па и код нас изузетне невоље и тешкоће за чијим решењем се вапије;

да су дакле сви данашњи горући проблеми везани не само јединством попришта, јер се све одиграва као на једној огромној позорници, већ и јединством свог узрока;

да се зато данашње невоље и тешкоће не могу на парче решавати, нити је њихово уклањање могуће познатом политиком дана и комада, политиком кратке стазе;

да је опет јасно да су већ настале појаве изазвале већ и досада дубоке промене у свету, па и код нас;

да је зато очигледно да оно што је у прошлости било, или изгледало, добро и корисно, док ствари нису тако битно промењене, не мора бити добро и корисно за садашњост и будућност;

да нам зато слепо везивање за старе формуле, без испитивања њихове унутрашње садржине, може бити тако исто од штете, као што би узимање лекова по старим рецептима од ранијих или туђих болести, могло бити катастрофално по нову болест или новог болесника;

да нам зато још мање може помоћи везивање за старе политичке формације, које су опет саме везане за овакве старе формуле и рецепте;

да у истраживању праве суштине огромних политичких, економских и друштвених проблема, као у истраживању сваке истине, могу успети само они који су се ослободили од сваке готове формуле и од сваке готове формације, и који су решени да истину нађу по сваку цену у стварности животној, ма каквих их жртава стало то истраживање, и да се за њене захтеве боре, градећи при том нове формације људи истог и сличног духа.

Ми напред рекосмо два излаза, а како се код нас сад говори о две велике странке, могао би неко помислити да ми баш на ове мислимо.

Међутим, не само да ми овде на њих не мислимо, већ оне уопште нису излаз, онако како су замишљене, јер ни једна, ни друга није свесна свега овога што смо напред навели.

Решење савремених наших невоља може доћи само од друга два излаза, од оних који су свесни дубоких узрока наших данашњих невоља и праве њихове природе.

И једна и друга велика политичка комбинација почива на либералној демократији, парламентаризму и либералном капитализму.

А од данашњег развића светске револуције либерална демократија, парламентаризам и капитализам - јасно је већ досад - не могу бити очувани. Ми смо то показали у нашем чланку „Браниоцима демократије”, који је изишао у нашем прошлом броју.

Такве странке које у тој мери не виде стварност, већ у својим начелима и програмима, на силу Бога, хоће да остану при неизмењеним формулама либералне демократије парламентаризма и либералног капитализма, самим тим показују потпуну политичку и друштвену неоријентисаност.

Зато ми такве политичке формације - ма како привремено велики број људи могле да окупе - не можемо ни сматрати никаквим излазом.

У многобројним покушајима да се нађе излаз има само два правца који оштрином погледа и смелошћу извођења могу да одговоре оним захтевима, које смо напред поставили. Једно је комунизам, а друго је оно схватање задружне и органске државе које ми заступамо. Трећег, правог, излаза нема. Има лажних излаза, привидних, али правих нема. Има засебних врата, али та врата воде ипак на крају крајева само на један од ова два стварна излаза.

То треба да знају браниоци демократије, трећих и четвртних врата, па унапред да се одреде за један или други излаз, пошто већ само тако могу изићи из садашњег ћорсокака.

Интересантно је, на последњем конгресу комунистичке III интернационале, да је усвојена одлука да се у свима државама помогне борба демократије.

Самим тим је јасно да комунисти који не стоје на гледишту либералне демократије и парламентаризма, помажу демократију, јер та врата воде на њихов излаз.

И то треба да се добро зна и упамти!

И комунисти и ми видимо тачно суштину савремених догађаја.

И комунисти и ми констатујемо да је настала дубока друштвена криза, поглавито услед кризе либерално капиталистичког система.

И комунисти и ми налазимо да је настала и криза политичког система - јер је он израз свог економског система, а и иначе, у себи носи клицу свог распадања.

Дотле се слажемо. Одатле настаје дубоко разликовање.

Они би хтели да донесу решења механистичким, а ми органским средствима. Они укидају приватну својину, приватну иницијативу, породи-

цу, сведе људско друштво на велику касарну рада. Прокламују диктатуру једне класе.

Ми пак у дубокој поправци људског друштвеног поретка с једне стране чувамо те исконске кристале људског живота, а с друге стране ограничавамо интересе целине, свемоћ и господарење индивидуалног интереса у привредним, политичким и другим друштвеним односима.

Комунисти немају рачуна да либерална демократија до краја развије све недостатке свог економског, политичког и друштвеног система. Што се боље то буде развијало, све ће мање имати изгледа да се што год од савремене друштвене зграде сачува, све ће ближе ова бити својој крају, а тада и њихова влада ту. Зато су они у свима буржоаским земљама ватрени поборници демократије.

Два излаза су дакле само:

Један - задружне и органи државе - који хоће да ограниче необуздану игру индивидуалних интереса у привреди, политици и другим друштвеним односима и интересима целине, а да при томе сачува породицу, приватну својину, приватни подухват, људску слободу, достојанство и право.

Други је - комунизам са бољшевичком државом, у коме и истина, необуздана игра индивидуалних интереса у економији, политици стварно обуздава и по скупу цену рушења породице, укидања својине, ограничења људске слободе, достојанства и права.

Трећег излаза нема.

Они који то не виде, у ствари гурају ствари баш на други излаз.

КОМЕДИЈА У ТРАГЕДИЈИ ⁶⁹

Непрестано се истура пред нас питање: којим путем?

И на то обожаваоци демократије одговарају: путем демократије, владавине народа, парламентаризма, слободе, итд.

Ми мислимо да питање није тачно постављено, управо да је рано постављено, да пре питања којим путем, треба две ствари на чисто извести, па тек потом смети поставити то питање и на њега одговор - колико толико тачан - дати.

Постави ли се питање пре него што су ове две ствари на чисто изведене, онда се излажемо опасности да дамо одговор без довољно познавања ствари, па самим тим место да погодимо прави пут, да пођемо кривим путем.

Изведу ли се пак на чисто она два претходна питања, онда увек имамо времена, а тек тада и добијемо право, да одговоримо с ауторитетом на постављено питање којим путем, а нарочито смо успели на тај начин да у границама људске могућности, све са своје стране учинимо да нађемо баш прави, а избегнемо криви пут.

⁶⁹ „Отаџбина” број 77, 25. августа 1935. год.

Не разумемо, у овако важним стварима, брзоплету журбу оних који постављају овакво питање, којим путем, пре него што су сасвим начисто извели оно што рекосмо да несумњиво начисто треба извести.

А те две ствари које претходно треба тачно извести на чистину, та два питања на која треба дати један одговор, пре него што се постави питање којим путем, јесу: где смо дошли и коме циљу мислимо ићи.

Код оних који данас тако са журбом постављају питање којим путем, а још с већом дају одговор: путем либералне демократије, није заиста начисто изведено питање где смо сад, какво је право стање наше данас, а још мање који циљ мислимо достићи.

За њих је главно демократија. Она је у њиховим очима не само универзални лек за све, панацеа, већ, рекло би се, скоро божанство, апсолутна истина и вредност, коме све друго треба да служи.

Зато они и не постављају прва два питања с предахом, мирно и разумно. Већ ако их и постављају, одмах се хватају за данашње наше невоље, за корупцију, узимају за доказано да су сва та зла постала после укидања демократије код нас, заборављају при том колико су она везана баш и за саму демократију, а колико су порасла баш зато што режим од 6. јануара није видео јасно свој пут, већ је био мешавина лажне ауторитативности и лажне демократије. Па одмах затим завршују, „којим путем, дакле? - путем демократије, слободе итд. итд.“

Ми међутим отворено да кажемо ово:

Врло ћемо радо, и сасвим искрено, прихватити и тај систем, либералне демократије, само ако одговори на претходна два питања (где смо и куда ћемо, коме ћемо путу) буду давали логичке могућности да одговор на треће питање, којим путем, може бити: путем демократије. Дотле, не само да ми не можемо ићи, већ ни љубитељи демократије не треба да иду; залутаће.

Зар није увек тако!

Зар путник, у мрклој ноћи, на раскрсници, не ради тако?

Прво мора тачно да одговори на питање: где сам ја то стигао?

Друго, мора тачно да се сећа циља свога пута, куд је пошао.

После тек, кад је тачно одговорио на ова два питања, кад зна и где је стигао, и кад се сећа куда је пошао, може од путева који су пред њим да изабере онај који ће га одвести његовом циљу.

Путник, који тако не ради, врло ће лако залутати. Право је чудо, као на лутрији, да радећи друкчије, изабере прави пут. То може бити само по оној народној: „више среће но памети“. Али срећа спада у изузетке. Оно што се у већини случајева дешава није срећа, те се ми ни за нас, ни за наше противнике, не можемо на њу ослонити.

Да ли су се снашли где су, да ли су одговорили на то питање они који не виде, нису свесни огромног опште човечанског процеса, највеће светске револуције коју је икад човечанство запамтило, и у којој смо и ми, са свима нашим домаћим односима, укупчани?

Баш и да знају које крајње циљеве имају, тешко да ће моћи да одговоре на питање којим путем, кад прво не знају место на које су стигли, нису довољно оријентисани, не виде дубоку, унутрашњу везу што наше домаће прилике и неприлике везују са опште човечанским приликама.

Они сваки наш проблем виде усамљеног, самог за себе. Они не схватају да су ови међусобно тесно повезани, а сви заједно чине део огромног светског процеса. Они мисле да се наши проблеми могу сваки за се решити, и још боље: одложити, заташкати, пре него решити. Они сматрају политику вештином ситних комбинација, које ће омогућити владавину ове или оне личности или партије. Они не виде да се, напротив, ради о судбини државе и народа. Они верују да је сасвим довољна и политика кратке стазе, а не виде да само онај може судбином земље и народа управљати ко је у стању наслутити ону огромну путању светске револуције, на којој се огромном брзином крећу изванредни догађаји, који потресају и нас, и све друго око нас.

Ако је у питању привреда, они виде, као усамљене планинске врхове, проблем дугова, проблем цене пшенице, инфлацију, итд. Не схватају међутим да треба мењати основни став у привреди, онај који је с једне стране прогласио приватни, индивидуални интерес за највиши закон, за јединог судију привредне делатности, а с друге стране везао руке друштву начелом „пусти да иде како иде”. Тек се потом могу решавати проблеми привреде у њиховој скупности.

Ако су у питању други друштвени односи, они мисле да ће то решити нови закон о корупцији, женско право гласа или рецимо реформа календара. Не осећају међутим, да мора бити промењен основни став у друштвеној политици, онај који је прогласио људску јединку сувереним господарем, а њено расположење главним судијом у људским односима, - док је с друге стране, успевао да принудну снагу друштва, и у држави, и у свима другим друштвеним манифестацијама на што слабију меру сведе. Тек се потом могу у његовој скупности решавати гореће друштвене невоље и неправде.

Ако је у питању државно уређење, они мисле да се хрватско питање може решити неким лаким споразумом, а остала питања државног уређења изборима, демократијом, парламентаризмом уредити. Не виде међутим да мора бити промењен основни став у политици, онај став који с једне стране, велике проблеме државне судбине своди на проблеме партијске, котеријашке, кликашке и личне, а по коме је, с друге стране, оруђем државне и народне политике учињена баш странка, а у странци котерија и клика. - Тек се после могу, у њиховој скупности, решавати тешки проблеми наше политике.

Нека нам опросте обожаватељи демократије што ћемо да кажемо: они су врло површни и наивни оптимисти. (Оним неискренима разуме се припада други епитет).

Ви се усуђујете да говорите о огромној светској револуцији; они одговарају: демократија.

Ви указујете на полом либералне демократије; они одговарају: демократија.

Ви истичете полом индивидуалистичког друштва; они одговарају: демократија.

Ви бисте хтели да им укажете на немогућности и противречје саме демократије, али они те и не чују. Њихови гласови вас заглушују: демократија, демократија.

По њиховом, свет овај изгледа као лака, вашарска комедија. И кад постоји какав заплет, тешкоћа му је привидна. Постоји увек лак излаз. Једна лака играчка: демократија.

Да грозног ли разочарења мора бити кад се овакви пробуде (ако се икад пробуде) и схвате да је стварност далеко од њиховог сна, колико трагедија од комедије!

ДВЕ РЕВОЛУЦИЈЕ ⁷⁰

Ми смо у чланку „Два излаза“ показали и доказали да либерална демократија није никакав излаз из садашњих тешкоћа и невоља.

Либерална демократија, тврдили смо ту, само је привидан излаз, који нормално води једном од она два стварна излаза: комунизму.

Указали смо даље на факт да Трећа комунистичка интернационала брани свом снагом либералну - буржоаску - демократију. А да је она не би бранила кад би веровала да либерална демократија носи собом неко стабилно решење, јасно је ваљда и онима који нису особито печени у политичким стварима. Те изненадне симпатије Треће интернационале за буржоаску демократију могу се тумачити само уверењем да им ова обезбеђује сигуран долазак на власт, јер не решава савремене тешкоће и невоље, а самим тим обезбеђује рушење целокупног друштвеног и државног поретка.

То наше питање разуме се није спречило ни Југословенску радикалну заједницу да се пријави са чисто демократским формулама, а није сметало ни приређиваче збора у Крагујевцу да ту говоре о демократији као спаситељици земље и народа.

Али ни због првих, ни због других ми нисмо писали то. Поред свог личног дубоког поштовања што имамо за честите људе који воде и прву и другу страну, ми знамо и не чудимо се, што они који су одрасли и сазрели у времену које је претходило великој светској револуцији - која је настала од 1914. г, а још није свршена - немају разумевања за прилике данашњег времена.

Пишемо ми ово и радимо за оне - знане и незнане - који осећају да је долазак нечег новог апсолутно потребан.

А тих је број заиста врло велики.

У нашим многобројним обиласцима разних крајева, свугде смо их запазили, свугде смо их чули и свугде смо разумели да то њихово очекивање неће моћи испунити ни програм Радикалне заједнице, ни онај Уједињене опозиције.

Још у времену које је претходило 6. јануару постојало је то осећање. Акт покојног Краља био је зато и дочекан свуда са одушевљењем. Оче-

⁷⁰ „Отаџбина” број 78, 1. септембар 1935. год.

кивало се да ће тај акт доиста то ново што се очекује, што се мисли да треба да дође.

На жалост, очекивања и наде нису испуњени. Носиоци политике овог режима нису схватили тачно да је 6. јануар дошао да на место партизанске, кликашке и котеријашке политике стави општедржавну и општенародну политику. И да да такве установе које ће зајемчити слободно и несметано народно развиће.

Управо све данашње наше политичко и друштвене тешкоће и јесу овако тешке што режим од 6. јануара није дао све оно што је требао да да. Дочекаан с таквим искреним и огромним одушевљењем од стране народа, наслоњен на огроман ауторитет једног у истини јуначког Краља, овај режим је имао заиста, с те стране, услове да заснује један нов политички и друштвени поредак - онај који је одговарао великом току светских догађаја.

Он је, истина, учинио у великим линијама нешто трајно и изванредно значајно: огроман законодавни рад, у коме има и врло корисних ствари, име Југославија, које нико не би имао храбрости да да земљи, а које сад нико неће смети да јој скине, спољна политика, која је заиста само дело покојног Краља, и извесно скоро опште осећање које је остало и данас, у пркос свега што се десило, да ипак оно што припада прошлости не може, и не сме да загосподари садашњошћу и будућношћу, да ипак мора доћи нешто ново.

Али није успео да убије партизанство, кликаштво и котеријаштво, - већ му је чак и службено место уступио стварањем ЈРСД и ЈН странке.

Али није успео да створи режим одговорности, већ је укидањем слободне штампе дао могућности да се у земљи умножи број неприкосновених на преко двеста хиљада.

Али није успео да упрости државну машину, већ је укидањем обласних самоуправа, а стварањем бановина на чисто бирократској основи, умножио број чиновника и службеника, а њихов рандман и одговорност само смањио.

Али није успео да схвати своје место у економском и друштвеном животу народа и државе; није увидео да насупрот хаосу либералне, он има да постави планску политику органске, задружне државе.

Али није увидео да су његови погодни савезници и ослонци велики народни сталежи - они који постоје пре државе, од прве поделе рада у друштву људском.

Отуда и његов пораз.

Отуда се сад јавља и ЈРЗ и УО (Уједињена опозиција). Јер кад може да дође до изражаја партизанство и котеријаштво ЈНС - може и мора да дође до израза и ЈРЗ и УО.

Отуда су после загрожене и саме основне линије државне и народне политике шестојануарског режима.

Само једна општедржавна и општенародна политика може да утврди народно и државно јединство. Одсуство њено (а страначка и котеријашка политика значи баш одсуство општедржавне и општенародне политике) и од једног и истог народа у стању је да направи сто народа.

Али да ли ће такву политику моћи да оствари либерална демократија коју проповедају ЈРЗ и УО - истина, у грубом нескладу?

Очигледно је да неће. Саме либерално политичке странке не значе ништа друго него тријумф партизанске, кликашке и котеријашке политике.

Сама либерална демократија опет значи режим неодговорности, из простог разлога што је збрком власти уређено тако да се не зна ко је шта урадио, па самим тим се не може утврдити ни ко ће за то да одговара.

Она није у стању зато ни државну машину да упрости, ни самоуправе стварне да да, - јер се то противи њеној суштини (видети чланак Неоправдана радост, „Отаџбина” бр. 71).

Она нема могућности да оствари једну планску економску и друштвену политику, јер је томе сметња баш партизанство, на коме либерално-демократске странке и заснивају своју моћ.

А већ на сталеже као природни ослонац државне власти и друштвеног поретка, странке не могу да гледају добрим оком, из простог разлога што оне верују да су оне тај ослонац државе и друштва.

Истина, 6. јануар није испунио очекивања које су у њега полагана. И то је велика жалост.

Али то неће моћи ни либерално-демократске странке, иако су сад многи заборавили сва многобројна зла које су нам оне до 6. јануара тако обилно пружале својим несметаним оргијама - јер то не могу ни очекивати они који знају политичку азбуку.

Онај режим који ми проповедамо, који разуме да револуцију може избећи само ако је сам револуционарно смео, само тај режим може изићи из данашњих тешкоћа и невоља са најмање утrophка народне снаге и богатства.

Једна од две револуције нам предстоји:

Или она силна, рушилачка и слепа;

или она смела, разумна и градилачка.

Она прва настаје кад господарећи елементи у држави немају смелости или увиђавности да поправе погрешке, тешкоће и невоље, а ове достигну извесан степен кад све препреке пред нестрпљењем маса постају слабе, па ове обарају све законе, све светиње, сва права.

Она друга настаје кад државом загосподаре елементи који имају смелости и увиђавности да из основа поправе погрешке, савладају тешкоће и отклоне невоље, без обзира на препреке из стечених права, признање интереса или заузетих положаја.

У овој првој револуцији пушиће се згаришта на све стране, проливаће се крв безобзирце, уништаваће се богатства народна као да нису ни постојала, падаће главе баш најбољих као да су најгори, рушиће се основне вредности не само народне, већ и људске. Тек после страшног рушења, пожара и крвопролића, - дугог и мучног, - господари ове револуције, путем гвоздене стеге, отпочеће изградњу новог живота.

У оној другој револуцији радиће не рушилачки бес масе, већ немилосрдна и разумна љубав управљачка: као лекари ће поћи и сећи само

оно што треба да буде уништено, чувајући драгоцене снаге, вредности и богатства за народну целину, враћајући јој на тај начин оно градилачко одушевљење које организам, ослобођен гадних израслина, осети одмах после тога, а у исто време ослободиће и упутиће то градилачко одушевљење оним путевима којима је давно требало да иду.

Ми смо за ову другу револуцију. Ви бирајте. Само знајте да избор избећи не можете. Ако га и одложите у ствари бирате већ оно горе и теже.

ВЕЛИКИ ЗБОР ДРУГА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА У ПЕТРОВГРАДУ ⁷¹

У низу конференција и зборова које је друг Љотић последњих месеци одржавао широм наше земље један од најуспелијих био је због одржан у Петровграду 25. августа, у просторијама Дунђерске пиваре. Две огромне сале и пространа галерија једва су примиле мноштво народа из Петровграда и околине. Да би сви могли чути речи друга Љотића приређивачи овога збора, наши другови из Петровграда, морали су поставити гласноговорнике.

У пуној тишини, коју би покуда прекидало бурно одобравање, излагања друга Љотића трајала су близу два часа. Без демагогије, без позе, озбиљно, онако како то изискују тешки моменти које преживљује наша земља, друг Љотић износио је проблеме данашњице, разгледао незадовољство нашега човека и јасно указивао путеве који једино могу донети оздрављење тешких економских и политичких прилика, путеве који нас могу повести бољој и срећнијој будућности.

Збор је у 9 часова отворио наш неуморни борац друг Миша Олћан, председник и ратни добровољац из Петровграда. Поздравио је друга Љотића и госте, захвалио присутнима на лепом одзиву и предложио за председника Збора друга Живка Милићева, ратара из Петровграда. Збор је једногласно примио предлог. Председничко место заузео је друг Милићев и дао реч другу Љотићу. његову појаву присутни су поздравили поклицима „живео!” и бурним аплаузом. Када су се поздрави утишали друг Љотић отпочео је свој говор.

- Драги другови и пријатељи!

Благодарим вам срдечно на овим поздравима, на овом лепом одзиву, који најбоље показује овај живи интерес са којим је наш покрет дочекан у целој земљи. Знам ја, да сви ви који сте овде, нисте наши присташе. Знам исто тако да многи од вас ни после овога збора неће то бити. Али сам дубоко убеђен да ћете морати дубље и озбиљније промислити о многим стварима, о многим проблемима који задиру у наш живот и чије решавање је главни предмет овог нашег зборисања. А ето баш то: нагонити вас да озбиљно промислите о озбиљним стварима је и главна сврха нашег доласка у народ. Нас није страх када ви размишљате. Нас је страх када ви не мислите. И ето, зато бићемо истински срећни, ако о свему што на овоме збору будете од нас чули, озбиљно размислите. Ништа вам на њему ми нећемо и не можемо обећати, али вам дајемо своју поштену реч да ћете на њему чути само истину, јер се на истини,

⁷¹ „Отаџбина” број 78, 1. септембар 1935. год.

правди и љубави заснива наш покрет. А обећати вам можемо само то: да иза сваке речи стојимо цели, и да ћемо се за све оно што проповедамо и за све оно што исповедамо, заложити до краја.

Наш покрет коме сам ја на челу, формиран тек пре годину дана, постао је у ствари много раније; спонтано и скоро једновремено у разним центрима: у Загребу, Љубљани, Београду, Сарајеву, Сушаку и Петровграду. Подстакнути општим народним незадовољством, људи који се међу собом нису ни познавали, хтели су да потраже узроке тога незадовољства, као и начине и путеве за његово уклањање. Они су сишли у народ, прислонили ухо на земљи и слушали пажљиво. У том непосредном контакту са народом, у томе живом додиру са земљом, они су осетили да се земља мора повести новим путем, да њома мора завладати нови дух и да се морају увести нове методе. Тако су у разним крајевима, независно један од другог почели ницати локални покрети. И када су они кроз своје листове почели износити своје мисли, увидело се је јасно, да све ове групе исто хоће и исто мисле. Онда смо приступили формирању овога покрета у жељи да заједничким снагама извојујемо победу својих идеја.

Али наш улазак у политички живот наше земље био је под изванредно тешким околностима. У нашем народу завладало је мишљење да је политика нешто лажно, љигаво и прљаво. Да је политика једна гола борба за власт, а да је власт уживање и сласт, да се преко ње може постати богатим и моћним, да се преко ње могу ухлебити рођаци и пријатељи. Али, драги пријатељи и другови, једном заувек мора престати то веровање, мора се једном схватити да је власт највећа и најтежа служба народу, и да је за њу везана једна велика и тешка одговорност.

Југославија је као један велики брод. Вашим Бегејом плове и мали бродови; бродови на којима се укрцава неколико путника и бродови на којима се укрцавају и стотине. Од њихових капетана тражи се и стручна и морална спрема, и на њих и на њиховој посади лежи једна огромна одговорност, јер морају да бде над животом путника и над безбедношћу брода.

А замислите брод на коме се укрцало 15 милиона путника, и то не од једне станице до друге, већ од рођења до смрти. И то не само они, него и гробови њихових предака и колевке њихових поколења. Судбина тога брода поверена је његовом капетану, официрима и посади његовој. И брод се отиснуо на пучину. Та огромна орахова љуска плива бескрајним морем живота. И само једна погрешка, једна неопрезност, и судбина тога број да може бити доведена у питање. А колико су далекосежне последице његове пропасти, сведочи вам најбоље ова чињеница: 516 година минуло је од пропасти српскога царства на Косову. 17 генерација је прошло од тога доба. 17 генерација трпело је и страдало од погрешака својих предака. Трпимо и страдамо и ми, и можда ће још многа поколења страдати ради те погрешке. Јер замислите, драги другови и пријатељи, где би био наш крај, да није било косовске трагедије. Историја нам говори да смо тада били у пуном развоју, да смо били међу првима. Да је та катастрофа избегнута, шта би данас представљала наша земља?!

Па кад су тако далекосежне последице, сме ли се судбина тога брода поверавати било коме? Сме ли се управљање тим бродом поверити невештим и недостојним рукама?

А ко се од капетана који плове вашим Бегејом, на чије се бродоће укрцава неколико, или чак и стотину путника, захтева и стручна и морална спрема, ако се на њега сваљује једна страшна одговорност, каква ли тек стручна спрема, каква одговорност мора бити код вођа овога брода за чију је судбину везана судбина читавог једног народа.

И зато улазећи у политички живот наше земље, ступајући у ту велику и тешку борбу, ми, драги другови и пријатељи, нисмо пошли да себи и својим пријатељима обезбедимо места и службе, да себи осигурамо угодан и богат живот. Шта мени вреди ако бих на томе броду постао први капетан, шта вреди мојим друговима ако би постали часници и матрози, ако би опстанак тога брода био неизвестан или доведен у питање. Зато ми сматрамо да политика није нешто лажно и прљаво, да власт није средство за стицање положаја и части, зато ми мислимо да је политика мучна и тешка служба народу. Јер управљати тим бродом и судбином његових путника, чувати га од ветрова и бура, чувати га од судара и скривених стена, обезбедити његовим путницима спокојство, дати им благостање и правду, јесу задаци истинске политике.

Али до данас, нажалост, није било тако. Зар се од оних, који се у дугачком низу већ шеснаест година смењују на власти, смењују на крмилу тога брода тражила стручна и морална спрема? Није. И ето зато кроз ових шеснаест година било нам је све горе и горе. Зато је опстанак тога брода доведен у питање. Зато је једно огромно незадовољство завладало на њему.

Незадовољни су сви. Незадовољан је радник и занатлија, незадовољан је земљорадник и трговац. Незадовољно је село, незадовољан град. Незадовољни крајеви и покрајине. Свуда је завладало једно страшно и тешко незадовољство. Јер се кроз шеснаест година није водила општена-родна и опште друштвена политика, јер се кроз шеснаест година водила политика странака, котерија и клика.

Ако површно погледамо та незадовољства учиниће нам се да су она различита, да их је толико много и да ће се тешко уклопити. Али није тако. Да није тако, показаћу вам на примеру који вам је свима близак. Замислите једну вршаћу машину, која врши. На њој је упослено више радника. Свакоме од њих додељен је делокруг рада. Један храни дреш, други се стара о житу, трећи прибира сламу. Одједном онај који храни дреш примећује да бубањ не захвата снажно сноп; онај код жита примећује да жито не долази чисто, да заједно са њим у џакове пада и плева; онај трећи, да заједно са сламом испада и жито и да сноп није сасвим омлаћен. Сви су они незадовољни на свој начин, свако због последица у своме послу. И сви они покушавају да на деловима машине који врше онај део посла који њих интересује, изврше поправку. Али узалуд. Квар је на сасвим другој страни. Тамо на локомотиви, у цилиндру за пару постоји пукотина, тамо се не ствара довољан притисак да снажно крене клип. Овај немоћно креће точак и због недовољно снаге бубањ не прихвата снажно клас, у одељењу за ветрење не стварају се моћни ветрови и зато жито пада заједно са плевом, зато је и клас недовољно омлаћен.

Зато је неопходно потражити праве узроке. Посматрајући наш живот и наше прилике, ми, у главном, налазимо три узрока великог народног незадовољства. По нашем мишљењу у југословенском проблему постављају се подједнако важна, ма којим их редом поставили: питање уређења државе, питање социјално-економских односа и питање моралног оздрављења народа. Можда ће неко од вас једно питање ставити испред другог, то није важно, ми сматрамо да се сва три морају решавати једновременно и напореда, и то у вези једно с другим. И зато ред нашег излагања ова три питање није мерило претежности једног над другим. Ми ћемо та три питања изложити редом којим смо их мало пре поставили.

Питање уређења државе поставља се у свој жестини. Постоји једно огромно незадовољство, које је узело општи карактер. Не улазећи у критику туђих схватања, ми ћемо пред вас изнети своје.

У унутрашњем уређењу државе, по нашем мишљењу постоје опет два питања, а то су: питање поделе законске и извршне власти и питање народних самоуправа.

У режимима парламентарне демократије парламенат је изгубио карактер законодавне власти.

У тим режимима није парламенат тај који кроји законе, нити пак врши надзор над управном влашћу, већ он управља, а влада кроји законе. Тако је настала збрка власти. Тако је држава била препуштена самовољи оних, који су се пуким случајем дочекали власти.

Замислите само једно обично акционарско друштво, или једну земљорадничку задругу у којој би чланови управног одбора били истовремено и чланови надзорног одбора. Зар то друштво, или та задруга не би били препуштени самовољи управног одбора, јер како би изгледао тај надзор, који би они вршили над самим собом.

У режимима парламентарне демократије тако бива.

Узимамо пример који нас највише интересује. Погледајте добро шта се све одиграва приликом доношења буџета. Пројекат буџета израдила влада и подноси га на одобрење парламенту. Једнога дана читате у новинама говор вашег посланика. У њему он тачно изражава ваше мишљење. Он поручује влади, да је буџет велики, да је у овим тешким приликама неостварљив и да народу натура обавезе које је немогуће извршити. И ви читате даље, али на крају ваше разочарење је огромно. Ваш посланик гласао је тај велики и неостварљиви буџет. Питате га зашто је то учинио, а он вам одговара, да је истина био противу тако великог буџета, али је морао гласати за њега, јер је то влада захтевала. А зашто је морао гласати за? Јер га је влада разним услугама задужила, министар просвете преместио учитеља који није био „наш“, није припадао нашој партији; министар унутрашњих дела преместио среског начелника који није био по вољи господину посланику; други министар поставио сина, посланиковог најбољег кортеша.

И тако, уместо да врши своју власт, мешао се у власт других.

„Задужили” су га и он је за те мале и ситне услуге морао да гласа за буџет, за који је био уверен да је неправичан. Он је принуђен да својим бирачима „чини”, и ако не буде гласао за буџет или закон он својим бирачима ништа више неће моћи учинити. А ти исти разлози задржавају га да и у другим случајевима изрази неповерење влади.

И тако влада уместо да управља, она кроји законе и врши законодавну власт. Скупштина, међутим, уместо да врши законодавну и надзорну власт над радом владе, она место владе управља земљом: поставља среске начелнике, учитеље, професоре, судије, писаре, пандуре и путаре, она врши премештаје државних службеника и то не по неком општем утврђеном плану, не по државним потребама и по способности самих чиновника, већ по ђефу посланика дотичног среза, који у своме срезу постаје дахија. А министар не сме да замери посланику, пошто овај може у скупштини гласати против. Тако, уместо поделе власти, настаје збрка власти. То су последице парламентарне демократије скоро у свима земљама.

Ми смо за пуну поделу власти. Ми смо да власт буде потпуна и стварна, али да исто таква буде и њена одговорност. Али то се у режимима парламентарне демократије не може постићи и зато смо ми противу парламентаризма - као што смо објаснили - али за парламенат.

Ми желимо, јако независно народно представништво у границама његове власти. Али не допуштамо мешање његово у надлежност туђе власти. Исто тако не желимо то народно представништво зависно од владе и изабрано по њеном ђефу.

Гломазан и спор демократски парламентаризам и бирократија морају уступити место непосреднијем, еластичнијем и одговорнијем облику државне организације, који ће органски произилазити из живота и потреба народних и који ће своју снагу црпети из оних народних особина, које су најбоље и вечите предности његове, зато смо ми за Сталешко уређење државе.

Режими парламентарне демократије почивали су на партијама. Из њих је проистицала сва извршна незаконодавна власт. Али партије су нешто пролазно и привремено. Зато се није могла од њих захтевати ни општенародна и државна политика.

По своме постанку, по својој намени и организацији оне су принуђене да воде политику странке, котерије и клике. Држава се напротив, мора ослонити на нешто чвршће и трајније. Партије то нису. Човек може да несметано прелази из једне партије у другу кад год то хоће: али из сталежа у сталеж, врло тешко. Он је за њега везан рођењем, животом, успесима и страдањима. Партије се рађају и умиру, а сталежи остају и даље. Тек онда кад држава за свој ослонац узме сталеже, моћи ће ступити у акцију најшире народне масе, тек онда развиће своју делатност оне узвишене моралне снаге народа.

Насупрот марксизму, ми нисмо за класну борбу, већ за солидарност сталежа, јер само у складу и солидарности свих сталежа може се поћи путем напретка и благостања у једној државној заједници.

Иако смо за јаку централну власт, засновану на сталежима ипак смо за најпотпуније... За најшире народне самоуправе... у свему ономе што је локално. За разлику од бирократске децентрализације, ми смо за самоуправну децентрализацију. Бирократска децентрализација захтева да се само извесни послови државне власти, локалног карактера, пренесу на извесне државне органе. Самоуправна децентрализација је онда, када се ти послови пренесу на самоуправне органе, које народ слободно бира. Државни орган је неодговоран пред народом и њега се тичу само претпостављени органи. Самоуправни орган, биран од народа, не може

бити премештен у неку другу самоуправу, везан је за народ па зато и има осећај одговорности према народу. Зато ће он, везан за народ, далеко боље вршити своје самоуправне функције, него ли државна децентрализована власт.

Али нису само политички односи које треба из основа мењати. Има и других животних облика у којима су те промене условљене очајним стањем данашњег друштва. Исто онако као што је услед своје неспособности, да се у тешким приликама снађе, донела нам ову очајну збрку власти, не мање пустоши учинила је демократија у привредним односима, где је њен економски систем, - либерални капитализам, - донео огромне и страшне, неправде у данашњем друштву. Истина, он је за последњих 100 година учинио толико много. За његово време човечанство је доживело такав напредак, какав је пре њега било немогуће замислити. Људска мисао и техника дигли су се у неслућене висине. Човек је данас постао господар ваздуха, воде и земље. Ви данас можете слушати говор човека, који је хиљадама километара удаљен од вас. Ви можете истота тренутка гледати догађаје који се одигравају на другом крају света. Човек је успео да се дигне у огромне висине неба и спусти у страшне дубине мора. У свима областима људскога знања за ових сто година отишло се толико напред, колико се раније вековима није могло. С једне стране тај систем дао је човечанству толико великих дела, а с друге донео да су на једној страни нагомилана толика богатства, да људи не знају шта ће с њима, а на другој је таква беда, да људи у очајању не знају где ће. Док се на једној страни спаљују стокови хране, убија на хиљаде грла стоке, јер нема коме да се прода, дотле на другој милиони људи скапавају од глади. И као што за сва ова постигнућа људског духа имамо да благодаримо у многоструком овом систему, исто тако и за ову страшну и тешку беду, ову незапамћену кризу имамо да захвалимо томе систему.

Зар вам то не личи на човека који је неуморно почео да копа, и откопавајући земљу с једне стране баца је на другу. Полако диже се све већа, све величанственија гомила с једне стране, а на другој ствара се све већи, све дубљи понор. А он неуморно копа и баца. Али настаје тренутак када основе не могу да издрже ону гомилу, када опасност одроњавања запрети да уништи темељ копачу и његово дело.

Тако је и са овим системом, који је, проглашавајући као највећи друштвени закон слободу јединке, развио њену себичност до крајњих граница, тако да је својом незајажљивошћу постала опасност за друге. Зато ми тражимо да се заједно и једноремено са другим реши и наш социјално-економски проблем.

Зато ми тражимо да се уместо либералног капитализма заведе систем планске привреде, који ће заједно са задругарством ограничити игру приватног интереса и потчинити га општем, не уништавајући приватну својину, како то марксисти хоће, већ сматрајући приватну својину као основу нашег друштва. Али ми смо противу капитализма уколико није у служби друштва, уколико он друштву не враћа еквивалент онога што му је он дало.

У доба великог развоја технике, када се са мало људскога рада може произвести више него што је човечанству потребно, видимо на једној страни - кривицом либералнога капитализма - брда неискоришћенога богатства, а на другој беспослицу, немаштину и беду. Либерални капитализам ставио је напредак технике само у службу једнога сталежа. А човек није машина да једе само кад ради, а кад не ради да може заједно са породицом да седи гладан. Не сме бити гладних и голих. То је основна дужност сваке друштвене заједнице. Али се то не може решити у систему либералне демократије и њеног либералног капитализма. За решење тих питања мора се поћи новим путем, а тај нови пут, условљен је променом овога система. Зато и хоћемо да се - уместо анархистичког система либералног капитализма - заведе планска привреда.

Цео економски живот, цела привреда мора се озбиљно узети у разматрање. Не могу се поједини економски проблеми решавати на парче, без везе са другим друштвеним и привредним проблемима. Зато смо ми нагласили да се читав друштвени и привредни живот земље оснива на систематском и дугорочном привредном плану, који ће под контролом државе изводити слободно организовани сталежи. Само тако успећемо да у померене друштвене односе заведемо ред и да свакоме омогућимо да несметано ужива плодове свога рада. Само кроз планску привреду моћи ћемо да искористимо сва она огромна богатства наше земље и да свима онима који хоће да раде осигурамо посао. Само тако онемогућићемо игру приватног интереса и потчинити га општем интересу.

Навешћу неколико примера, који ће најбоље илустровати важност и корисност планске привреде. У систему либералнога капитализма влада изграђује свој буџет на основу државних потреба, али без обзира на стварне могућности пореских обвезника и саме земље. И отуда се дешава да у једној земљи у којој читави народни доходак једва прелази суму од 30 милијарди, државни буџет достиже висину од 11 милијарди. У планској привреди била би то немогућност. Или би онај који израђује план, у немогућности да смањи државни буџет, морао да се постара за подизање националног дохотка, или би се упркос свему морао смањити буџет. Тако би радио онај пред киме је статистика. Али тако не раде они, за које та статистика не представља ништа. У либерално демократској привреди над бедом стотине хиљада грађана држава слеже раменима изговарајући се да нема посла. У планској привреди била би то немогућност. Јер онај који израђује план, знао би да је у овој земљи има хиљадама квадратних километара најплодније земље која лежи неискоришћена, јер је у мочварима. Он би погледао то и смејао се онима који тврде да у нашој земљи нема посла. На стотине таквих примера могао бих вам набројати, али ево време је поодмакло.

Питање моралног оздрављења народа исто је толико важно ако не и важније од прва два. Шта нам вреди створити савремено државно уређење, савршен економски систем ако у том уређењу, у томе систему управљају морално болесни људи. Оно је и најтеже за решавање. Оно се не може решити одједном. Али ће се решењем прва два питања умногоме допринети и његовом решавању.

Читаво наше друштво је морално оболело.

Зато се морају организовати народне масе у свима друштвеним слојевима и искористити њихове велике резерве моралног капитала за нову и непосредну акцију на препорођају народа. Морају ступити у акцију оне узвишене моралне снаге и непосредно и заједнички са онима којима је поверена власт приступити решавању тешких питања наше данашњице. Зато ће за решавање овога питања умногоме допринети и то, да се у народу створи свест, да политика није нешто прљаво и лажно, да она није уживање и пировање, већ мучна и часна служба, тешка и света борба, у којој се не може уживати, а још мање богатити. Зато се за власт мора везати потпуна истинска и стварна одговорност, али се зато власт мора учинити пуном и стварном влашћу.

Изнели смо вам наше гледање на све горуће проблеме данашњице. Уверени смо да сте нас правилно разумели. Дошли смо међу вас, јер нас је мучни и трновити пут на вас нанео. Продужујемо тим путем даље од места до места, и као орач, који са муком преврће земљу и сеје жито, сејемо своју мисао. Знамо да наше семе неће увек и свуда пасти на плодну земљу, да ће негде пасти у трње, на камен или на суву земљу. Можда ће и прилике успорити клијање. Али смо сигурни да ће семе нићи и да ће плод сазрети. И онда видећемо многе од вас у својим редовима. Доћи ће да нам буду другови, јер се ми тако и зовемо. Јер смо борци за нови пут и нови дух, а борац ће увек борца назвати другом. Сетите се рата: седите шћућурени крај ватре и одједном из тмине појављује се силуэта војника. Одакле друже? запитаћете га ви. Не познајете га, никада га нисте срили, али вам је он друг, јер вас веже неразделива судбина борца и мученика. Живели другови!

Дворане, у којима је дотле одјекивао глас нашег председника, заглушили су бурни и одушевљени поклици. Препланула лица банатских ратара занета овом великом мишљу, проговорила су одушевљењем. Поздрављали су онога који им је кроз пуна два сата откривао сопствене мисли. Поздрављали су човека, који је магичном снагом својих речи - из којих је као из најчистијег извора струјала истина - учвршћивао веру у нове и лепше дане. Поздрављали су га омладинци, поздрављали га радници и интелектуалци, занатлије и трговци, јер су кроз речи његове осетили да над судбином народа и државе бде велике моралне снаге оних генерација, које су и у најтежим данима сачувале веру за нове подухвате, за велика дела нације.

Реч је добио друг Војислав Стојиловић свештеник из Средњева. У своје темпераментном говору друг Стојиловић изражава веру да ће, павши на плодно тло наше Војводине, идеја друга Љотића уродити богатим плодом. Да ће само њиховим остварењем моћи излечити наше тешко оболело друштво. Борба неће бити лака, али мора бити успешна, јер на челу покрета стоји неуморни борац Димитрије Љотић.

Топло поздрављен друг Стојиловић уступио је место другу Богдану Галетину, ратару из Врањева.

Говор друга Галетина, који је својом мисаоношћу оставио дубоки утисак донећемо у идућем броју као засебан чланак.

На говорницу је ступио друг Мишо Олћан. Његов моћни глас, снажан као и његова фигура, испунио је обе дворане.

- Дозволите ми, драги другови и браћо, да вам овога пута говорим у својству онога, чије је појављивање трагичним развојем наших политика на оваквим скуповима постало непопуларно: говорићу вам у својству ратника, ратнога добровољца из Војводине.

Осврће се на говоре претходника и вели да после онога што су они рекли о идеологији, тешко је рећи још нешто, па зато преузима на себе да говори о једном питању, које други говорници, из обзира према гостопримству, нису хтели да дотакну.

Видео је наш народ некада и лепше дане, али је исто тако запамтио и тешке дане, и то у колико тешке, толико славније. Међутим, баш ти тешки дани донели су овоме народу славу, пред којом се поклонио и свет. Били су то дани када је народ био међу првима.

Али, драга браћо и другови, у тим тешким али славним данима стајали су на челу нашег народа јунаци мученици.

Реците ми колико је међу оним који су после тих дана стали на чело нашег народа било тих мученика јунака?! Мало, врло мало!

Да смо на челу народа имали после рата мученике и јунаке, наш народ би сачувао оно место.

Али није чудо да су под таквим вођством све позитивне снаге нашег народа биле уништене.

Зар је чудо да су данас ратни инвалиди постали терет данашњег друштва?

Зар је то чудо да се углед човека почео да мери по величини његовог богатства и положају који заузима?

Па ето и за вас није никакво чудо да сам вас у почетку свога говора морао замолити, да ми дозволите да говорим у својству ратника, у својству добровољца из Војводине. Дотерали смо дотле, да није препоручљиво појављивати се у томе својству, још мање говорити!

Па зар је онда чудо, браћо, што су се међу нама нашли људи који су плънули на чисти и светли национални образ Војводине, људи, који позивају Војвођане на окуп у војвођански фронт. Мислили би - на први поглед - на окуп противу вечних непријатеља наших, али авај! поклич зове у фронт против Београда, против су мајке Србије.

Не треба ићи далеко. Вратимо се само у јесен 1915. Најцрњу јесен коју је наш народ запамтио!

Гинуо је у Србији српски борац, гинули су младићи, гинули старци, мрцварене жене, черечена деца!

Гинуо је цео један народ с таквим полетом и самопрегором, какав историја није запамтила!

И место да малена Србија наднесе колена, што би свако други на њеном месту учинио, она је, измучена борбом, ослабљена огромним жртвама, десеткована епидемијама, свесна предстојеће Голготе мушки одлучно довикнула преко своје народне скупштине у Нишу целоме свету, а првенствено својим непријатељима: „Докле год буде иједног српског војника, а иједан педаљ југословенске земље под туђином, српски народ неће положити оружје”.

Каква величина, каква узвишеност какав дирљиви доказ неизмерне братске љубави!

А какво ништавило, какво ситничарство, каква ускогрудост ових људи! И када су ови политиканери, наше „народне вође” отишли тако далеко, да каљају светли образ вавек националне Војводине - (Доле с њима! заорило се је салом) - само зато да би на овај начин, само и новом фирмом, дошли до власти, и не да служе народу, него ради части и сласти, ја вас питам, браћо, можете ли поћи за таквим људима, који пред нама разбацују слободоумљем чине и најстрашније инфекције, да би само узјашили на грбачу народну!

Ја знам, ви то нећете учинити, ви ћете овим слузавцима показати да на лажи не може градити и и поћи заједно, сложно и мушки као за време рада, стварамо велику и моћну Југославију.

Говор друга Олћана био је веома често прекидан поклицима противу људи, који у политичкој борби не презају ни од најпрљавијих средстава.

У 12 часова захваливши присутнима на одзиву и пажњи, председник је закључио збор. (Р. Ж.)

ВЕЛИКИ ЗБОР Г. ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА У ВРШЦУ ⁷²

- Успеле конференције у Избишту и Јасенови -
- Одушевљене манифестације народа у Стражи -

У своме неуморном обилажењу наше земље, а после необично успешних зборова у Петровграду и Азањи, где је неколико хиљада људи слушало његове речи, друг Димитрије Љотић одржао је у недељу 8. т.м. велики збор у Вршцу.

И поред тога што је овај збор био сазван на брзу руку, без великих припрема, ипак се је у башти Српске касине окупило преко хиљаду људи, који су пажљиво, у пуној тишини, прекиданој покаткад бурним одобравањем, саслушали двочасовна излагања друга Љотића.

Без демагогије, без позе, - озбиљно и достојанствено, онако као што изискују тешки моменти, друг Љотић износио је проблеме данашњице, разгледао незадовољство нашег човека и јасно указивао путеве који могу донети оздрављење тешких политичких и економских прилика у које је запала наше земља.

Тачно у 10 часова збор се отворио сазивач, наш одлични друг и борац Љубомир Недељковић трг. из Вршца. Срдачним речима поздравио је он друга Љотића и остале госте из Београда и Петровграда, захвалио се присутнима на бројном одзиву и дао реч другу Љотићу.

Појаву друга Љотића на говорници присутни су поздравили дугим и одушевљеним клицањем, а онда су се поздрави стишали, отпочео је свој говор:

Драги другови и пријатељи!

⁷² „Отаџбина” број 80,15. септембра 1935. год.

Равно пре седам месеци одавде, из овог града отпочео је своју активност наш покрет у кампањи за петомајске изборе.

Одиграли су се од тада толики важни догађаји, десиле су се крупне и судбоносне промене. Али сви ти догађаји, те све промене нису ниуколико измениле наш став, већ су баш они доказали његову исправност.

У изборну борбу - коју смо под изузетно тешким приликама као истински борци морали прихватити - нисмо пошли у лов на мандате.

Лако је доћи до мандата, говорили смо вам тада. Зато не треба ни вредности ни заслуга. Довољно је бити безначелан, довољно је било везати се за владу.

Пошли смо ми у изборну борбу, пријатељи моји, да будимо успаване савести, да звонимо на узбуну, да затрубимо: збор!

У нашем народу завладало је уверење да је политика брлог и каљуга. Да је политика гола борба за власт. А да је власт уживање, да се преко ње може постати богатим, да се преко ње могу ухлебити пријатељи и рођаци.

Последица таквог схватања политике била је, да је велики број честитих и исправних људи мислио да му у политици није место, па и ако би се неко од њих и нашао тамо, био је од оних, по чијем је раду народ донео овакав суд о политици, преплављен и наткриљен.

Правда држи земљу и градове, веровао је некада наш народ, али гледајући безакоња и неправде није знао више шта да мисли.

Зато је почео губити веру у старе моралне вредности, зато се честитост и исправност почела сматрати препреком за напредовање у животу.

Из оваквог наопаког схватања, из оваквог духовног осиромашавања настало је одабирање нагоре. Сав јавни живот, не само држава и државна управа, полако и стално допадао је у руке: горим, а не бољим - слабијим, а не јачим - неспособнијим, а не способнијим.

Шеснаест година у овој земљи имали смо политику странака, котерија и клика. А немање општенородне и државне политике уродило је тешким последицама.

Широм наше земље овакво управљање посејало је огорчење и незадовољства и данас је то семе почело да доноси плодове.

Данас је наш народ, благодарећи оваквој управи, разједињен и несложен.

Ето зато, пријатељи моји, рекли смо вам да је доста у овој земљи било безначелности, цењкања и погађања, куповине и продаје. Рекли смо вам да једном заувек мора престати морално пропадање народа, да се таквим радом мора престати, - да се мора поћи новим путем.

Југославија нам је један велики брод. Нашим Дунавом плове велики и мали бродови. Бродови на којима се укрцава неколико путника и бродови на којима се укрцавају стотине. Од њихових капетана тражи се стручна и морална спрема, и на њима и на њиховој посади лежи огромна одговорност, јер имају да бде над животом путника и безбедности брода.

А замислите брод на који се укрцало петнаест милиона путника. И то је од једне станице до друге, - већ од рођења до смрти. И то не само они, већ и гробови њихових предака и колевке њихових поколења.

Судбина тога брода поверена је његовом капетану, официрима и посади његовој. И брод се отиснуо на пучину. Та огромна орахова љуска

плива бескрајним морем живота. И само једна погрешка, једна неопре-
зност, и судбина тога брода може бити доведена у питање. А о далеко-
сежности последица те пропасти говори најбоље ова чињеница:

546 година, минуло је од пропасти српског царства на Косову. Седам-
наест генерација је прошло од тога доба. Седамнаест генерација је тр-
пело и страдало од погрешака својих предака. Трпимо и страдамо и ми,
и можда ће још многа поколења трпети, и страдати.

Јер, замислите, пријатељи моји, где би данас био наш народ да није би-
ло косовске трагедије? Историја нам говори да смо тада били у пуном
развоју, - да смо били међу првима. Да је та катастрофа избегнута, шта
би данас представљала наша земља?

Па кад су тако далекосежне последице, сме ли се судбина тога брода
поверавати коме било? Сме ли се управљање тим бродом поверити не-
вештим и недостојним рукама?

Ако се од капетана који плове Дунавом, на чије се бродиће укрцава не-
колико, или чак и стотине путника, захтева и стручна и морална спре-
ма, - каква ли се тек стручан и морална спрема мора тражити, каква ли
тек одговорност мора лежати на вођама овог брода за чију је судбину
везана судбина читавог једног народа?

Ето зато, пријатељи моји, једном заувек мора престати веровање да је
политика брлог и каљуга.

Зато мора престати схватање да је политика пировање и уживање.

Зато широм нашега народа мора настати уверење да је политика мучна
борба и часна служба народу у којој се не може уживати, а још мање
богатити.

Јер управљати тим огромним бродом и судбином његових путника, чу-
вати га од ветрова и бура, чувати га од судара и скривених стена, обез-
бедити његовим путницима спокојство, осигурати им благостање и
правду - јесу задаци истинске политике.

Код нас до данас није било тако.

Зар се је од оних, који се у дугачком низу, већ шеснаест година смењу-
ју на власти, смањују на кормилу тог брода, истакла стручна и морална
спрема? Зар се је на њих сваљивала било каква одговорност?

Нажалост, није.

И ето зато кроз ових шеснаест година било нам је све горе и горе. Зато
је опстанак тога брода доведен у питање. Зато је једно огромно незадо-
вољство завладало на њему.

Незадовољни су сви. Незадовољан је и радник и сељак, незадовољан је
трговац и занатлија. Незадовољно је село, незадовољан је град. Незадо-
вољни су крајеви и покрајине.

Свуда је завладало једно огромно и тешко незадовољство. Јер се кроз
шеснаест година водила политика странака, котерија и клика.

Одсуство општенородне и државне политике може направити од једног
народа више народа. А права и стална општенородна и државна поли-
тика би од више народа направила један народ.

Одувек вапије овај народ за правдом.

У тешкоме ропству дошао је наш народ до уверења да: правда држи зе-
мље и градове.

То вели народ кога су од увек руководила два осећања: осећање човеч-
ности и осећање правде. Народ, који је кроз векове на свима својим

подручјима водио непомирљиву борбу поглавито због те две високе моралне вредности!

Није он тражио више хлеба. Стварао га је својим рукама и својим трудом. Није жудио за богатствима, није се хтео ширити на туђој земљи, нити од својих суседа отимати оно што је њихово.

Никада кроз целу историју није овај народ ратовао да би потчинио друге. Али је увек устајао, нико га није могао смирити ни укротити, стално је ратовао када су у питању биле човечност и правда.

То је читави његов живот, то је основно поимање његова света.

Али то нажалост нису схватили они који шеснаест година управљају овом државом.

Нека је и најстрожији и најтежи закон, али нека буде једнак за све и свакога. Не могу се и не смеју имати две правде: једна правда за мале и незаштићене, друга - за велике и моћне.

Једна правда је само. Две правде - то је неправда.

А без правде нема снажне државе. Не може се држава вечито крепити силом. Много би јача, много већа била њена снага, ако би се она крепила на љубави народној.

А ми, пријатељи моји, живимо у тешким и бурним временима. Тешка су она и судбоносна.

Велика светска револуција највећа коју је наша повесница запамтила траје још увек. Руши се стари свет, а нови рађа у мукама.

Ми нисмо у стању прорећи крај тога збивања, нити вам можемо казати колико ће то све трајати, али вам с обзиром на огромност заталасане масе, можемо тврдити да ће протећи много времена да поново дође до срећености и равнотеже.

Јер ако заталасам воду у чаши, биће потребно врло мало времена да би се вода умирила, ако је само заталасам у бурету, биће потребно више времена али ако се заталаса читав један океан, потребно је дуго, потребно је много времена да би се заталасана маса умирила.

Велики светски рат био је само почетак велике светске револуције. његовим свршетком није се и она завршила. Читави свет налази се у судбоносном превирању. Руше се некада устаљени односи, а тешка привредна криза пустоши њиме.

И Југославији је било суђено да се у тим бурним временима појави на свет. Истина, она друкчије и није могла доћи. њено остварење могло је и морало доћи само после изузетно потресног и бурног догађаја.

Али уколико је Светски рат за Југославију био благодат, јер је био услов њенога рађања, утолико је с друге стране - својим огромним последицама у свету у опште и претешким невољама које је изазвао - Светски рат за Југославију био је једно тешко и претешко искушење.

Наша нова заједничка држава имала је да решава не само специфично наше проблеме, већ и оне које је светски рат широм целог света тако непосредно поставио.

Па ипак, упркос свим тим тешкоћама ми смело тврдимо да југословенство је стварност.

Најбољи и најумнији Хрвати током XIX века формулисали су ту мисао не само као историјско-политичку тезу о нераздељивости судбине јужнословенских племена, већ и као тезу о народноме јединству.

Посматрајући тринаестовековну историју јужнословенских племена, они су видели да су тих тринаест векова прошли у тежњама за стварањем сопствене државе. Али били су то само неуспели покушаји. Ниједна творевина, српска, хрватска или бугарска, није била стабилна. Сувише мале, оне појединачно нису биле у стању да одоле спољним навалама, и свака је била сувише уска да прими сва друга братска племена. Зато је данашња држава јужнословенска први сретно остварени заједнички државни дом, који својом величином може успешно да одоли нападима споља, а ширином своје замисли може у основи да задовољи посебне тежње свију народних делова.

Југословенску мисао Срби су војнички и политички прихватили и углавном остварили и Југословенство је постало стварност.

Југославију су на бојном пољу стварали јунаци и мученици. За то време кукавице и шићарције, скривени дубоко у позадини, погнуте главе и скрушено, гледали су не само да сачувају животе, већ и да, на рачун просуте крви, штогод шићаре.

Свршио се рат. Створена је велика Југославија. И наступила је смена.

Испред јунака и мученика, искрвављених и заморених, избили су многи од оних истих шићарција, шпекуланата и кукавица. Они су југословенство бацили под ноге, згазили га, унаказили и испљували.

Тако је дошло да синови и унуци оних Хрвата, код којих се мисао југословенска прво родила, посустану у југословенству.

Али, док се њихова тврдња базира на искуству последњих шеснаест година, југословенство њихових отаца и дедова базира на искуству тринаест векова. И ја вас, пријатељи моји, питам, ко је у праву: они који тврдњу оснивају на искуству шеснаест година, или они који је оснивају на искуству тринаест векова?!

И није само то што нас уверава у исправност југословенске мисли. Има још једна велика ствар која нас у тој вери утврђује.

Шест милиона Јужних Словена који живе ван граница наше државе, који имају своју независну државу, један храбар и мученички народ, народ иза кога стоји велика и светла историја, тражећи излаза из тешког стања, гледа га и налази баш у Југословенству.

Па ако они, који имају своју засебну државу, налазећи се ван граница данашње Југославије, па и ван наших унутрашњих распри и неприлика, у могућности да гледају непристрасно, долазе до закључка као и ми: да је за Јужне Словене историјска неопходност и једини излаз велика и моћна Југославија, није ли то најбољи доказ за југословенство? Јер је оно ипак привлачна тачка и за њих, може ли се и сме ли се поверовати онда да је југословенство заблуда?! А ми смело можемо тврдити да се у Бугарској води једна велика борба и да се све кризе за последњих годину дана догађају само на питању: за или противу југословенства!

Велике су и тешке невоље наше. Осећају се оне свуда, у свима подручјима народног и државног живота.

Само велики напор може ове невоље скинути с врата. А велики напор може дати само велика снага. Та снага данас може доћи само од целог народа.

Не може је дати један сталеж, или једна покрајина, или једно племе, или једна вера, њу може дати само цео народ.

На томе гледишту стојимо ми, на томе гледишту је и наш покрет. Формиран тек пре годину дана, постао је он у ствари много раније, спонтано и једноремено у разним центрима: У Загребу, Љубљани, Београду, Сарајеву, Сушаку и Петровграду.

Подстакнути незадовољством, људи, који се међу собом нису ни познавали, хтели су да потраже узроке тога незадовољства, као и начине и путеве за његово уклањање. Они су сишли у народ, прислонили ухо на земљу и слушали пажљиво. У том непосредном контакту са народом, у томе живом додиру са земљом, они су осетили да се земља мора повести новим путем, да њој мора завладати нови дух и да се морају увести нове методе. Тако су у разним крајевима, независно један од другог почели ницати локални покрети. И када су они кроз своје листове почели износити своје мисли, увидело се је јасно да све ове групе исто хоће и исто мисле. Онда смо приступили формирању овога покрета у жељи да заједничким снагама извојујемо победу својих идеја.

Истина, појавили су се у изузетно тешким временима. Али у себи носимо веру да ће наш народ, који је преживео и теже дане, наћи у себи снаге да зло сигурно одстрани и да земљу ослободи ове тешке моралне, привредне и политичке кризе.

Јер знамо: натмури се покаткад наше небо. Тешки и црни облаци прекрију наше небо, смркне се као у мрклу ноћ. Али ми смо свесни да иза тих црних облака сија топло и златно сунце. Да ће ти облаци проћи и да ће вечно топло и златно сунце засјати над земљом.

И ето та наша велика вера у будућност нашега народа - у наше топло и златно сунце - гони нас да овако апостолски идемо од града на град, од села на село и сејемо ту нашу веру, да њој растерамо густе и црне облаци, да њој вратимо топло и златно сунце.

Истина, народ је незадовољан. Ако површно погледамо та незадовољства учиниће нам се да су она различита, да их је толико много и да ће се тешко уклонити.

Али није тако.

Да није тако, показаћу вам на примеру који вам је свима близак. Замислите једну вршаћу машину, која врши. На њој је упослено више радника. Свакоме од њих додељен је делокруг рада. Један храни дреш, други се стара о жити, трећи прибира сламу. Одједном онај који храни дреш примећује да бубањ не захвата снажно сноп; онај код жита примећује да жито не долази чисто да заједно са њим у њакове пада и плева; онај трећи, да заједно са сламом испада и жито и да сноп није сасвим омлаћен.

Сви су они незадовољни на свој начин, свако због последица у своме послу. И сви они покушавају да на деловима машине који врше онај део посла који њих интересује, изврше поправку. Али узалуд. Квар је на сасвим другој страни.

Тамо на локобилу, у цилиндру за пару постоји пукотина, тамо се не ствара довољан притисак да снажно крене клип. Овај немоћно креће точак и због недовољно снаге бубањ не прихвата снажно клас, у одељењу за ветрење не стварају се моћни ветрови и зато жито пада заједно са плевом, зато је и клас недовољно омлаћен.

Посматрајући наш живот и наше прилике, ми у главном, налазимо три узрока великог народног незадовољства.

Зато се по нашем мишљењу у југословенском проблему постављају три подједнако важна питања: питање односа, питање социјално-економских односа и питање моралног оздрављења народа.

Можда ће неко од вас једно питање ставити испред другог, и није важно: ми сматрао да се сва три морају решавати једновремено и напоредо, и то у вези једно с другим. И зато ред нашег излагања ова три питања није мерило претежности једног над другим.

По нашем мишљењу постављају се два питања. Прво, питање поделе законодавне и извршне власти, и друго, питање народних самоуправа.

У режимима парламентарне демократије парламент је изгубио карактер законодавне власти. У тим режимима није парламенат тај који крије законе, нити пак врши надзор над управном влашћу, већ он управља, а владе кроје законе. Тако је настала збрка власти.

Замислите само једно обично акционарско друштво, или једну земљорадничку задругу у којој би чланови управног одбора били истовремено и чланови надзорног одбора! Зар то друштво, или та задруга не би били препуштени самовољи управног одбора, јер како би изгледао тај надзор, који би они вршили над самим собом!?

Узмимо пример који нас највише интересује. Погледајте добро шта се све одиграва приликом доношења буџета. Пројекат буџета израдила влада и подноси га на одобрење парламенту. Једнога дана читате у новинама говор вашег посланика. У њему он тачно изражава ваше мишљење. Он поручује влади, да је буџет велики, да је у овим тешким приликама неостварљив. И ви читате даље, али на крају ваше разочарење је огромно. Ваш посланик гласао је тај велики и неостварљиви буџет. Питате га зашто је то учинио, а он вам одговара, да је истина бити противу тако великог буџета, али је морао гласати за њега, јер је и влада захтевала.

А зашто је морао гласати за. Јер га је влада разних услугом задужила: министар просвете преместио учитеља, који није био „наш”, није припадао „нашој” партији; министар унутрашњих дела преместио среског начелника или пристава, који није био по вољи господину посланику; други министар поставио сина посланиковог најбољег кортеша.

„Задужили” су га и он је за те мале и ситне услуге морао да гласа за буџет за који је био уверен да је неправичан. Он је принуђен да својим бирачима „чини”, и ако не буде гласао за буџет или закон он им ништа више неће моћи учинити. А ти исти разлози задржавају га да и у другим случајевима изрази неповерење владе.

И тако влада уместо да управља, кроји законе и врши законодавну власт. Скупштина, међутим, уместо да врши законодавну надзорну власт над радом владе она место владе управља земљом поставља среске начелнике, учитеље, професоре, судије, писаре, пандуре и путаре, она врши премештаје државних службеника, и то не по неком општем утврђеном плану, не по државним потребама и по способности самих чиновника, већ по ћефу посланика дотичног среза, који у своме срезу постаје дахија. А министар не сме да замери посланику, јер овај може у скупштини гласати против. И тако, уместо поделе власти, настаје збрка власти.

Ми смо за пуну поделу власти. Ми смо да власт буде потпуна и стварна, али да исто таква буде њена одговорност. Али то се у режимима

парламентарне демократије не може постићи и зато смо ми противу парламентаризма - као што смо објаснили - али за парламенат.

Ми желимо јако, независно народно представништво у границама његове власти. Али не допуштамо мешање његово у надлежност туђе власти. Исто тако не желимо ни народно представништво зависно од владе и изабрано по њеном ћефу.

Гломазан и спор демократски парламентаризам и бирократизам морају уступити место непосреднијем, еластичнијем и одговорнијем облику државне организације који ће органски произилазити из живота и потреба народних и који ће своју снагу црпи из оних народних особина, које су најбоље и вечите вредности његове, зато смо ми за сталешко уређење државе.

Режими парламентарне демократије почивали су на партијама. Из њих је проистицала сва извршна и законодавна власт. Али партије су нешто пролазно и привремено. Зато се није могла од њих захтевати општенародна и државна политика.

По овоме постанку, по својој намени и организацији оне су принуђене да воде политику странке, котерије и клике. Држава се напротив мора ослонити на нешто чвршће и трајније. Партије то нису. Човек може да несметано прелази из једне партије у другу кад год то хоће; али из сталеза у сталеж, врло тешко. Он је за њега везан рођењем; животом, успесима и страдањима. Партије се рађају и умиру, а сталежи остају и даље. Тек онда кад држава за свој ослонац узме сталеже, моћи ће ступити у акцију најшире народне масе, тек онда развиће своју делатност оне узвишене моралне снаге народа.

Насупрот марксизму, ми нисмо за класну борбу, већ за солидарност сталеза, јер само у складу и солидарности свих сталеза може се поћи путем напретка и благостања у једној државној заједници.

Иако смо за јаку централну власт, засновану на сталежима ипак смо за најпотпуније и стварне народне самоуправе у свему ономе што је локално.

За разлику од бирократске децентрализације, ми смо за самоуправну децентрализацију.

Бирократска децентрализација захтева да се само извесни послови државне власти, локалног карактера, пренесу на извесне државне органе. Самоуправна децентрализација је онда, када се ти послови пренесу на самоуправне органе, које народ слободно бира.

Државни орган је неодговоран пред народом и њега се тичу само претпостављени органи. Самоуправни орган, биран од народа, не може бити премештен у неку другу самоуправу, везан је за народ, па зато и има осећај одговорности према народу.

Зато ће он, везан за народ, далеко боље вршити своје самоуправне функције, него ли државна децентрализована власт.

Али нису само политички односи које треба из основа мењати. Има и других животних облика у којима су те промене условљене стањем данашњег друштва.

Парламентарна и либерална демократија је систем тесно везан са системом либералног капитализма. његову основну тезу да ствари иду како иду, данас не могу бранити ни највиђенији поборници либералне демократије.

Либерално капиталистички систем увео је у свет такве контрадикције, такве супротности да се из њих данас не може никако цео и неокрњен извући.

Исто онако као што је услед своје неспособности, да се у тешким приликама снађе донела нам ову очајну збрку власти, не мање пустоши учинила је демократија у привредним односима, где је њен економски систем - либерални капитализам - донео огромне и страшне неправде у данашњем друштву.

Истина, он је за последњих 100 година учинио толико много. За његово време човечанство је доживело такав напредак, какав је пре њега било немогуће замислити. Људска мисао и техника дигли су се у неслухене висине. Човек је данас постао господар ваздуха, воде и земље. Ви данас можете слушати говор човека, који је хиљадама километара удаљен од вас. Ви можете истога тренутка гледати догађаје који се одигравају на другом крају света. Човек је успео да се дигне у огромне висине неба и спусти у страшне дубине мора. У свима областима људскога знања за ових сто година отишло се толико напред, колико се раније вековима није могло.

С једне стране тај систем дао је човечанству толико великих дела, а с друге довео: да су на једној страни нагомилана толика богатства, да људи не знају шта ће с њима, а на другој је таква беда, да људи у очајању не знају где ће. Док се на једној страни спаљују стокови хране, убија на хиљаде грла стоке, јер нема коме да се прода, дотле на другој милиони људи скапавају од глади.

И као што за сва ова постигнућа људскога духа имамо да благодаримо у многоме овом систему, исто тако и за ову страшну и тешку беду, ову незапамћену кризу имамо да захвалимо томе систему.

Зар вам то не личи на човека који је неуморно почео да копа, и откопавајући земљу с једне стране баца је на другу. Полако диже се све већа, све величанственија гомила с једне стране, а на другој ствара се све већи, све дубљи понор. А он неуморно копа и баца. Али настаје тренутак када основе не могу да издрже ону гомилу, када опасност одроњавања запрети да уништи темељ копачу и његово дело.

Тако је и са овим системом, који је, проглашавајући као највећи друштвени закон слободу јединке, развио једну себичност до крајњих граница, тако да је својом незајажљивошћу постала опасност за друге. Зато ми тражимо да се заједно и једноремено са другим реши и наш социјално-економски проблем.

Зато ми тражимо да се уместо либералног капитализма заведе систем планске привреде, који ће заједно са задругарством ограничити игру приватног интереса и потчинити га општем, не уништавајући приватну својину, како то марксисти хоће, већ сматрајући приватну својину као основу нашега друштва.

Али ми смо противу капитализма уколико није у служби друштва, уколико он друштву не враћа еквивалент онога што му је оно дало.

У доба великог развоја технике, када се са мало људскога рада може произвести више него што је човечанству потребно, видимо на једној страни - кривицом либералног капитализма - брда неискоришћеног богатства, а на другој беспослицу, немаштину и беду.

Либерални капитализам ставио је напредак технике само у службу једнога сталежа. А човек није машина да једе само кад ради, а кад не ради да може заједно са породицом да седи гладан. Не сме бити гладних и голих. То је основна дужност сваке друштвене заједнице. Али се то не може решити у систему либералне демократије и њеног либералног капитализма. За решење тих питања мора се поћи новим путем, а тај нови пут, условљен је променом овога система. Зато и хоћемо да се - уместо анархистичког система либералног капитализма - заведе планска привреда.

Цео економски живот, цела привреда мора се озбиљно узети у разматрање. Не могу се поједини економски проблеми решавати на парче, без везе са другим друштвеним и привредним проблемима. Зато смо ми нагласили да се читав друштвени и привредни живот земље оснива на систематском и дугорочном привредном плану, који ће под контролом државе изводити слободно организовани сталежи.

Само тако успећемо да у померене друштвене односе заведемо ред и да свакоме омогућимо да несметано ужива плодове свога рада.

Само кроз планску привреду моћи ћемо да искористимо сва она огромна богатства наше земље и да свима онима, који хоће да раде осигурамо посао.

Само тако онемогућићемо игру приватног интереса и потчинити га општем интересу.

Навешћу неколико примера, који ће најбоље илустровати важност и корисност планске привреде.

У систему либералног капитализма влада изграђује свој буџет на основу државних потреба, али без обзира на стварне могућности пореских обвезника и саме земље.

У планској привреди била би то немогућност. Или би онај који израђује план, у немогућности да смањи државни буџет, могао да се постара за подизање националног дохотка, или би се упркос свему морао смањити буџет. Тако би радио онај пред киме је статистика. Али тако не раде ови, за које та статистика не представља ништа.

У либерално демократској привреди над бедом стотине хиљада грађана држава слеже раменима изговарајући се да нема посла. У планској привреди била би то немогућност. Јер онај који израђује план, знао би да у овој земљи има хиљадама квадратних километара најплодније земље која лежи неискоришћена, јер је у мочварима. Он би погледао то и насмејао се онима који тврде да у нашој земљи нема посла.

На стотине таквих примера могао бих вам набројати, али ево време је поодмакло.

Питање моралног оздрављења народа исто је толико важно, ако не и важније од прва два. Шта нам вреди створити савршено државно уређење, савршен економски систем ако у том уређењу, у томе систему управљају морално болесни људи. Оно је и најтеже за решавање. Оно се не може решити одједном. Али ће се решењем прва два питања умногоме допринети и његовом решавању.

Зато се морају организовати народне масе у свима друштвеним слојевима и искористити њихове велике резерве моралног капитала за нову и непосредну акцију препорођаја народа.

Морају ступити у акцију узвишене моралне снаге и посредно и заједнички са онима којима је поверена власт приступити решавању тешких питања из данашњице.

Зато ће за решавање овога питања у многоструком доприносу и то да се у народу створи свест: да политика није нешто прљаво и лажно да она није уживање и писање, већ мучна и часна служба тешка и света борба, у којој се не може уживати, а још мање богатити.

Зато се за власт мора узети потпуна истинска и стварна одговорност, али се зато власт мора чинити пуном и стварном власти.

Изнели смо вам наше гледање на све горуће проблеме данашњице. Уверени смо да сте нас правилно разумели.

Дошли смо међу вас, јер нас мучи и трновити пут на вас нанео. Продужујемо тим путем, од места до места, и као орач, и који са муком преврће земљу и жито, сејемо своју мисао.

Знамо да наше семе неће свуда пасти на плодну земљу да ће негде пасти у трње, на камен или на суву земљу. Можда ће и прилике успорити клијање. Ми смо сигурни да ће семе нићи и да ће плод сазрети.

И онда видећемо многе од вас у својим редовима. Доћи ће да буду другови, јер се ми тако и зовемо. Јер смо борци за нови живот и нови дух, а борац ће увек борца назвати другом.

Сетите се рата: седите шћућурени крај ватре и одједном из тмине појављује се силуэта војника. „Одакле друже?” - запитаћете га ви. Не познајете га, никада га нисте срели, али вам је он друг јер вас веже неразделива судбина борца и мученика. Живели другови!

Бурни и одушевљени поклици дочекали су крај овог говора. Препланула лица банатских ратара занета овом великом мишљу, засјала су одушевљењем. Поздрављали су онога који им је кроз пуна два сата откривао сопствене мисли. Поздрављали су човека, који је магичном снагом својих речи из којих је као из најчистијег извора струјала истина - учвршћивао веру у нове и лепше дане. Поздрављали су га омладинци, поздрављали га радници и интелектуалци, занатлије и трговци јер су кроз речи његове осетили а над судбином народа и државе буде велике моралне снаге оних генерација, које су и у најтежим данима сачувале веру за нове потхвате, за велика дела нације.

ДВЕ ОСНОВНЕ ИСТИНЕ ⁷³

Данас, свуда у свету, ситуацију носе владе, а не парламенти.

То је општа појава. Нигде није друкчије. Ни у земљама парламентарне демократије. Ту парламенти сасвим мало заседавају и обично дају широка, па чак и неуставна овлашћења владама и преносе на ове чак и своју законодавну власт.

Кад је тако свуда, а не само у понеким крајевима, онда се мора закључити да је то тако што сама природа ствари, тај највећи и најмоћнији

⁷³ „Отаџбина” број 81, 22. септембра 1935. год.

законодавац, разним земљама, разног друштвеног састава и политичке формације успева да наметне своју, овде јединствену вољу.

А кад је то општа појава, онда и код нас тако мора бити. И то ма ко био на влади. Јер то не зависи од воље овог или оног, већ, као што смо напред рекли, од саме природе ствари.

Нас дакле не буну ако фактички и правно влада носи ситуацију. Тако и треба да буде.

Нас овде интересује под којим условима влада може да одговори овом свом задатку.

Јер знамо да многе владе томе своме задатку нису одговориле. Место да оне носе ситуацију, ситуација је носила и однела њих.

Има два велика услова, две основне истине, преко којих ниједна влада, ма како се звала, и ма ко у њој био, не може прећи. Не поштује ли влада те услове, биће побеђена. Поштује ли, дорасла је ситуацији, може се с њом носити, победиће.

Те услове није тешко пронаћи. Није потребна генијалност, чак ни нарочита даровитост. Убеђени смо да је огроман број сасвим просечних људи, сваки понаособ, дошао до њих врло лако размишљајући о невољама своје земље, о њеним потребама, о условима под којима би те потребе могле бити задовољене.

Насупрот томе знамо знатан број даровитих људи који те истине нису могли видети, саплитали су се и саплићу се и данас преко њих.

Заинтересовани чудом да просечни људи боље проналазе овакве истине него ови талентовани, дошли смо до закључка да разум сам собом није апсолутно непогрешиво оруђе за сазнање истине. Потребна је и честита одлука да се истина пронађе, да се прими, да се њени захтеви без обзира на интерес или симпатије испуне. Отуда има просечних људи који су дошли до истине и талентованих који их не виде који се на њима саплићу и падају.

Ми ћемо у овом чланку те две истине формулисати. Али исто тако као што их сами нису могли пронаћи, ни сад кад их други открију, формулишу и на светлост изнесу, они их неће познати. Опет ће прећи преко њих, „Гледају, и не виде, слушају, и не чују” јер су им душе за истину затворене.

Прва је истина да владе не смеју употребљавати државну власт, државни апарат, ни државна средства ради формирања својих политичких формација.

Сваки има право да ради на образовању своје политичке формације. Али нико нема право да у том циљу употреби оно што не припада само њему.

Државна власт, државни апарат и државна средства могу бити употребљени од стране владе активно, то јест тако: да раде, за образовање владине политичке формације, а могу и пасивно, тј. тако: да политичке опозиционе формације кад по закону имају право не могу добити по-

моћ и заштиту од стране државних власти и државног апарата, нити се могу послужити државним средствима.

Оба начина значе отворену злоупотребу власти. Прва је отворена и јавна, друга може да буде обучена у разне изговоре - врло провидне. Обема је циљ: помоћу државе обезбедити снажење владине, а омести снажење противничких формација.

Нека нико не мисли да смо толико наивни да против оваквог рада војујемо са гледишта морала. Знамо ми коме говоримо. Не вреди ту тупити зубе и говорити о моралу.

Не, ми се усуђујемо да о овоме говорио са гледишта сопствених интереса самих влада. Тврдимо да на тај начин владе губе своју сопствену ситуацију. Знамо да су ту савременици наши осетљиви, па им предочавамо баш те разлоге.

Узмите само нашу земљу. Кад се први отпор јавио шестојануарском режиму? После Устава од 7. IX, око избора од 8. XI, - јер се осећало да влада сад употребљава државну власт ради формирања једне политичке формације.

Чиме се онемогућио режим г. Узуновића и ЈНС тиме што је власт државну, и активно и пасивно, отпочео употребљавати за стварање и јачање своје политичке формације.

Чиме се упропастио режим г. Јевтића? Тиме што је употребио све што је при руци имао - а државно то било - ради обезбеђења победе своје, а пораза противничких листа.

Није ли довољно доказана наша теза о овој првој истини? Треба ли још доказа?

Отуда је и наш закључак оправдан. А он се може и мора и друкчије формулисати, и ми смо то већ и раније урадили:

Земља и народ траже безусловно да владе воде општенародну и општедржавну политику, а да престану политике странака, котерија и клика.

Влада која ту прву истину оствари, учинила је при и главни корак ка својој победи и свом учвршћењу. Влада која то не уради, мора бити побеђена.

Али то не може и није у стању урадити ниједна влада којој је главна брига формирање своје политичке формације.

И другу истину ћемо овде формулисати.

Постоје општи народни и државни проблеми и невоље.

њихова општина је већ нашла одјека у народној души, као у огледалу.

Народ је ових проблема потпуно свестан.

Да их није свестан, ти проблеми би се могли возати, и обилазити, прескарати, надмудривати. Али овако, није могуће.

Сваки покушај да се некако ти проблеми обиђу, прескоче, не реше, само појачава ону оштру психозу народну.

Владе само тако могу да носе ситуацију, ако ову истину виде и ако се труде да проблеме решавају, оштро као пламеним мачем.

Постоје, рецимо, код нас политички проблеми (ред), економски и друштвени (благостање), а постоји и проблем корупције и општег општењавања (правде).

То владе морају видети и разумети да само тако могу владати ако ове проблеме реше, а и не покушавају да их обиђу или прескоче.

Мислимо да је и то сасвим јасно (онима који хоће да виде) и да не треба ова наша друга истина нарочитих доказа.

Ко их ипак тражи, нека погледа нашу прошлост, блиску и непосредну.

Све што није успело, због тога није успело и на томе није успело.

И увек ће тако бити.

Човек је, тако створен да разумом прима и најчистије истине најопштије природе, али подсвесно мисли, ја ћу некако томе закону ипак успети да умакнем.

Иван Илић из Толстојеве приче „Смрт Ив. Илића”, учио је логику и тамо нашао силогизам: да пошто су сви људи смртни, а Гај је човек, то и Гај мора бити смртан и сматрао је да је тако и право - за Гаја. Али Вања - Иван Илић - то је нешто друго, мислио је подсвесно, - Вања, то је нешто друго.

После се указало, усред највеће животне ведрине, Ивану Илићу лице смрти, и он се тек тада сетио својих лекција логики из гимназије и видео да је још онда управо требао да зна оно што му се тек сад неизбежно приказало.

Нажалост, и после Ивана Илића било је и биће људи који ће се изненадити пред лицем смрти као и он, иако су пре тога учили да су сви људи смртни.

Доказ, да човека не учи памети логика, па ни овакви скромни новинарски чланци.

НАШ ЗАДАТАК ⁷⁴

У многим нашим ранијим чланцима: „Судбоносна раскрсница” (јануар 1935. год.), „Две основне истине” (септембар 1935. год.), и др. ми смо износили тачно и јасно и срж данашњих проблема и невоља и њихово решење.

Кад се буде писала историја данашњих дана, ми ћемо имати то задовољство, да нам будући историчар призна да смо видели тачно и садашњи одношај и паметан излаз из садашњих тешкоћа.

Али ми бисмо више волели да нам историја ту славу не призна, а да се савременици истинама које откривамо послуже. Јер ако наши савременици преко тих истина пређу затворених очију, сасвим слаба и жалосна ће нам слава бити што ће нам је пружити будућа историја.

Јер данашња времена и могућности спасења пролазе, неповратно поред нас. Сваки изгубљени дан је једна могућност мање. А љуто се варају они који мисле да иако се нешто буде изгубило да ће се брзо и боље накнадити. Ако се пропусти све могућности за решење наших народних невоља, ако стварни ред, правда и благостање не буду настојавањима народних вођа дати народу, и ако би због тога земља и народ пошли оним судбоносним путем којим би их неспособност и несавесност народних вођа гурали, онда се љуто варају они који мисле - лакомисле-

⁷⁴ „Отаџбина” број 82, 29. септембра 1935. год.

но и малоумно, да то и неће бити тако страшно, и да мале ствари можемо изгубити. Напротив, не само да тада долази у питање политичка независност државна, већ сигурно с њом долази у велико питање и опстојање народне индивидуалности југословенских племена.

Нису нове државе као некадашња Турска да пет стотина година држе туђу веру, туђу крв и туђ језик, па да пусте после тога да им изиђе из руку, тако рећи не само неокрњене, већ управо и пречишћене и ојачане. Модерна нова држава својом свеукупношћу обухвата целог човека, намеће му своју вољу и своје мишљење чак, преко школе и војске, и целокупним својим утицајем који врши сваког дана на сваког појединца.

Модерна држава за много краће време претапа народе: нарочито кад народи допадно у руке хомогених националних држава као што су германске или романске, па их масе државног народа обухвате као полип, уз припомоћ колонизације, и за кратко време успеју да их потисну, а свакако да им брзо одузму све оне знаке културне индивидуалности којима се један народ распознаје од другог народа.

То ваља да имају у виду ти добросрећни лакоумници што весела срца воде политику „што горе, то боље”.

Зато ми упињемо све снаге своје - до последње - у борби коју водимо, а чији је смисао јасно изнет у нашим поменутих чланцима.

Овде од свега тога само једно да кажемо: хоћемо да зауставимо судбоносни ход, тражимо снаге народне што ће - без обзира на стечена права и признате интересе - зауставити ишчезавање правих људских и народних вредности потпуним увођењем реда, правде и благостања.

Тај наш рад наилази на огромне тешкоће. Али то нас зауставити неће. Већ се јављају први весници живљег народног одзива.

Ми имамо, пре свега, много противника. Нико их ваљда толико нема.

1. Против нас су старопартијци уопште. Ми мислимо да је њихово време прошло. Дотрајале су њихове неначелне скупине, повезане леношћу, инерцијом, интересима и греховима. Има међу њима дивних и честитих имена. Клањамо им се с дубоким поштовањем, али овде није у питању поштовање које смо им дужни, већ је у питању излаз из садашњег народног и државног положаја. Они нам га указати не могу, јер и не виде где се сад налазимо.

Пре неки дан видесмо у великом војвођанском месту једног одличног човека - иначе засад, старопартијца. Упита нас, како смо раскрстили са својом старом странком. Одговорисмо му:

- „Врло лако, господине. Осећате ли ви велики ход и ритам страшних светских догађаја? Осећате ли ви да се свет дубоко променио од 1914 г. и да се сваког дана мења и ко зна где ће се зауставити? Осећате ли ви да је потребно на супрот свему томе, овде код нас, иставити нове појмове, нове вредности и нове путеве, ако нећете да будемо као држава и народ прегажени?”

- „Осећам”, одговори наш саговорник.

- „Добро је, одговорисмо, значи да сте живи. Значи да нисте ископчани из живота. Значи да пулс светског крвотока и у вама бије. Е сад погледајте своју странку. Осећа ли она то? Опажа ли се да она наслућује те огромне промене, ту потребу нових појмова, нових вредности и нових путева? Или пак мисли да се може наставити тамо где се стало?”

- „Не бих рекао да осећа” - одговори наш саговорник.

- „Е ако је тако, онда значи да је странка ископчана из живота. У њој не бије пулс светског крвотока. Она је као страно, мртво тело у живом светском организму. Сад ви мени - ви живи човече - одговорите: како ви живи можете да будете везани с мртвим? Живо и мртво се морају раздвојити и не иду заједно, ма какве их драге везе раније спајале. Човек сахрани родитеља свога са жалошћу и чашћу, али себе живог не сахрани тамо”.

Признаде нам честити саговорник да има много истине у овоме што му рекосмо.

2. Против нас су либералне демократе. Има их који виде неправде и зла данашњице, али нема их који виде да је томе много крива баш и либерална демократија. Напротив, они траже неку чисту демократију, јер тврде да је до данас нису никако ни имали.

Ми се, разуме се, у нашој критици либералне демократије и парламентаризма не осврћемо само на наше прилике, већ главне аргументе изводимо из земаља са правим, чистим и старим демократским режимима.

Али наш главни аргуменат није политички, већ економско-социјални. Ми смо против либералног капитализма, против његових неправди, против његових нереда, и зато смо противу либералне демократије, јер је ова наличје либералног капитализма и нераздвојна од њега. Либерална демократија је политички израз либералног капитализма. Свака птица има свој глас, своју песму; песма либералног капитализма у политици је либерална демократија.

Има их који хоће нешто но хоће социјално-левичарство, а хоће, у исто време, и либералну демократију. Уверени смо да ће се на делу показати немогућност такве једне комбинације.

3. Напослетку против нас су комунисти. И сасвим разумљиво. Ако наша борба победи, они неће победити, јер ми носимо стварне и корените друштвене поправке без насиља, без неправде и без несрећа које они носе.

Наша борба наилази на њих и они су јој велики и опасни противници. Дешава се да они вичу на нашим зборовима: „живео интернационални фронт слободе” а у исто време: „живела полиција”. (Ужице, 15. септембра) - и да у исто време - све у знаку слободе! - не дозволе, (уз помоћ активну и пасивну многих који не виде даље од носа), да проговоримо ни речи. Али, ми прелазимо преко тога. Убрзо ће имати прилике да виде да је боље с миром седети, него са свећом зло тражити.

Али све те препреке, рекосмо неће нас задржати у нашем прегнућу и нашој служби народној целини и њеним правим светињама и интересима.

Данас, међутим, и то је пун смисао овог чланка, треба да увидимо једну ситуацију:

Има огромних конструктивних снага у нашем народу - али мали број ових зна своју вредност, пут и свој задатак.

Има и деструктивних снага у нашем народу, а оне све знају своју вредност, свој пут и свој задатак.

Наш напор има, у главном ову мисију.
Градилачке, конструктивне снаге удружити, умножити тако њихову
вредност, показати им нов пут и ставити их пред њихову мисију:
Морамо успети у свом задатку.

КАКВУ ПОЛИТИКУ ХОЋЕМО⁷⁵

Хоћемо да политика Југославије буде национална. Кажемо национална, иако знамо да су ту реч многи злоупотребљавали и искоришћавали за своје личне интересе и рачуне. Кад ми кажемо национална, не мислимо на онај фразерски национализам, који се свршава у речима и парадима. Наш национализам носи у себи љубав према народу и држави. А та љубав захтева самопрегор и готовост на жртву. Ми смо националисти, јер знамо да без национализма не може ни постојати ни опстати. Сам географски појам наше државе захтева да наш народ буде прожет национализмом. Јер Југославија се налази на међународном друму, који води из Европе у Азију. Самостална држава на том друму може опстати само онда, ако народ у њој има развијену националну свест. Без те свести он не може сачувати своју слободу и независност.

Зато смо и противници сваког сепаратизма. Југославија, ако хоће опстати, мора се увећавати а не смањивати. Тек држава на три мора биће у стању да одоли свима ударцима судбине. Зато смо ми за националну, јаку, сређену државу.

А држава може бити јака и сређена, ако народ у њој буде задовољан, здрав, дисциплинован. Народ ће моћи бити такав, ако у држави владају поштење и правда, ако су привреда и целокупно живљење народно засновани на трајном, смишљеном плану.

Зато ми кажемо: политика Југославије мора бити социјална. У интересу народа и државе је да не сме да буде никог у држави ко гладује. Јер глад убија физички и духовно. Од недовољно храњене деце не могу постати способни браниоци народа и државе.

Зато смо ми против, моралног и материјалног исцрпљивања и искоришћавања радног народа од стране послодаваца и шпекуланата. Сваком појединцу мора се обезбедити да поштеним радом издржава себе и породицу. За нас је рад не само дужност, већ и право. Награда за рад мора бити таква, да обезбеди здрав и пристојан живот радника, без обзира је ли он радник села или града.

Како капитал у својој кратковидости, неће то да учини од своје воље, ми тражимо интервенцију државе. Тражимо да она регулише односе рада и капитала, руководећи се при том општим интересима целине. Не сме се губити из вида да човек није ту да производи материјална добра, већ да се она производе да би човек могао живети. Зато су за нас опште здравље и опште благостање народа врховни циљ, коме се све остало има потчинити.

Политика Југославије мора бити активистичка. Рад и стваралаштво морају бити идеал - ...⁷⁶ и појединца. Ниједне руке не смеју седети неза-

⁷⁵ „Отаџбина”, број 82, 29. септембра 1935. год.

⁷⁶ Нечитко у оригиналу (примедба приређивача).

послене, све донде док су нам путеви разваљени, док свет станује по мрачним и влажним избама, без најосновнијих услова хигијенског живота. Само радом и стваралаштвом стиче један народ своје место и углед у свету.

Зато ми тражимо да се енергично и засвагда раскрсти са свим злом, које данас у нашем народу, на место стваралачког одушевљења, изазива малодушност, утученост, незадовољство. Корупција се има драконским мерама искоренити. Неспособност и нехат имају се такође кажњавати. Зато тражимо, одговорност свих јавних радника и службеника.

Хоћемо да створимо фаланге одушевљених бораца на нову, препорођену Југославију. Ти борци морају претходно сами бити препорођени. Само такви, моћи ће осталима служити за пример и бити у стању да и од осталих начине фанатике, оне, који хоће и по цену највећих жртава борити се за сигурну и бољу будућност Југославије.

Ако ово успемо, ми ћемо искупити свој дуг према палим друговима; искупићемо све оне вековне жртве најбољих синова југословенских. Онда ни њихово ни наше живљење није било узалуд. Онда ћемо моћи бити сигурни да смо југословенском народу обезбедили да у историји света одигра ону улогу, која се додељује само најбољим међу најбољима.

Само овим моћи ћемо искупити наше досадање грехе, лутање, поклецивање. Само онда наше досадање патње значиће почишћавање и припремање за један прави, лепши, бољи живот.

ЗАДРУГАРИМА ГЛАВНОГ САВЕЗА ⁷⁷

Иако је управа изабрала Зајечар, како би што мањи број могао доћи на скупштину, надамо се да ће вас тамо бити велики број: имате да спасавате Савез и своје задруге.

Иако је управа позвала на ову пословну скупштину као госте бугарске задруге, а надамо се да ће и они сами схватити да је то само зато да би управа могла да прошверцује свој извештај и без ларме добије разрешницу, ви вршите и пред њима своју дужност. Разумеће вас они. Као и сви сељачки послови и овај наш је сезонски посао, везан за време, па мора да се ради и пред гостима.

Иако управа није послала свима задругама позиве са пуномоћјима, не дајте се збунити и нека задруга изда пуномоћје свом делегату и нека га пошаље на скупштину. И ако управа не буде хтела пустити на скупштину праве делегате учеснике, а пуштала људе који не само да нису делегати, већ ни задругари, - не збуњујте се. Истрајно се борите за своја права. Тражите од присутног комесара министровог да вам то право призна и учини ред. Не дозволите да се преко тога прелази. Не може скупштина правилно да ради, ако се прво правилно не састави. Зато је то прво и најважније питање преко кога се не може и не сме прећи.

⁷⁷ „Отаџбина”, број 82, 29. септембар 1935. год.

И ако Управа не буде хтела да омогући ред, тражите од министровог комесара да он то омогући, да он утврди изазиваче нереди, да он утврди мотиве за то, да он тражи од представника власти да избаци са скупштине људе који неред праве. Не дозволите да се преко тога прелази!

И ако управа не би хтела да даје реч говорницима по реду како су се пријавили, или уопште да говорнике поједине онемогући, обратите се комесару министровом и тражите правду и ред. Не дозволите да се преко тога прелази.

Кад вам управа буде стала читати извештај и тражити разрешницу, не дајте јој је. Тражите њену оставку. Не да ли оставку, тражите образовање анкетног одбора који ће утврдити право стање Главног Савеза, праву величину штете, узроке њене и праве кривце за то.

Ви, задругари, треба да покажете пример како се управља општим стварима.

Ето то вам је, задругари, порука задругарска.

Већ неколико година дешавају се на нашим скупштинама сасвим обратне ствари.

Присуствују скупштинама неделегати и незадругари и решевају, а прави делегати, задругари, па чак ни поједини чланови управе не могу присуствовати, говорити ни решавати.

Реч се даје како се хоће и коме се хоће. Онима којима се неће, не даје се, или дата, саботира се тако, да има чланова управног одбора, који се већ годинама јављају за реч, а не могу да је добију.

Пишу се извештаји и подносе рачуни, који не одговарају стварности и истини, лажни рачуни и лажни извештаји, па овакав наопкаи рад на скупштинама спречава вас да то видите.

Пре четрдесет година наши оцеви са Михаилом Аврамовићем, основаше ову сељачку установу. Данас је остала још само сенка онога што је ова управа из његових руку, не примила, већ отела 1928. године.

Ако желите да се цела зграда сруши, ви пустите да се ради и у Зајечару онако као што се радило по задругарским скупштинама од 1928. год. до сад.

После ћемо руком у прса!

БЕСТИДНОСТ ⁷⁸

Позната вечера код Велизара Јанковића показала је колико смо се удаљили од правог народног живота и морала.

Ми нисмо од оних који све те срамне чињенице које је ова вечера приказала разједамо, у провидној намери да тиме одстранимо пажњу са главних криваца наших афере или још боље, са њених главних корисника.

Али не можемо да пропустимо а да не ударимо тешке речи презрења и осуде на цинизам чланова овог високог друштва. Међу најциничније примере износимо сведочење Мијата Мијатовића, познатог певача и адвоката.

⁷⁸ „Отаџбина”, број 82, 29. септембра 1935. год.

Својим сведочењем он није показао само невероватну сировост једног скоројевића, већ и моралну голотињу која је потпуно несвесна пристојности.

Његово шегачење пред судом, тобож као шала, да је на тој вечери био „све сам голи лопов” био је као основни тон целог његовог сведочења. Говорити тако о друштву у које сте били примљени, и у шали, показује ону сировост коју смо напред истакли, сировост за коју је неспособан пристојан честити наш сељак.

Његово сведочење о алузији „Мијате, овај има паре” показује како он о себи и свом позиву има сасвим слабо мишљење.

Његов цинизам испољен у исказу да је знао да долази, без заслуге и без основа, до пара, - равна се само оном другом цинизму показаном у излагању како је за примљених 60.000 динара хонорара отишао једном до Скупштине и ту интервјуисао Тошу Тонића, у скупштинском бифеу, о аграрном закону.

Напоследку, бестидност коју је добацио у лице суду и целом друштву, говорећи: „јер знају да ја волим паре. А ко не воли паре?” - остала је без достојног одговора, као и она „Паре сам примио шта даље да говорим? Нека говоре они који нису примили”.

Из тог трулог схватања избија тако смрдљиво схватање друштва, да заиста човек мора запушити нос; - али и друштво, које има снаге, мора да предузме заштитне хигијенске мере. Не може се то тако оставити.

Не тврдимо ми да је он у целом том скупу био најтежи и најгори. И њима смо по заслуги одмеравали. Али овај је показао да нема стида. Као сведок он је био дужан да каже истину о свему што се десило, па да изнесе и оне чињенице које је изнео. Али начин како је он то на суду учинио показује да он и не види управо нискост до које је дошао.

У скали падања стварно дело злочина стоји довољно ниско. Али још ниже од злочина стоји бестидност. А друштво које то не види, већ се испољеном бестидном цинизму смеје, само од себе срозава.

У процесу несрећне Виолете Нозие, девојке која је лањске године одговарала пред поротним судом у Паризу, зато што је прво отровала своје родитеље, затим отворила славине са гасом, опљачкала их, па са покрађеним новцем отишла и три дана банчила са љубавницима, и ухваћена покушала да свог оца прикаже као свог упропаститеља - сведочио је као војник-кадровац, јадан студент, иначе Виолетин стални љубавник, кога је она издржавала. Без кајања, без стида, он је, као да је у питању неки частан посао, излагао пред судом чињенице. А кад је завршио свој исказ, устао је државни тужилац и рекао ове знамените речи:

”Ви излазите из суднице, пошто за ово дело, нажалост, нисте стављени пред строгост закона. Али одсуство кајања и бестидност које сте показали заслужују да не изиђете бар уздигнуте главе. Нека вас прати дакле јавно и опште гнушање”.

Овај народ наш имао је, и дан дањи има, свој морални темељ, своју моралну главницу.

То је извор његове снаге. Нису то „паре”, с којима с толико бестидности зачикава друштво Мијат Мијатовић. Није то кукавичлук и није шићарцилук.

Тај морал јунаштва и мучеништва забрљан је и упљуван од стране кукавица и шићерција који су успели да избију у његове врхове.

Кукавице и шићарције су успеле да покрију ону светлу моралну основу и да једном народу - који је показао, током своје историје, толико самопрегоревања и чврстине - измене изглед пред светом.

Не можемо ми тражити да Мијат Мијатовић престане да воли паре и схвати да је непоштено узети награду за посао који не постоји, јер је то заиста ствар само Мијата Мијатовића.

Али кад се утврди тако очигледно да Мијат Мијатовић мисли да то тако, како је он радио, и треба да буде, да он пита, ко то тако не би урадио, онда је и право и здраво да му попут париског државног тужиоца довикнемо:

„Ви, истина као ни други, нећете за ово ваше дело кривично одговарати. Али се бар не смејте. Сувише сте жалосне ствари испричали па немате право да се без стида смејете. И не држите главу тако високо. Сагните је сами, да не будемо принуђени да вам је ми сагињемо”.

НАСИЉЕ ⁷⁹

Није насиље само, ако се људима физичким средствима наносе повреде тела и учини против живота.

Није насиље само, ако се позитивно право човеку ускрати и не пружи му се правда која је основна и човечанска.

Није насиље само, ако се натера човек, да ради оно што је противно општим интересима, а иде у корист појединаца, клика, мафија.

Није насиље само, ако се народу натура оно, што неће и оно, што му смета у његовом развоју и напретку.

Није насиље само, ако се појединци богате на рачун општих интереса и из крви и на костима народних синова.

Право и највеће насиље је, кад се частан рад омета, кад се људима одузима достојанство да слободно мисле и поштено раде.

Али кад се и ово последње изврши, јао онима, који су се и на то усудили.

НА ПРЕЛОМУ ⁸⁰

Порођајне муке нове човечанске епохе, које су отпочеле са светским ратом, далеко су од свог завршетка.

Многе препоне још стоје на путу том мучном рађању.

Препреке су у многим заузетим положајима, у многим признатим интересима, у многим преузетим обавезама старе епохе.

Без тога није могло бити.

Епохе не умиру као људи, нити нове настају као што се људи рађају: до јуче је човек био жив, данас је већ мртав; до јуче га није било, ноћас се родио. Већ епоха полако нестаје, а нова се појављује. Тако да се дуго времена, често и врло дуго, појављује заједно у животу: оно што одлази са оним што долази.

⁷⁹ „Отаџбина”, број 84, 18. октобра 1935. год.

⁸⁰ „Отаџбина”, број 85, 20. октобра 1935. год.

Зато нова епоха у свом рађању наилази на препрека, као што горе навелосмо, у положајима, интересима и обавезама које је стара епоха сматрала оправданим да преда, да призна или преузме, а са чим се нова епоха, по својој природи, не може да помири, све се то још и активно бори против њеног доласка.

Како се излази из таквог стања ми смо већ говорили и писали. Истина многи написи нису могли да допру до наших читалаца, иако смо ми све учинили са своје стране да их тачно с нашим мислима упознамо, молимо их, нека се потруде и нека сами себе, размишљањем, обавесте, како то бива. Нека се сете да, као једно ново људско биће што из утробе мајчине мора да изађе, тако и нова човечанска епоха мора да се напослетку у својој красоти својој да појави. И као што немилосрдно ново људско биће раздире, кида и крвари тело мајчино, тако новој човечанској епоси, ни они заузети положаји, ни они признати интереси, ни оне преузете обавезе старе епохе који се указују као препоне, неће сме-ти да дође, јер мора доћи.

О свему овоме пишемо поводом итало-абисинског рата. Већ петнаест дана у Абисинији, с две стране, из Еритреје и Сомалије, италијанске трупе надире на једну од најстаријих хришћанских земаља света.

Италијани се служе огромном ратном техником, а Абисинци према њима, осим храбрости својих племена - немају ништа друго.

До овог рата је дошло због тога што Италија, као велика сила, и велики народ, са врло великим прираштајем становништва, који, поред тога, нема у својој земљи потребне сировине за своју индустрију, има заиста потребе за колонијалним поседом. Овај је пак давно подељен, а Италија, осим Либије, Еритреје и Сомалије, земаља које не могу да пруже Италији оне повољне услове које другим великим европским земљама и народима пружају њихове колоније, има још само пред собом Абисинију.

По оном истом гледишту, по коме Енглеска држи огромно британско царство, на свих пет светских континената, по коме Француска има своје огромно француско колонијално царство, у Африци и Азији, по коме је Немачка до 1914. године већ увелико отпочела своје колонијално надирање у Азији и Африци, по том истом гледишту и Италија, са врло много разлога тражи да заузме Абисинију.

Али нама овде није задатак данас да показујемо да Италија има то право, или да, рецимо, Енглеска нема моралног права да то брани Италији, или пак да доказујемо обрнуто. Сасвим други нам је овде циљ.

Хоћемо, у огромној светској револуцији, у порођајним мукама нове светске епохе, да видимо од каквог је значаја овај итало-абисински рат.

Путујем често. Најчешће аутобусом. И данас опет тако. Пут ми је добро познат. Иако пролазим крајем који ми је особито драг, и који има чиме очи путника да привуче, не обраћам пажњу на пут и крај. Обично читам новине.

А данас кад развих новине, и кад се на насловном листу указаше крупна слова којима листови објављују догађаје у Африци, чух иза себе, кратак разговор двојице сељака:

- Италија ратује, Бога ми, рећи ће први.

- Ако ће. Ваљда ће се једном и ово већ кренути с места, одговори други.

А мени остадоше њихове речи. Падосе ми с њихових усана као плод зрео и у њима открих право значење овог рата за велике светске догађаје.

Оба сељака беху пребацили четрдесет пету. Младост им беше у цветању кад упадосе у ратове. А ратови се свршише кад младост процвета и кад им права мужевна снага сазре. И такви дођоше кући, и отпочеше мучну борбу да окрпе, уреде, одену, изграде, искрче, подигну и узгоје - а већ настадоше садашња мучна времена пуна противречности. Рекло би се да нема пута ни у дому, ни у општини, ни у држави: пута који води излазу из противречја, тешкоћа, невоље и неправде.

И таман да помисле, догодине ће ваљда бити боље, а оно нове невоље се на старе надовају. И нови касаци настављају лудост ранијих.

Па им се све чини као да се ствари не расплићу, већ, напротив, као да се и више заплићу. Или бар стоје на истом месту. Тако им се чини.

Па се стрпљење код њих изгубило. Знају они за стрпљење. Још како. Научила их њихова стална веза с природом мајком. Али овако дуго мрачне видике нису навикли да гледају. Па би хтели да се промени. И ето наговештава се бура. И то опасна.

А они на све то веле: „Ако. Ваљда ће се једном и ово већ кренути с места!”

Не кажу ни како, ни камо. Само веле да се крене једном с места. Може бура и њих саме да погоди. Нека се само крене једном с места. Многе суварке, а и сасвим сирове гране, и читава дрвета и шуме целе може та бура, да покида, почупа и опустоши. Може, али само нека се крене.

Дуго већ трају порођајне муке идуће епохе. И стара још живи. И она мора доћи, као што ова мора отићи. А овим мојим сељацима се чини као ни да свиће, ни да смркава. Већ као да се окаменио и овековечио тренутак кад се дели дан од ноћи. И ето тутњи нешто што мора убрзати да ноћ оде и дан дође.

Како ће то бити, кога ће згодити, а ко ће доживети дан - то не знамо ни моји сељаци - а вероватно ни г. Мусолини.

А то, чини ми се, и није тако важно.

„НОРМАЛНИ РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ”⁸¹

Пет великих чињеница данас „нормално развијају ситуацију”.

Важно је да их побројимо.

Важно је да их наши читаоци добро запамте.

Још је важније да из тога извуку потребан закључак.

Прва чињеница јесу стварне тешке прилике: нерешена велика народна питања и невоље.

⁸¹ „Отаџбина”, број 87, 3. новембар 1935. год.

Друга чињеница је стање - које нас не ослобођава тих тешких прилика: не решава велика народна питања и невоље.

Трећа чињеница је Трећа интернационала што путем својих ћелија гледа да искористи ситуацију створену првим чињеницама.

Четврта чињеница је Удружена опозиција, што служи Трећој интернационали као бакцилентрегер, као разносач бакцила комунизма.

Пета чињеница је странка - која проповеда и омогућује керенштину.

Запамтите грађани, не једна сила, не две силе, не три, не четири, већ равно пет сила, сједињеним снагама, „развијају нормално ситуацију”.

Добро промислите о овоме што вам пишемо. Не пишемо вам ништа скривеним знацима. Пред ваше очи пишемо пламеним словима ове речи, не би ли видели и разумели:

Пет сила „развијају нормално ситуацију”.

Како је развијају и где воде, биће вам јасно кад добро уочите ону силу у чији прилог све, на крају крајева, ради.

То се зове „нормалан развој ситуације”.

Будите, дакле, грађани, стрпљиви и мирно чекајте тај развој. Имаћете шта и да дочекате.

Ми нисмо за такав „нормалан развој ситуације”.

Ако је то нормалан развој, где ових пет сила воде, онда смо ми, грађани, за нормалан развој ситуације.

Зато смо вам ово и написали.

Истина не толико колико би смо требали, али бар толико колико смо могли.

А и не мора се на сваку јоту ставити тачка. Паметни и без тога могу разумети.

За остале и не пишемо.

КО СВЕ БРАНИ - СВЕ ГУБИ ⁸²

Питали су нас: Зар не видите колико је важно да буду уједињени сви они који стоје на једној линији у погледу народног и државног јединства, данас, кад Југославију толике снаге разграђују?

И кад увиђате, зар није споредно, данас, толико истицање социјалног, а нарочито сталешког уређења друштва и државе?

Зар не изгледа, напротив, да такво истицање спречава да се људи уједине, људи који иначе - у главним државним и народним стварима - имају исто гледиште?

Тако су нас питали. Дали смо свој одговор. Али може бити има још људи који би да такво питање поставе. Ради њих морамо одговор дати, и овако, јавно.

⁸² „Отаџбина”, број 88, 10. новембар 1935. год.

Управо је чудно како полазећи од истоветне полазне тачке, људи могу да дођу до различитих закључака.

Седамнаест година се чува Југославија - и за љубав тога дозвољава се поткопавање њених друштвено-привредних и моралних темеља.

И сами смо веровали дуго година да је друштвено-економско и морално-политичко у држави врло важно, али да је прво потребно - саму државну зграду очувати од различитих напада.

Данас, морамо признати, да се је број нападача увећао, и да су такви напади и много оштрији, но они у почетку, док је број бранилаца и њихова ревност у опадању.

То нас је нагнало да савесно испитамо свој став.

Ми смо, дакле, испитивали шта то управо чува Југославију? На који начин она може бити стварно сачувана? Шта ће број њених непријатеља смањити, а број бранилаца и ревност њихову повећати?

Да би смо могли дати одговор - потпуни и прави - морали смо испитати откуда настају опасности за Југославију? Шта је слаби?

Тако, и тим путем, идући, не тражећи за себе ништа; не полазећи ни од каквог предубеђења, - колико је год то људима могуће, ми смо дошли до наших познатих закључака, до нашег народног и друштвеног програма, националног и социјалног - органског.

Има велики број родољуба који су остали на линији народног и државног јединства и мисле да је то довољно. Да ће остало доћи само по себи.

Они би желели да ми одбацимо своје социјално-политичке закључке - ради јединства националне акције.

Да претпоставимо да је то могуће. Да одбацимо то што њима у нашем ставу штрчи. То би, у ствари, значило да примимо садашњу друштвену и политичку основу, те да бранећи Југославију и југословенство - бранимо и ово.

Да примимо и то. Хоћемо ли на тај начин постићи циљ? Хоћемо ли сачувати народно и државно јединство тако? Хоће ли Југославија бити чвршћа онда?

Нећемо постићи оно што желимо.

Те друштвено-политичке основе - које бисмо бранећи Југославију имали да бранимо, - не могу се одбранити.

Али изједначујући Југославију са овим друштвено-политичким основама, ми везујемо њену судбину за њихову.

Па како се та основа - друштвено-политичка - не може бранити, то, на жалост нашу, треба да значи - да се и Југославија бранити не може.

А ми, напротив, желимо баш њу да одбранимо и очувамо. А то желе и они који нам овакво питање постављају.

Нека знају дакле, да има само један пут којим се она може одбранити и очувати, а то је: ако се брани само оно што одбранити може.

Једно од основних начела војне науке јесте: ко све брани, све губи.

А то се врло често заборавља и у животу, и у политици, па чак и у војсци.

Од нас се тражи политичка увиђавност, политичка целисходност. Ми пак указујемо на политичку неминовност - неопходност.

Наши саговорници мисле да би могло бити и друкчије, ако се ми погодимо. А ми мислимо да не може бити никако друкчије него како је друштвено-политичка неминовност определила.

Али они мисле да није баш тако како ми кажемо. Они сматрају да је могућа Југославија демократско - парламентарно - капиталистичко - индивидуалистичка. А ми мислимо да Југославија и није дошла да то буде, - а и да је дошла, - да се таква одржати не може, те да је могућа само друкчија Југославија. Југославија, органска држава - органска политика, органска привреда.

И не само да Југославија не може да остане демократско-парламентарно-капиталистичко-индивидуалистичка, већ и остале државе у целом свету не могу да остану такве.

Тако смо и ми дошли до тог закључка, што смо видели, да је ход догађаја у свету такав да тај ход носи неминовну промену. На дуго смо то у другим нашим чланцима доказивали те нема потребе да све те разлоге понављамо.

А тако смо дошли и до тога: да ко покуша да се успротиви томе, ко не разуме да мора радити у правцу те неминовности - да ће бити смрвљен. Браниоци Југославије, дакле, ако хоће да одиста бране, само тако, уистину, могу да је одбране. Овако како су је досад бранили - одбранити је неће.

СТАГНАЦИЈА ⁸³

Нађох се пре неки дан с одличним пријатељем. Говоримо о нашим политичким приликама. Припада Удруженој опозицији. Иначе, добро види.

Говоримо о ЈРЗ. Констатујемо да организација те заједнице изузетно слабо напредује. Неће људи да иду. Има их који одрешито веле да неће. Има их који стоје по страни и колебају се. Излажемо чињенице. Слажемо се потпуно.

А одмах затим нагло запитах: „А мислиш ли да ће вама бити боље, ако добијете власт?”

Без предаха одговори ми пријатељ: „Неће. Оставиће нас тада и ови што иду”.

Овај разговор даје сасвим тачну слику стварности.

Требало би да наведе људе на размишљање. Нарочито оне који себе сматрају цветом народа, сељачког, радничког, интелектуалног, привредног. Сви би они требало да се над тим чињеницама замисле добро и дубоко: да не престану да мисле док не нађу одговор.

⁸³ „Отаџбина”, број 88, 10. новембра 1935. год.

Ето, не само кад буде дошла на власт, већ сад, народне масе почињу да се замарају зборовима Удружене опозиције.

Њихови зборови у Ужицу, Шапцу, Алексинцу су доказ за то.

Здрав смисао народа не може да привуку, а камо ли да загреју, такви зборови, и такви говори, као они који су се тим приликама чули.

И кад дођу на зборове, нема одушевљења код присутних. Седе или стоје - слушају. Падају речи говорничке у празно: нико их не прихвата. Не осећа се код слушаоца узбуђење, па говорник, напосто, ако је и почео с одушевљењем, заврши без њега. Страхovit умор завлада и над говорницима и над слушаоцима. И Удружену опозицију имају да онемогуће њени зборови.

Друга велика странка и не покушава, изузев у Босни и Словенији, да држи зборове. И ту показује више политичког смисла. Остаће интересантија и позитивнија, јер ако буде почела да држи зборове, проћи ће и горе од Удружене опозиције.

Велике политичке формације имају својих одличних вредности, али убија их стагнација: распадају се или ишчезавају. Народ у великим масама окупљен не разуме стагнацију, мировање, неактивност, почиње да сумња у вођство, у пут, у правац.

А зборови Удружене опозиције су доказ стагнације - духовне и менталне.

Овome се закону не може да отме ни г. Мачек - са својим хрватским народом. Да би одржао јединство, он не само да каже одређено шта хоће, и тиме, истина, постиже да одржи на окуп огроман део Хрвата. Али, с друге стране та велика маса не може дуго да остане у ситуацији, а ову опет није тако лако напустити.

Народ, дакле, почиње да се туђи од „великих политичких формација”. Стоји и чека. На раскрсници, опасној и судбоносној. Као што смо одувек говорили.

„Нормални развој ситуације” - онај о коме смо писали у прошлом броју одвешће га тамо где градилачке националне и социјалне силе не би хтеле.

С тога пута не само да га неће задржати ни Удружена опозиција, ни ЈРЗ. - већ га оне и воде тамо. Не само да га воде, већ и гурају.

Градилачке Националне и социјалне снаге, треба то да спречи.

Прво, својим упознавањем.

Друго, својим зближењем.

Треће, својим заједничким радом.

У ЗБОР!⁸⁴

Решењем министарског савета одобрен је рад на оснивању Југословенског народног покрета Збор.

Пишући овај лист стално смо наглашавали, да нам је главни задатак да будимо духове, да прикупљамо све поштено и часно у овој земљи на отпор и борбу против система који омогућује догађаје у којима живимо.

⁸⁴ „Отаџбина”, број 89, 17. новембра 1935. год.

Прво мобилизација духова

и буђење свести, да овако не сме ићи и да путеви овакве политике и не могу одвести на другу страну већ у неред, расуло и маглу. Потребно је било разбити очајање овог народа у духовну равнодушност. А народ је већ дошао до равнодушног нехата. Обузела га је чамотиња оног најопаснијег „нека иде како иде”.

А у тој води рибу лове

неваљалци и разарачи. И заиста сведоци смо таквог рада. С једне стране видимо бес и неваљалство, плачку и безобзирну корупцију, а с друге стране подривање темеља народном јединству, разривање и разграђивање ове државе. А дотле - усталила се керенштина. Франковлук и болшевизам под маском демократије и ослободитеља трују душе и бљују змијски отров против ове државе.

И поред свих тешкоћа ми смо успели

онако, како смо ставили себи у задатак. Нисмо ни тражили јевтине успехе. Знали смо да треба да израстемо одоздо из народа, да окупимо, да удружимо, да утврдимо свест и вољу, пре него што се оспособимо за организовање.

И заиста тако се и догодило. Прво су се окупили и ујединили независни, једнородни покрети, настали у разним крајевима наше отаџбине. Независно смо радили и засебно се развијали. Али смо на крају ипак утврдили једнодушност тежњи и потпуну истоветност погледа на прилике у нашој држави. Из тога је природно дошло до Основних начела и Смерница, данашњег програма Југословенског покрета Збор.

И док су се борци челичили, окупљали и полазили тешким, трновитим путем у борбу за нове правце у нашој државној политици отпадали су и издвајали се сви они, који су очекивали, да некако испод жита покрет дође до власти, да јевтино уседну у седло. Покрет се наш чистио од свих скоројевића и надобудних вођа, пуних жеље да што пре добију неке положаје. И хвала Богу очистио се.

Остали су само борци

који знају да се овакав органски покрет мучно ствара и полако развија, али да ће на крају тријумфовати, како ниједан политички покрет у овој земљи није, да ће се утемељити у народу и да ће се изидати и изградити непобедна тврђења за одбрану ове државе и овог народа.

Одобрили су нам рад,

јер смо били истрајни и неустрашиви у борби за то основно право, да као грађани ове земље и синови овог народа прикупимо све оне који знају шта је рат за опстанак и шта је свесна борба за бољу будућност ове државе.

Ово освајање права да се слободно организујемо и да слободно ради-мо, да прикупљамо у народни збор, доказ је снаге, а ту снагу дао нам је народ под врло тешким и изузетно мучним приликама. Није остало не-познато - иако су у јавности прескакали да помену наше напоре, док су увеличавали и туђе неуспехе - да народ тежи за организовањем у „Збор” да у целој земљи југословенској постоје хиљаде и хиљаде бора-ца, који су чврсти и одлучни да се боре за овај правац у народној поли-тици.

И сада кад је савладана препрека слободног организовања Југословен-ског народног покрета „Збор” настала је нова периода нашег рада, нај-тежа можда, али у исто време и најважнија, а то је, да и пријавама по срезовима окупимо срчане и храбре борце у редове Збора. То спада на наше другове широм целе државе. Они већ знају. Нису нам потребни бројеви, тражимо борце, свесне, храбре и отпорне према сваком злу.

Ми смо покрет одабирања

најбољих, најчаснијих, најхрабријих и најпожртвованијих. Само такви ће моћи спасти овај народ и само такви ће моћи спречити зло које се зацарило и зауставити опасно клизање на низбрдици, којом смо се оти-снули. Историјску мисију има да испуни Збор, па и збораши морају то знати и напрегнути све снаге своје да се тај задатак што пре отпочне остваривати.

ОСНОВИ САВРЕМЕНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ⁸⁵

За предавање друга Димитрија Љотића владало је у Београду огромно интересовање. Пространа сала хотела „Славије” била је мала да прими онај огромни број и многи су били принуђени да се врате.

Доносимо ово предавање само по наводима из стенографских бележа-ка.

Насловна тема данашњег нашег предавања је таква, да многи међу ва-ма неће, може бити на први поглед знати шта се хоће овде данас да ка-же. Дужан сам да вам то објасним.

Госпође и господо, другови и пријатељи, онај који хоће данас да па-жљиво гледа, да види, да слуша, да чује и осећа, томе мора бити јасно да ми живимо у једном изузетном времену, у једном раздобљу чове-чанске историје, раздобљу новоотвореном и то отвореном у нашим да-нима.

Ми, који смо учили историју, знамо да се она дели на стари, средњи, нови и најновији век. Али знамо и то - да историчари муку муче да ре-ше питање кад је престао средњи и настао нови век.

Једни веле: средњи век је престао падом Цариграда, други - пронала-ском Америке, трећи са Реформацијом. Осећа се да је настало ново време, али нико не може да каже када је оно настало.

⁸⁵ „Отаџбина”, број 89, 17. новембра 1935. год.

Ми који смо имали среће да будемо рођени пре свршетка светског рата и до светског рата, да време пре њега сагледамо зрелим очима, и који смо имали још већу срећу да надживимо тај светски рат и да се нађемо у данашњем времену, кад упоредимо оба ова времена, видимо, да смо живели у два доба - у једном до светског рата и у другом после светског рата.

Ми данас кажемо: ново раздобље човечанске историје отвара се од светског рата.

Ми који данас живимо у томе времену, а у почетку тога историјског раздобља, имамо осећај: да све оно што из прошле историјске епохе није промењено - да је стављено под велики знак питања, и оно што ми данас имамо да очувамо, то се у својим дубоким темељима потреса и љуља. Отуда и за земљу и за народ настаје једно велико питање: како ће уредити себе и на какве ће нове основе поставити своју привреду, свој културни, свој друштвени и свој политички живот.

То се питање поставља широм целог света. Оно се не поставља само код народа који живе у џунгли, који немају никакве везе са општечовечанском цивилизацијом, који су ископчани из друштва људског, који су усамљени, ваљда и непознати. За њих се то питање не поставља, а за све нас који смо укупчани у светску културу, у светску привреду, за све нас то питање се поставља и то нагло и оштро.

Сви ми осећамо да оно чека одговор и да нам не дозвољава да се колебамо. Осећамо како време необично жури, трчи, јури, а на питање треба одмах одговорити. За нас није све једно хоћемо ли поћи лево или десно... свака раскрсница у почетку не изгледа значајна.

У почетку на свакој раскрсници путеви се додирују, а доцније путеви се све више удаљују.

И за нас и за све цивилизоване народе питање се овако поставља: на којој ћемо основи уредити економски, друштвени политички и културни живот народа.

То је питање постављено у врло оштрој форми из простог разлога што ми немамо много времена да на њега одговоримо. А у томе је и његова трагичност.

Данас је држава најважнија људска заједница, и највећа људска заједница.

Држава је најважнија по томе што управља целим животом народа и највећа по томе што представља највише остварење људског друштва. Изнад државе нема ништа веће. Постоји Друштво народа, али о томе нећемо ништа говорити јер би нас то далеко одвело. Заједница фактична и правна за сада је само држава. И то питање се поставља над сваком државом јер је она носилац живота свога народа и она мора да решава то питање.

Људи који хоће да управљају или већ управљају државом праве програме како ће управљати, на којим ће основама да уреде друштвени, културни, економски и политички живот једнога народа.

Програми се праве у главном на два начина. Има програма који се праве са такозваног гледишта целисходности. Седне се па се мисли шта би било целисходно да се каже. А под речју целисходност обично се мисли: шта ће нас најбрже довести на власт.

Друго гледиште је гледиште неопходности и неминовности. Када се стане на то друго гледиште, онда се у програм не може уметати оно што пали или што је тренутно популарно, него се у њега мора ставити оно што је неопходно и што из посматрања стварности излази као неминовно, оно без чега се не може.

Рекло би се да су та два гледишта близу једно другоме, а у ствари она су врло далеко јер онај који се стави на гледиште политичке целисходности, тај може да се цењка, да се погађа, да све мења, да као несташно дете прескаче плотове - да прелази с једног програма на други.

Али ако се ставимо на друго гледиште: на гледиште неминовности и неопходности друштвеног и политичког живота, које избија из природе ствари и које не дозвољава цењкање и погађање, онда на томе гледишту израђен програм је гранитна стена, која представља једну целину од које се не може без велике штете ништа окрњити, а исто тако не може јој се ништа додати. Такав програм је органски, он није механички.

Ми данас имамо више политичких струјања у нашем народу и свако тврди да има свој програм.

Ја имам само једно да кажем: ретко ћете наћи објашњење за те програме. Неће вам нико казати и доказати зашто само такав програм може бити.

Овде у овом случају добићете излагање једног програма о културним, просветним, друштвеним и економским основама живота, у његовим главним и најглавнијим линијама, али у исто време и објашњење зашто само такав програм треба да буде и зашто друкчији не може бити.

Ја сам већ поменуо да се налазимо у једном изузетно бурном времену: на прекретници двају раздобља човечанске историје.

Многи људи, наши савременици, живе с нама, али о томе не говоре и ко зна да ли то и виде. Ја то право признајем малим људима, онима, који не претендују да управљају државом и народом. Ти мали људи имају право да не виде те огромне историјске догађаје. Они могу да кажу: Ја видим само оно колико моје очи непосредно око мене гледају. Сваки од њих може да каже: За мој занат, за моју трговину, за моју њиву - ја видим довољно. Таквог човека могу да жалим - јер у овом гледању има истинске лепоте - али таквом се човеку не може замерити.

Али људима који сматрају да су позвани да кажу како треба управљати земљом и народом, а о овим догађајима ништа не говоре, може се с правом рећи да не виде и има им се заиста шта замерити. (плесак)

Један сељак изађе на своју њиву у пролеће и у јесен и решава шта ће да ради. Он каже: поораћу је и на пролеће засејати кукурузом. Али се окрене око своје њиве да погледа шта ће да раде остали његови суседи. Види он да његови суседи сеју пшеницу, стави прст на чело и каже: Шта ми вреди да сејем кукуруз, кад ће сви они посејати пшеницу, пожњеће је и пустити стоку да пасе а стока ће прећи у мој кукуруз и направити ми штету. Дакле и том малом сељаку не дозвољава се да не погледа какве су планове направили његови суседи, јер не водећи рачуна може имати тешку судбину. Он каже: Истина, ред је да сејем кукуруз, али шта да радим, сви они сеју пшеницу, и одлуче се да и он посеје пшеницу.

Откуда је онда људима који мисле да управљају државом и народом дозвољено да говоре о плану и програму, а немају ни могућности ни способности, ни воље да погледају око себе, да виде какав је ток догађаја у свету. Откуда ће њихов програм бити од користи за земљу и државу ако они не виде велики ход светских догађаја.

А ми свакога дана присуствујемо супротним догађајима у нашем јавном животу. Праве се политички програми са претензијама да се земљом управља и излази се пред народ с њима, и успева се да се добију стотине хиљада и милиони гласова на овим програмима иако у њима нећете наћи ни слова о огромној светској човечанској револуцији у којој се налазимо од светског рата наовамо. (аплауз)

Из таквих програма се не види да се је десио један огроман прелом у свету.

ЈЕДНА ОГРОМНА СВЕТСКА РЕВОЛУЦИЈА

Ја сам на неколико својих састанака испричао један пример, истина ваздушаст, али пример који је необично богат по закључцима које дозвољава да се из њега учине. Тај пример узет је из живота истог народа у размаку од седамнаест година.

Када је 1914. године настао светски рат, велика Британска империја ушла је у њега, а није знала за општу војну обавезу. И како горди Албион све што ради, ради коренито, енглеска влада се брзо решила и прописала општу војну обавезу. То је за енглески народ, за његове навике и појмове, била заиста велика револуција.

Да би ту меру учинила популарном енглеска влада је одредила једног од својих најбољих говорника, великог Лојда Џорџа, и он је у Хајд парку пред огромним бројем народа одржао значајан говор.

Он је доказивао да је Енглеска дужна да чува белгијску неутралност не само с обзиром на свој потпис, већ и да - чувајући ту неутралност - чува и саму себе. Лојд Џорџ је један од најсјајнијих говорника Енглеске и све што је говорио примљено је врло лепо. У једном тренутку извадио је једну фунту стерлинга и показао народу.

Ово овде, рекао је он, представља обично парче хартије, исто онако, као и уговор о неутралности Белгије. Али то није само парче папира, то је уговор између Енглеске банке и свакога доносиоца овог папира, по коме се Енглеска банка обавезује да му исплати фунту стерлинга у злату. Хоћете ли ви да уговори буду парчад папира? Ако то желите, онда ће и ово представљати само то, а ако то нећете, онда вршите своју дужност. И ми знамо да је енглески народ вршио своју дужност.

Септембра месеца 1931. год. прочитао сам указ којим се Енглеска банка овлашћује да не мора исплатити фунту стерлинга у злату доносиоцу овог папира.

Није доказ револуције то што је фунта постала парче папира, него то да се енглески народ с тим потпуно помирио. Он није сматрао за страшно то што је 1914. год. примио као аргуменат и није нашао за потребу да 1931. год. изађе на улицу и на барикаде.

Једна револуција није само битка или туча, она и без крви и без туче може изазвати најдубље промене у целокупном животу једног народа.

Нема ниједне цивилизоване земље која у данашњем времену не поставља питање како ће основати свој економски и друштвени живот. Осећа се да се нешто преломило у животу тих народа, јер да се није преломило, не би било потребе да се то питање поставља, већ би наставили тамо где смо јуче завршили.

Значи, морало се нешто дубоко променити, кад се такво питање поставља. И заиста, дубоко се променило

ЕКОНОМИЈА СЕ ДУБОКО ПРОМЕНИЛА

До 1914. год. економски живот текао је сасвим друкчије. Развијао се тако да се унапред дало предности шта ће се и колико ће се производа и у којим земљама продати. А од рата наовамо десиле су се, такве страшне промене, да сви рачуни предвиђања издају и да је целокупна наша економија дошла у такав хаос, такав неред - да прети целој друштвеној згради да је сруши.

Пошто влада неред, и пошто је неред сметња правилном развоју животних услова, он је директна опасност по народни живот. И зато сваки народни организам спрема одбрану себе, место нереди хоће да заведе ред. То се јавља спонтано и самоникло. Није то производ ђуди једног човека, нити су то прилике само у једном народу.

Та жеља за редом производ је објективног нереди у коме се налазимо - а нема нигде већег нереди него баш економским односима.

У економским односима направљен је такав несразмеран процес, створене су такве супротности - да тај неред очигледно бодe очи и ми немамо потребе да доказујемо да он постоји. Систем економије у којем је тај неред развио познат је под именом либерална капиталистичка привреда.

Та привреда развила се од времена кад се у свету појавила употреба новца. У прво време док је био само систем размене, капитализам није могао да добије овај развој у коме се данас налази. Он је дошао откада је настала новчана привреда.

Истина либерална капиталистичка привреда учинила је свету знатне услуге. Она је усавршила саобраћај, учинила огромну помоћ науци и била њен велики стимуланс. Она је дала могућности да се произведу огромне количине економских добара, тако да се услед тога ниво живота попео према ранијем. То су несумњиве објективне користи либералне капиталистичке привреде, а које ту и престају.

Јер с друге стране та привреда учинила је да дође до таквих несразмера, да никада у животу није било такве супротности између богатства и сиромаштва, између раскоши и беде.

На једној страни људи немају нигде ништа, сем своје радне снаге коју би хтели да изнајме - да би могли преживети; а на другој - постоје огромна богатства са којима се људи разбацују, јер не знају шта да раде са новцем.

Када би капиталистичко друштво представљао у слици, ја бих морао да га представим као једну огромну до облака високу грађевину, поред које непосредно уз обале зјапи огроман амбис. Ове обале неће моћи да издрже ту грађевину. (плесак).

И друге манифестације тих несразмера имамо на свим странама. На једној страни имате огроман број беспослених, а на другој - огромна економска добра нагомилана стоје, јер немају потрошача. А и како би их било, кад милиони стоје изван привредног живота. С једне стране имате људе који не могу да одговоре својим обавезама, а с друге - имате капитале који су тезаурирани. Имате људи који имају да продају, а не могу; а има људи који то исто траже да купе а немају чиме.

ДРУШТВЕНИ ЗАКОНИ НИСУ ФИЗИЧКИ ЗАКОНИ

Физички закони имају у себи норме и снагу да човека одрже у поштовању те норме. Код друштвених човек има још дуго времена да осети последице овог рђавог рада. Освета друштвених закона долази мало доцније, али са великим интересом.

Неред у светској економији проузроковала су два основна принципа либералне капиталистичке привреде.

Један и први принцип је лични профит. То је највећи судија и пред њим све друго има да се уклони.

Други принцип, или корелатив првога је - да друштво и држава имају скрштених руку да посматрају слободну игру личних интереса.

Ми смо видели користи од капитализма, али онај ко има духовне очи, тај види и осећа сву штету која неминовно прети људском друштву ако ова два принципа остану и даље поштована у свету. (плѐсак).

Није истина да лични профит може сам да буде судија у људским економским односима, још мање је истина да људско друштво и држава треба скрштених руку да посматрају слободну игру људског интереса. Не може се појединац - руковођен само својим личним профитом позивајући се на некакву уображену слободу - наметнути људском друштву као судија.

Слободан може бити само онај ко је у џунгли рођен. Он нема никаквих обавеза. Родила га мајка међу зверовима и ако је остао жив има да благодари Богу, својој срећи и својој снази. Али ми, рођени у људском друштву, над чијим се колевкама од првог дана, заједно са мајком, савијало и то људско друштво, пазило да одрастемо и да учимо школе, ми нисмо слободни људи.

Ми нисмо слободни, јер сваки дан нашег живота заснива за нас нове обавезе. Слободан је само дивљак, а ми од рођења почињемо да отварамо текући рачун и по њему повлачимо кредит, па је ред да то и вратимо.

Зато та два принципа морају бити коренито измењени. Мора се изградити велика народна задруга, која цео народ посматра као једну целину, у којој се сви односи представљају као функције те велике целине. Само оно што одговара интересима целог народа, може одговорати и интересима појединаца.

Зато насупрот либералној, хаотичној, капиталистичкој привреди ми истичемо задружну, органску народну привреду у којој по општем плану сви односи имају да буду разматрани и регулисани. Та привреда у којој се по плану ради јесте планска привреда.

Али није довољно рећи: ми смо за то. Ми морамо изградити један систем у коме и из кога као нужна последица произилази планска привреда.

Могу и други политички правци бити за планску привреду, али питање је коме ће поверити да планску привреду изграђује.

Планску привреду могу да изграђују поједини људи, труст мозгова, диктатура, може и бирократија, може и политичка странка. Али то нису стројеви из којих као логична и нужна последица произилази планска привреда.

Они могу да случајно направе и добар план, али ми хоћемо да изградимо један друштвени строј из кога као неминовност мора доћи до планске привреде. Тај строј који неминовно води планској привреди јесте сталешка држава.

То није држава која је заснована на памети једног човека, ни на диктатури појединца или групе, ни на бирократији, ни на политичким странкама - него на сталезима.

Нисмо за труст мозгова. Један Француз каже: здрав разум је на свету најбоље подељен људима, јер се нико не жали да га нема довољно. Против диктатуре смо јер она траје врло кратко време. Она може бити изузетак, али по правилу може да уроди рђавим последицама. Нисмо за бирократију из многих разлога, али то не морам да доказујем, јер брањеници бирократије скоро и не постоје.

Нисмо ни за политичке странке, јер оне не могу да израде планску привреду.

Либерални капитализам - као економски систем који је већ две стотине година суверени господар света - израдио је и у политици свој систем и то је либерална демократија и парламентаризам.

Има добронамерних људи који кажу: Разумемо зашто сте противу капитализма, али не разумемо зашто сте противу либералне демократије. То је корисна ствар. То су политичке слободе и парламентаризам који је народна контрола.

Ја нећу да се препирем са онима који овако мисле. Рећи ћу им само једно: од наше жеље јача је сама природа ствари. Нека процене све ствари добро и нека нам изнесу доказе да је либерални капитализам једно, а либерална демократија и парламентаризам друго. Нека нам докажу да су то две одвојене ствари, да они могу једно без другог и да могу да изграде велику задружну планску привреду и онда ћу и ја бити за то.

Али не постоји ни једна земља либералне демократије са задружном планском привредом. Рећи ће да не постоји ни ово што ми говоримо. Истина, не постоји, али се изграђује, а ово је већ изграђено и видели смо какве су последице.

Либерална демократија заснована је на политичким партијама и није природна творевина људског друштва.

Има људских друштава без тих странака. Признајем, рећи ће ми се, да су таква друштва прилично назадна, да нису развијена у довољној мери. Али било да су назадна или напредна, једно је истина, да има људских друштава без политичких странака. Политичке странке долазе у једном извесном развоју државе и друштва.

Сталези на које се ми позивамо и које узимамо за подлогу државе и друштва - постојали су одувек. Откако постоји подела рада у свету, от-

како један човек не ради све послове - отада постоје сталежи. Од најранијег времена имамо поделу рада и сталеже. Странака нема у тако далекој историји.

Ја хоћу да нагласим да сталежи постоје и изван државе, и поред државе, па ако хоћете - и против државе. А странке не могу да постоје изван државе. Оне су везане за државу, а сталежи су везани за људско друштво. Сталежи су природна творевина људског друштва, а странке то нису. Из једне странке у другу скаче се врло лако. Из сталежа у сталеж - врло тешко. За њега смо везани пореклом, васпитањем, животом, успесима и страдањима.

Има још једна и највећа разлика између сталежа и странака. Држава живи од сталежа, а странке живе од државе.

Политичке странке живе од државе чак и кад су у опозицији (аплауз), јер нема странке која нема претензије да седи у влади. А када уседне горе - нека је воде и најчеститији људи - она постаје паразит.

Ја вас молим да се сетите ових протеклих седамнаест година. Колико се је влада променило, колико разних режима. Али се није мењало једно: политика „наших” људи.

А шта значи та политика? То је политика наших присталица, оних који за нама иду. А таква политика, која се води са таквим ситним и малим мотивима, мора да буде мала и ситна. Ја сам за ових осам месеци од како је основан Југословенски народни покрет Збор прошао нашу земљу унакрст и попреко. Био сам у разним покрајинама, са стотинама и хиљадама људи разговарао и свуда видео једну исту ствар: незадовољство.

То треба да се каже. То мора да се каже. Свако мора да зна да је народ дубоко незадовољан. И кад се запитамо зашто је народ незадовољан, онда морамо признати да није било општенародне и општедржавне политике.

Било је политике малих људи, „наших” људи, политике кликашке, политике котеријашке, партизанске политике, политике кратке стазе, политике дана и комада.

Зато се немојте чудити што је народ незадовољан. Он тражи решење својих проблема, а такво решење не може доћи од мале и ситне политике, већ од општенародне планске политике. А за ту политику ми нисмо имали оруђа. Узмимо један пример. Имате велику бачву од 10.000 литара и имате напрстак. Цео век ће вам проћи у пуњењу и никада је нећете моћи напунити, па макар стајала поред мора.

Кад смо већ констатовали да је и неминовно да се у земљи води планска политика, а специјално планска привреда, онда смо самим тим искључили политичке странке. Морали смо доћи до закључка каквим ћемо оруђем спровађати планску привреду. Значи, дошли смо до сталешке државе, јер се само сталежи појављују као способно оруђе за велику народну и планску политику. Данас у људском друштву немамо самониклих организација већих, чвршћих и незаинтересованијих од сталежа.

ЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Да се изразим у фигури представља да се људско тело састоји само од ћелија и да те ћелије управљају људским друштвом.

Либерална демократија и либерални капитализам имају своју индивидуалну основу. Ми стојимо на другом гледишту. Ми смо на органској основи.

Ми сматрамо да ћелије нису носиоци животни него органи. Ја на свом телу не видим ћелије, али видим руке, ноге, итд. - а то су органи. Тако исто у људском друштву постоје органи који врше друштвене функције и ми се боримо да ти органи дођу до свога изражаја. Тек онда, - као неминовна последица њиховог гласа - доћи ће општенародна, задружна и планска привреда, а као последица таквог уређења доћи ће ред и хармонија.

Либерална демократија и парламентаризам носе у себи клицу нереда и неодговорности.

Има један огроман број удружења у нашем друштву и сви имају један исти пропис који каже: члан управног одбора не може бити и члан надзорног одбора. Видите ми смо паметни у малим стварима, а у великим кажемо сасвим обрнуто: члан управе не може бити онај ко није члан надзорног одбора.

Надзорни одбор је скупштина. Она је та која има да врши надзор. Ми тражимо да управни одбор - влада изиђе из скупштине. Не само да изиђе из скупштине, него из најјачег клуба из скупштинске већине.

Како може бити реда и одговорности кад је основни закон који влада у свима друштвима погажен.

Ето, господо моја, зашто смо против либералне демократије и парламентаризма. Просто зато, јер је у њима клица нереда и неодговорности. Погледајте свуда у свету. Узмите ма коју земљу која има либералну демократију. Узмите рецимо Француску, јер је то изразита земља либералне демократије и парламентаризма а и република је. Питајте да ли је у Француској либерална демократија уродила редом и одговорношћу?

Нема ни тамо реда и одговорности. Иако фасада те данашње Француске - према којој ми не осећамо нимало мржње, већ само љубав и благодарност, ако фасада те земље пружи извесну лепоту и шароликост, немојмо се заваравати да се тамо не одигравају такве ствари и да је апсолутно сигурно, да ће у њој процеси који морају да изиђу из нереда, морати да се развију врло брзо.

Има врло поштених људи који би хтели да воде планску политику и који су сами по својим способностима израдили свој план. Али за извођење те политике требало је имати друго оруђе. Требало је да министар буде самосталан. Не неодговоран, него самосталан у својој функцији. Али то не може да буде, јер му скупштина сваког тренутка може да необразложено изрази неповерење.

Министар изради план, али ето народног посланика са речима: Хоћу, да ми овога учитеља преместиш. Министар му вели да има податке да је тај учитељ врло марљив и способан чиновник. А посланик узвраћа: Добар је али ми смета. Подигне глас и дода: Ви знате, господине министре, да вам сутра у скупштини могу да сметам. Шта ћете, ви можете бити паметнији од мене, али ја могу да вам сметам. И министар је при-

нуђен да учини њему и тако исто и другима и од плана не остаје ништа.

Примера има тушта и тма, али где би нас одвело да их набрајамо.

Морам вам рећи да нам многи чине неправду, кад мисле да - ако смо ми против либералне демократије и парламентаризма - да смо и против скупштине. Ту се варају.

МИ СМО ЗА ПРАВУ НАРОДНУ СКУПШТИНУ

Ми смо за ону народну скупштину која ће истински имати способности да врши своје велике функције.

Те дужности могу да врше само скупштине које произилазе из великих народних и друштвених органа - из сталежа. Само сталежи могу да говоре са државом са великим ауторитетом, јер су самосталне организације. Кад ово кажем, ја не мислим да ће сталежи имати стварну снагу као и држава. То није ни могуће а то не би ни било добро.

Прави надзор може вршити само онај ко је самосталан, а сталежи су самостални и с обзиром на своје порекло и с обзиром на своју незаинтересованост.

Сталежи имају овај интерес: да буде реда, да буде правде, да буде благостања. То су три велика интереса које сви сталежи имају у својој основи. А то је интерес државе.

Странке имају интерес да постану јаке и сваким даном да буду све јаче. То је посебни интерес и иде у раскорак са интересом државе.

Због тога кажем кад будемо имали такву скупштину, која ће произићи из сталежа, онда ћемо имати праву скупштину, која ће имати цигло две функције: прављење закона и контроле над законитошћу рада владе.

Ако једна скупштина те две функције изврши, она је извршила до краја своју дужност.

Није посланичко да вршљају по министарствима. Посланичко је нешто друго. Да седе у скупштини и да гледа ли се влада држи закона.

А данас, господо, широм целог света, запажен је један запрепашћујући факат: да се посланици не интересују радом скупштине.

Шта значи та установа за коју се интересују њени чланови.

Ја сам се све време задржавао на опште човечанским моментима а нисам ни једном речју додирнуо наш југословенски проблем.

Данас седамнаест година после уједињења у великом делу наше државе довикује нам се да пут од 1918. наоვაмо велика заблуда, да је до те заблуде дошло великом обманом другог дела земље.

Одмах у почетку поставља се питање:

Да ли смо од 1918. год. наовамо у заблуди или не?

Ми смо један дубоко југословенски покрет како по своме пореклу, тако и по своме саставу, по тенденцијама и по свом уређењу.

И данас када изгледа да је југословенство на измаку; није никада ни лепше ни слађе било говорити о томе, него баш данас.

Постоје извесне манифестације које имају своју социјалну подлогу, којима је узрок социјално незадовољство и које су вешто обојене антијугословенством, али није истина да је југословенство на измаку.

Највећа критика југословенства долази из Хрватске. А ми им ради истине морамо рећи - да је југословенство отуда и дошло. Југославија је идеолошки тамо створена.

Нису југословенску идеологију створили ни Срби, ни Бугари, ни Словенци. Југословенску идеологију су створили баш Хрвати. И то најбољи синови Хрватске. (буран аплауз).

Трагичност је у томе што је Загреб дошао у сукоб са својом непосредном и најбољом прошлошћу.

Они који данас говоре да је југословенство заблуда, треба да се окрену својим прецима и да виде ко је у заблуди. Да ли преци или потомци. Да ли они који су на основу хиљадутристагодишњег посматрања дошли до закључка да ни Срби, ни Бугари, ни Хрвати, ни Словенци не могу да изграде своју судбину сами, него да ће доћи до свог највећег друштвеног, политичког и културног изражаја само стварањем једне заједничке државе.

Очигледно је, да не могу бити у заблуди они, који су посматрали живот од доласка нашег на Балкан и увидели да један обдарени народ није у стању да дође до највећег свога изражаја, него је само двеста година био самосталан, а све остало време провео у ропству или тешким компромисима.

А до свога изражаја није могао доћи зато, јер је изграђивао засебно самостално Бугарску, самостално Хрватску, Србију или Словеначку.

И кад то знамо и кад погледамо данашњицу и све оно што је било од 1918. год. наовамо онда морамо рећи да је то прави пут и да није заблуда.

ШТА МИ ВЕЛИМО О ХРВАТСКОМ ПИТАЊУ

Велимо ово: Изволите, дајте нам реда, правде и благостања и решите основно људско питање у Југославији. Кад будете то решили, највећи комплекс под именом хрватског питања ишчезнуће. Али не сасвим. Јер у основама хрватског питања има и једно франковачко незадовољство као талог и као сваки талог пашће на дно и неће се видети. Оставите ви франковце на страну, њима ће се њихови синови подсмевати и показивати их као музејске реткости. Али тада ће се хрватско питање, које је данас у овој форми опасно по државу, свести на неопасну манифестацију.

После седамнаест година ситне, мале, котеријашке политике појавило се је не само хрватско питање, него и низ других: србијанско, војвођанско а исто тако имате и црногорско незадовољство.

Ако Хрвати, који носе хрватско незадовољство, имају посебну народну идеју, Срби то не могу да кажу.

Лоша политика је у стању од једног народа да направи сто народа, а добра политика ће током времена од више народа направити један народ. Ја немам потребе да критикујем ту политику, јер се она кроз своје појаве и врло опасне манифестације сама осуђује. Али у вези са тим хоћу да кажем да се у нашој земљи водила борба око централистичке и децентралистичке идеје.

Ми смо на страни децентрализације.

Али морам одмах да кажем, не само на страни децентрализације, него на страни оних који траже органску, а не бирократску децентрализацију.

Нећемо место једне да стварамо девет бирократија. Мала је утеха за нас да ли ће људи одлазити у бирократски Загреб или Београд. Ми тражимо промену целог система у вези са самоуправама. Тражимо стварне и слободне самоуправе, а не самоуправе израђене на папиру.

Политика тих самоуправа биће у стању да реши и онај остатак незадовољства, који се поред решења опште човечанских питања показује још нерешен.

Али у либералној демократији, не може бит речи о таквим самоуправама. Либерална демократија и парламентаризам су противници децентрализације. И то не из ината, него из дубоке супротности њихових интереса.

Један народни посланик у либералној демократији је нахијски кнез у свом срезу. његова се реч слуша и у министарствима. Он се пита ко ће бити срески начелник, ко учитељ, ко лекар, ко пандур, ко путар.

Посланик има тотализаторску тенденцију. Он хоће да обухвати цео срез. То је у природи ствари, јер он жели да и даље остане посланик. Децентрализација му у срезу доводи конкуренте. Јавља се двојство, тројство. И шта се дешава. Посланик мора спутавати самоуправу, а заједно са њима и цела скупштина. И полако самоуправа бива онемогућена и уништена.

Ето, господо моја, ја заиста за време овог мог дугог говора казао суштину нашег програма.

Једну врло важну ствар хоћу да вам нагласим. Ко нема вере, другоме је не може дати. Ми верујемо дубоко да неред који данас у свету постоји и чије се остварење јавља као проблем пред свесне очи свакога народа, проблем како ће се одстранити неред у друштвеним односима, проблем одстрањења нереди у политици и у привреди, и како ће рад зацарити у држави, да се тај проблем свуда јавља. На тај проблем ми смо одговорили нашим програмом.

То није програм цењања, погађања, целисходности запаљивих парола, које требају да привуку присталице. То није такав програм, јер нама такве присталице не требају. За разлику од страначког менталитета, ми не тежимо за великим бројем присталица и гласача.

Ми стојимо на другом гледишту: да се живот изграђује кроз борбу и да се ништа велико не може изградити без борбе. (плесак).

Ми са истинском љубављу посматрамо живот народни. Посматрамо га са љубављу као што научник посматра предмет свога научног испитивања и хоће да пронађе истину мора бити независан.

Из данашњих невоља и тешкоћа има само два излаза.

Први је онај, кад народ заморен чекањем узме сам у своје руке да реши те проблеме. То је господо, таква снага, која се рађа у атмосфери огња и крви. И та снага не зна за препреке, за законе, светиње и обзире.

Други излаз је што ми предлагемо. Трећега нема.

Има људи који мисле да има трећега излаза, али они љуто варају и себе и другог. Тај трећи излаз води на онај први, само заобилазним вратима. (Бурно плескање и узвици „живио”).

ЧУДНА СПРЕГА ⁸⁶

Било је неочекивано када је комунистичка интернационала објавила да се хвата под руку са либералном демократијом. Два стара непријатеља - либерална демократија, на чијим се основама изградио експлоататорски капитализам и ортодоксни марксизам који је себи за циљ поставио рушење капитализма - најзад под старост, проналазе да су им интереси идентични и постају нежни спрежници.

Има у овоме нечега комичног и по једну и другу страну, а затим, и један тежак деманти на штету обе стране. Па ипак, ствар није тако наивна.

I

Идеали и схватања либералне демократије имали су своје историјско оправдање и намену. На рушевинама феудалног система, који је повлачио многе неоправдане и несхватљиве привилегије, сазидала је либерална демократија нову друштвену грађевину, у којој је - по њеној мери - имало бити места за свакога.

Отада почиње надирање средњег сталежа у политику и слободни економски живот. Ова чињеница даје као резултат многољудне велике центре у којима се стварно усредсређује сав економски и политички живот. Неконтролисана привреда са своје стране концентрише капитал у извесном броју руку, а то даје полета индустрији, најпогоднијем средству за лавовски профит капитала.

На другој страни јавља се беда слободног грађанина. Истина, он формално има сва политичка права. њему је призната потпуна слобода опредељивања у једнакост. Прогласили су га чак и братом. Али овај слободан грађанин све више и у све већем броју остаје без хлеба и крова. Периодичне кризе бацају на улицу масе радника, а капитализам немилоsrдно управља зарадом и радом радника, па тиме и животним условима малих људи.

Тако - док смо пре либералне демократије имали феудални систем и господаре који су вршили експлоатацију на основу отворено проглашених привилегија - сада, у либералној демократији, имамо капиталистичке магнате, који скривени иза братства и слободе врше немилоsrдну експлоатацију, јер је експлоатисани у феудалном систему имао бар гаранцију феудалног господара на кров и хлеб.

И стварна разлика између либералне демократије и феудализма је у томе што је феудализам иступао отворено, а либерална демократија под видом братства и слободе. Тако је то и у обичном животу. Горак отров лакше се прогута, ако се завије у слатку обланду.

Постоји чак несвесна разлика у материјалном погледу у корист феудализма, господар је био принуђен да се стара о исхрани и одржавању радне снаге, - данашњи експлоататори немају ни обавезе, ни интереса да се о томе старају.

⁸⁶ „Отаџбина”, број 90, 1. децембра 1935. год.

Код таквих резултата поставља се озбиљно питање није ли либерална демократија већ једном изборила формална права грађанина и нису ли та права, након своје историјске мисије, постала гола реч без подлоге и садржине?

И баш ту њену голу форму напао је социјализам и подвргао критици. Баш у тој њеној голој форми, социјализам је нашао основу своје вере: да се капиталистичко друштво има срушити само по себи. И баш том тврдњом - да ће се капиталистички режим као експлоататорски срушити само по себи, јер у самом себи носи клицу распадања - марксизам је привукао осиротеле и гладне масе.

Ова два противника су већ одавно у борби. И поред прокламованих начела: слободе, братства и једнакости - капитализам је посредно и непосредно реагирао ударцима, који нису били нимало братски.

Марксизам - борбом мучких удараца, која из основа мења став и поимање мушке и отворене борбе. Ово је свакако одговарало духу и менталитету твораца теоретског марксизма и његовој намени.

II

Изгледало је, да се два гиганта боре на живот и смрт. Из непознатих извора, марксизам је увек располагао новцем. Формирао је најсавршенију пропаганду. Марксистички проповедници писали су и говорили масама о свему. њихове проповеди и литература обухватају све културне и привредне манифестације појединаца и друштва.

Формално слободне, а стварно обесправљене и гладне, масе налазе утехе у овим проповедима и као што свака нова и нејасна појава радозналошћу привлачи људе - тако и марксизам. Маса припадника и не зна шта је у ствари марксизам, али се крсти комунистом. Из неколико брошура сročених од интелектуалаца она црпи све своје знање.

Млађи нарочито запуштају себе. Остављају школу. Диплому и прилежан рад једноставно проглашавају малограђанским појмом. А доцније све те млађе „интелектуалце” виђате и у таквим службама јавних органа и власти капиталистичког поретка, које по правилу избегава и обилази сваки малограђанин.

Било је нечега разбарушеног, неодређеног и нејасног у марксизму. Истина, његова критика индустријског капитализма је превасходна, али његов конструктивни програм - уосталом и данас неодређен - није никада јасно изнет пред масе. Ради тога, због таквог става и основе, марксизам је морао истурити за циљ, рушење а не зидање, мржњу а не љубав. Шта након тога остварити - није јасно и најортодокснијим марксистима. Главно је срушити све што постоји. А срушити може само путем гвоздене и немилосрдне диктатуре. Нека је то и диктатура мањине. Свеједно. Главно је да марксистичка диктатура, - јер она неће имати милости ни према буржују, ни према малограђанину, а најмање према сељаку, који је највећа препрека пролетерске диктатуре.

То је оно што је одређено. То је прецизирани циљ марксизма: диктатура. А после? Када се заплива у крви - видећемо. Ипак, и после битно ће бити само једно - одржати диктатуру. Којим средствима и како? Немилосрдно!

Циљ тога рушења и мета су основне вредности сваког народа и друштва: народност, вера, породица, својина. Сељак је неуморни чувар ових вредности и зато је одвратан сваком марксисти. Уосталом, у пролетерској диктатури, сељака ће прислањати уза зид и он ће приклонити главу. То је то, „конструктивно” вјерују марксизма.

Покојном Лењину мора се признати титула највећег практичара марксистичког.

Прислањани су сељаци уза зид, митраљежи су даноноћно радили уз хуку мотора. А као одговор на све то, као реакција дошла је незапамћена у историји света - сељачка саботажа. Заиста, морало је бити величанствено када су се срели: марксистичка диктатура и сељачка реакција коју је спонтано - као одговор на митраљеже - донео сељачки инстинкт. Историја ће тешко забележити сличан штрајк или саботажу - што је у овом случају једно и исто - као што се то десило у Совјетској Русији, када су Чека и митраљежи морали да устукну и да се прогласи НЕП, само зато, јер су руски сељаци плуцкали и пушили лулу не бринући се за њиву и мотику.

Тада се највећи практичар марксизма одрекао теоретског марксизма и посредно прогласио га заблудом.

А од тога дана, теоретски марксизам је изгубио свој смисао. Отада, марксистичка теоретска грађевина се нахерила. Живот је постепено извлачио из ње један по један камен. Највеће поприште тога експеримента враћа у живот оне вредности, које је у име програма немилосрдно рушило. Када је Јапан почео да чачка око источних граница, Стаљин и Воршилов заборавили су декрет по коме се име Русије није смело поменути, па су на историјском тргу пред Кремљом - на Красној плошчади - позвали у помоћ дух Русије и њен понос, прелазећи преко званичног имена СССР.

На претпрошлом партијском конгресу, Стаљин је говорио и о панславизму иако је то у супротности са теоретским марксизмом. Сада ударају старе темеље породици иако су је немилосрдно срушили. Прошлог и овог лета сељаци су са поповима ишли у литију и молили Бога за кишу, а Литвинов тајно ради на конкордату са Светим Оцем Папом!

Од свих битних али нејасних стремљења, остало је само једно, уосталом и раније једино јасно, гвоздена и немилосрдна диктатура.

Није ли чудно, да оваква схватања траже савезника у либералној демократији, која је изгубила глас у величању и ноге у трци за слободом!

III

Либерална демократија начелно устаје против диктатуре. То одговара њеном становишту. Комунисте, присталице драконске диктатуре мањине такође устају против диктатуре и прилазе експлоататорском капитализму. По народној пословици: када мачка и миш спавају заједно, мора да је велика зима. Из истих разлога змија и жаба нађу се у клупко. Значи ли то, да се либерална демократија одрекла своје експлоататорско капиталистичке садржине? Или пак, да се теоретски марксизам одрекао своје битности: диктатуре мањине?

Ни једно ни друго. Теоријски марксизам још увек верује да се точак друштвених односа креће у правцу марксистичких настојања. Либерал-

на демократија и у последњем ропцу има наду да ће се оживотворити. Ова два савезника нису искрена. Сумњиво је, да један другоме желе ма какво добро.

Либерална демократија дајући форму и фасаду, није могла - а није јој то било ни намењено - да пружи и садржину. Њени су се идеали истрошили и дотрајали. А свет корача и даље. На сцену живота наступила су нова питања и проблеми. Појавили су се и појављују се нови чиниоци, на које либерална демократија није ни помишљала у ери свога формирања. За њу је било довољно да занатлији, омогући слободан рад, но у то доба њега није давила машина и повлашћена индустрија. Али од дана када индустрија почиње да на улицу лиферује бескућнике и гладне, да занатлију и радника дави без кврга и конопца - либерална демократија се прихватила за уже посмртног звона.

Као посве сигурно теоретски марксизам је држао да ће он бити наследник целокупне заоставштине. Ово стога, јер се формирао баш у доба када су колоне гладних почеле да марширају великим центрима. И уколико је овде тражио своју снагу, нашао је ту и своју слабу страну.

И у либералној демократији и у теоретском марксизму, сељаштво је пас коме се даје и даваће се - оглодана кост. Јер, док је либерална демократија има за садржину профит, марксизам експропријацију капитала, сељаштво је остало по страни. О тим фабрикама хлеба нико није ни мислио ни водио рачуна. Тек светски рат избацује сељаштво као пресудног чиниоца. Тек након светског рата долази свуда до озбиљног покрета за повратак земљи. И тек тада - сам по себи и непосредно - намеће се проблем сељаштва као чиниоца. О сељаштво настаје борба. Марксизам се труди да уђе у његове проблеме. Либерална демократија вади из музеја романтичне стихове и фразе.

Али у овим настојањима, либерална демократија заудара на мртваца о коме се по хришћанској дужности има говорити само лепо. Марксизам доживљава крах, јер је анационалан и антирелигиозан, јер као такав разбија основне ћелије сељачког смисла и духа, а његов отворени став против својине и породице, основне ћелије сељачког битисања и зато до данас није нашао присталица ни у једној фабрици хлеба. Ова појава, овај новум, пореметио је све марксистичке планове, и демантовао га као истину.

Тако: марксизам неминовно одбија највећу масу - сељаштво; а либерална демократија је страна кућа за сељаштво као и за све мале људе. Управо: либерална демократија је оснивала своју садржину на експлоатацији свију радних људи; марксизам пак, натура у име мањине један програм који је стран већини.

Међутим, сељаштво по здравом инстинкту тражи савезника у граду и по друштвеној неминовности тежи за хармонијом у оквиру једне правде, једнаке за све и свакога. Ова нова и до скоро непредвиђена настојања, која се све више формирају у захтевима и психи друштва јесу узрок ове чудновате спреге либералне демократије и марксизма.

Рачуни те спреге били би јасни: удруженим снагама разбити један фронт који извире из здравих захтева радних, и експлоатисаних људи. А онда, - видеће се - ко ће коме подвалити: да ли марксизам дотрајалој либералној демократији или ова демантованом марксизму.

И заиста није било речитијег доказа од ове спреге која говори да два стара противника - уверена у истинитост својих настојања - сада отворено признају своју слабост и заблуде.

И не би могли рећи ко више изгледа чудан: да ли либерална демократија чија се капиталистичка садржина клати, или марксизам, чија се теоретска грађевина руши.

КАКВУ ПОЛИТИКУ ХОЋЕМО ⁸⁷

Слепима намигивати и глувима говорити - не помаже. Они који су злонамерни или они који нерасудни, неће и не могу да разумеју што им се доказује.

Нико у овој земљи до сада није јасније, истинитије и поштеније изложио чему тежи и шта хоће - до наш покрет. Али они који беже од истине као слепи мишеви од светлости и који желе само једно, да овај народ држе у оковима својих лажних политичких схватања, који се непрестано заклињу својом љубављу према народу а стално брину само да задовољавају своје присталице, који се бусају у груди за народно добро и народно благостање а обезбеђују само себи и својим трабантима масне положаје, велике зараде и профите, ти ето са свих страна и ма какве политичке правце заступали и не могу друкчије већ да и поред јасних наших линија - покушају да збуњују.

Једни су неваљали и злонамерни, па, иако су свесни својих неистина, запенушали су нападајући нас да смо за диктатуру, фашизам, хитлеризам; да смо реакционари, противници народних слобода, противници парламентаризма и демократије. Они мисле, да ће тим звучним лажљивим клеветам заслепити разум народу и спречити га да јасно види и оно што они раде и оно што њему треба.

Други су незналице које знају само што су могли научити. Они све политичке тежње сврставају и разврставају према ономе што они о њима знају. Они не могу ни да замисле да политички покрети не настају из теорија о друштву већ из стварних друштвених и економских односа; да политичке тежње нису механичке, круте форме, већ покретљиви и променљиви живот, и да само из животних, друштвених и народних потреба морају поницати политичке тежње.

Не бранимо се ми од њихових потвора кад јасно изјављујемо да нисмо ни за диктатуру, ни за фашизам, ни за хитлеризам.

Не бојимо се ми да истину отворено признамо. Напротив, они су у свему томе много ближи од нас. Они су и реакционари и противници народних слобода, они су били ти који су изигравали и изигравају и тај парламентаризам којим се толико заклињу, они су безначаљни и боре се само да зајашу.

Ми хоћемо да спречимо то што они желе - да их новим друштвеним поретком ударимо да једанпут за свагда пресечемо могућности да се изиграва овај народ у најбитнијим својим интересима, да им избијемо из руку лажно представљање да су за народне слободе док га у ствари подјармљују, да их збацимо са народне грбаче.

⁸⁷ „Отаџбина”, број 91, 8. децембра 1935. год.

Ми нисмо за парламентаризам, јер он је систем погађања око власти, грабљења око пљачке, узурпирања свих права народних, подвлашћивања народа, изигравања народних животних интереса. Он крије у себи тежње да се спречи и укочи сваки покрет да се народ несметано и слободно развија у правцу својих потреба. Он је најбољи заштитник цепкања и сепаратистичких тежњи. Он је извор пропуштања да се права решења донесу у право време. Он је најбоља бусија да се све негира, одуговлачи, изврне.

То пак још не значи да смо против парламента, тј. против правог и јаког представништва народног које ће имати најширу законодавну власт и стварну контролу над радом владе. Зар се оно што се кроз године дешавало код нас не говори довољно колико је парламентаризам лажно представљао народ? Зар онолике анкете о разним аферама у јеку нашег парламентаризма, с којима се десило по пословици појео вук мгарца, не говоре јасно о вредности тога система? Који је министар у то слатко и толико хваљено доба нашег парламентаризма одговарао за своја недела која се граниче с издајством народа? Да ли је тај парламентаризам решио бар које животно питање онако, како захтевају интереси овог народа? Место свега тога тај наш парламентаризам само је сметао да се ствари правилно решавају.

Ми, ипак, хоћемо да брига о народним пословима стварно пређе на сам народ, да парламенат који народ изабере слободном вољом својом буде заиста ковач народне среће, да има стварну и потпуну законодавну власт. Ми хоћемо да се већ једанпут спречи, да влада кроји законе какви њој требају да би се одржала на власти, а парламентарци да вршљају по пословима јавне власти, да намештају и премештају, да стварају хаос.

Да би смо спречили сва ова вршљања ми хоћемо, да вратимо власт правог народног интереса.

А да се то заиста и постигне, народ мора постати силом друштвеном. Таква непобедима сила народ ће постати само ако је организован.

И зато смо ми за задружно-сталешку државу у којој ће народ преко својих сталешких организација узети своје послове у своје руке, бирати парламенат какв му треба, управљати својом привредом како је у његовом интересу, доносити законе какви су му потребни, контролисати јавне власти, стварати могућност за друштвени напредак и благостање, једном речи, имати потпун и стваран утицај у свима правцима народног и друштвеног живота.

А ето тога се баш сви боје.

ЈЕ ЛИ МАЈКА РОДИЛА ЈУНАКА ⁸⁸

Смењивали су се непрестано и увек с обећањима да ће средити прилике, да ће нормализовати политичко стање, финансије, привреду, да ће ударити глогов колац корупције, политичком разврату, моралној трулежи, који се развијају у овој земљи и који прете да угуше здраве снаге овог народа.

⁸⁸ „Отаџбина”, број 92, 15. децембра 1935. год.

Смењивали су се и обећавали, а стање је бивало све горе и све теже. Пуштан је народни новац да бежи у швајцарске сефове, а нико не предузме да испита који су га то тамо послали.

Годинама је мађарски ненародни и противнародни капитал плачкао славонске шуме, ширио корупцију на све стране, износио зној и муку народну у јеврејску Пешту, да тамо тим истим новцем ствара завере, организује Јанка Пусту, оружја и плаћа издајнике против наших животних интереса. Извели су једну једину партију тих криваца на суд, али већ и на суду се чуло, да нису ти усамљени. Шта је онима другима? Тек ваљда се не мисли да је интерес овога народа да се законе од одговорности.

Корупционаши губе на картама с високим госпођама и уз то узгред помињу послове које би господин супруг благоволео благонаклоно одобрити. Ствар чиста, поштена, исправна, само један потпис милостивог господина супруга. А госпође добијају на картама, па зар тако кавалерски расположене саиграче да изгубе? Треба помоћи тако љубазног центлмена да му се сврши тако праведан и тако частан посао.

Корупционаши су пажљиви, предусретљиви, увек готови да помогну сваку хуману акцију. њих има свуда кад се ради о помоћи сиромасима. Зашто да не? Зар да жале мрвице са свога стола за оне који им стварају милионе, на чијем зноју зидају палате?

Корупционаши су највећи демократи на језику. Они говоре о величини овог народа, о његовим тешкоћама, о његовој славној историји, они певају песме о слободи, задржавајући за себе само једну слободу, да бездушно плачкају баш тај народ. Они потпомажу борце за демократска права народа. Зар нису баш јеврејски капиталисти они који најјаче потпомажу крајње елементе.

Корупционаши знају за мудрост што више јаја, то гушћа чорба, па су свугде завукли своје прљаве прсте. Они потпомажу штампу сваког правца. Имамо документа како су помагали за време оног старог парламентаризма, коме сад тако жељно теже наши демократи, штампу свих партија.

Они потпомажу и желе борбу међу партијама, што заслепљенију и оштрију. Они желе сударе у народном представништву, јер само тако, у том хаосу и у том кикању они могу ловити у мутној води.

Цео живот наш корупционаши су загадили својим упљувцима, они су нагризли наше највеће народне вредности. Они су опаснији и страшнији од најстрашнијих издајника, јер је издајничка радња повремена, а њихова стална.

Корупционаши су чир савременог друштва, они су трулеж на телу народном. И само радикална операција их може отклонити да не трују и не загађују народни живот. А та операција се не може никако друкчије извршити већ само уклањањем политичког, привредног и социјалног поретка из кога излази и на кога проистиче хаос не само у народној привреди и социјалним односима, већ и у схватањима јавног морала.

Преврнули су и разрушили све вредности. У политичком животу цењкања и погађања, задовољавања својих присталица, политика дана и комада; у привредном погледу немогућни односи где се граби о профите, а занемарују животни интереси радног народа; у социјалном животу гажење основних права читавих друштвених слојева, исмејавање

цинично злурадо сваког морала, части и поштења, убијање вере у друштвену заједницу - то су последице капиталистичког поретка, који се као звер бори демократијом, слободном привредом и парламентаризмом за своју превласт у људском друштву.

И рађа се јунак који ће учинити крај овој тешкој друштвеној катаклизми, овој троглавој аждаји која тежи у хаосу да прогута наш народ и нашу државну заједницу. Буде се сталежи, јача задругарство. У задружно сталешкој држави, у сталешкој скупштини, у задружној планској привреди, у органском друштвеном поретку где ће сви сталежи, као органи у човечјем телу, служити целом организму, нашој народној заједници, налази се прави и једини лек - да се наша држава сачува од клизавог срљања у бездан друштвених поремећаја.

Томе тежи „Збор”, а томе тежи несумњиво и цео наш народ. њихове су тежње потпуно истоветне, јер „Збор” није поникао из теорија и надмудривања. Он је поникао из нашег народног живота, из потреба наше државне и народне заједнице.

НА ДРУГИ ПРИГОВОР ⁸⁹

У претпрошлом броју видели смо како нам се истиче приговор да демократија и капитализам може бити и нису узроци данашњих невоља. Сад ћемо да размотримо приговоре упућене против сталежа као носиоца будућег друштва и државе.

Обично се вели: па то је Средњи век. То је враћање уназад.

Одговарамо: немогућа је уопште враћање уназад. „Човек се не може два пут ни у истој реци окупати”, јер је ранија вода већ далеко отишла, а камо ли бити у истим приликама два пут. А прилике су баш оно према чему се морамо управљати.

Средњи век је имао сасвим другу сталешку формацију и сасвим на други начин су ови сталежи учествовали у друштвеном и државном животу. Тако штогод је немогуће поновити. Али то не значи да зато треба одбацити и саму основну мисао која се испољавала у Средњем веку у таквом уређењу.

А одбацити и саму ову основну мисао само зато што је она била схваћена и прихваћена у Средњем веку могу само стварно културни дивљаци. Ако би заиста и могли тако логично у свему поступити, ако би могли одбацити сваку мисао коју је дао или прихватио Средњи век, онда би пред собом имали заиста огромну сиромаштину.

А овде је реч само о основној мисли, а не о начину како ће та мисао бити спроведена.

Веле нам и то, огромни су то и супротни интереси које сталежи представљају.

⁸⁹ „Отаџбина”, број 92, 15. децембра 1935. год.

Дате ли им могућност да они у држави решавају сва питања, постоји опасност да због те супротности интереса не настрадају битни интереси државе.

А ми одговарамо, постоје те супротности и данас па како вас сад не плаши да битни интереси државе не настрадају?

Данас баш интереси супротних сталежа бивају оштрији, јер се врло често омогућава појединим мањинским сталежима да њихове интересе држава заштити својим законима. Онда други сталежи осећају то као неправду - а како је њихов број далеко већи, тај осећај представља опасност за државу.

Сутра кад дате сталежима могућност да њихови прави представници, а у исто време прави представници народа, решавају у једном телу сва општа питања државна и друштвена, ретко ће потпуно моћи да продре крајње себични интерес појединих сталежа, јер ће већ и сама отворена дискусија чинити да се оштрице углачају, да се одступи од крајњих захтева и да се да решење које више или мање задовољава и друга супротна гледишта. Јер ниједном сталежу, ма како био многобројан, није стало да има према себи све остало.

Не заборавити ваља при томе да ће и у сталешком уређењу сваки посланик заступати народ као и данас само што ће он на том месту доћи или изабран од самог сталежа, или од сталежа кандидован, а од народног гласачког тела изабран.

Онима који показују бојазан за државну целину и интересе од сталежа мора се пребацити да такву бојазан не осећају сад од странака. Ове фактички могу имати и противдржавне циљеве, а у свом деловању, уопште, изузетно те могу помирити интересе целине са својим посебним интересима.

Сваки сталеж је заиста расут по целој територији, представљен код свију племена. Један сељачки сталеж, један раднички, један занатлијски, један сталеж осталих привредника, један сталеж слободних професија, један сталеж хуманих и културних радника итд. Како су они радили против целине, народне и државне, а да одмах не раде и против самих себе?

Па ко ће, питају нас, учинити да један сталеж не постане свемоћан благодарећи баш своме броју, да отпочне диктирати осталима. Да се то уређење не изроди у диктатуру једног сталежа?

Примећујемо да ову примедбу чине обично најљуће присталице демократије, они који се убише доказивати да треба примити, да народ гласањем, показивањем где је већина, решава сва питања у својој земљи. Сад се одједном та господа боје већине. Они су дакле за принцип већине само ако су претходно сигурни да ће то њима бити од користи.

У органској држави стога, пре свега неће моћи да буде, зато што је свакој функцији друштвеној обезбеђено несметано стварно и потпуно функционисање под стварном и потпуном одговорношћу.

Сталешка скупштина није либерално-демократско-парламентарна скупштина. Она има своја огромна права, али нема права да вршља као данашњи посланици по ономе што није њихово поље рада. Управа и судство су истински и стварно засебне функције са исто таквом одговорношћу. Отуда није могућа диктатура.

А потом заборавља се основно. У органској држави иако постоје супротности интереса, постоји и спроведен је до максимума, као и у органском животу, принцип солидарности - а не борбе.

На дрвету имамо корен, стабло, лишће, цвет и плод. Разне ћелије су саставни делови појединих делова дрвета, па се мора признати да постоје и супротности интереса међу њима - али постоји и солидарност. И то спасава и одржава целину.

Зато ћелије корена раде у мраку утробе земљине целог века и непрестано шаљу сокове навише, али и горње ћелије не задржавају све за себе, но свака доставља пењући се сок изнад себе, а прерађен помоћу ваздуха и сунца, затим враћа онима испод себе. Тако и ћелије корена засићене користима које даје зрак и сунце, очекују у преданом раду у мраку.

Данас влада принцип борбе интереса. Сутра ће, у органској држави, ова друга мисао бити владајућа мисао. Свака друштвена функција бдиће тад над својим интересима, али ће знати да би без осталих функција њени сопствени интереси морали бити тешко оштећени, па ће морати, под владом те мисли, и другим функцијама да призна што је њихово.

Кад данас говоримо о сталешкој држави ми не можемо да се ослободимо основне мисли садашњег капиталистичког друштва борбе. А свако друштво има своју владајућу мисао, па ће је и сутрашња држава и друштво имати у својим основама. И та владајућа мисао мења и знатно изглед ствари, уводи нове а уклања многе који данас постоје. Зато се претходно ваља унети у ту измењену слику, па тек онда чинити с правом приговора. И на сваки се може одговорити.

Заборавља се само како смо ми дошли до сталешке основе друштва и државе.

А то је главно.

Утврдили смо да у свету уопште, и у појединим народима, влада данас огроман хаос.

Казали смо да хаос и неред нису услов повољан за живот.

Сваки народ то осећа. И по нагону хоће да се од нереда одбрани редом.

Да би се остварио ред мора се водити велика, планска, органска, општенародна политика.

Такву политику не може да да парламентарна демократија која се заснива на политичким странкама.

Треба дакле тражити оруђе које ће бити у стању да створи такву велику политику.

Ми смо такво оруђе нашли у великим народним сталежима.

Доказали смо да странке не могу бити такво оруђе, а да су сталежи заиста природом ствари одређено оруђе за такву политику.

Замерке нам чините. Свачему се замерке могу чинити. И самом Свемогућем људи чине замерке, а камо ли неће нашим људским решењима.

Али, понављамо, иако смо на те замерке одговорили, није у томе главно питање. Главно питање је у неминовности коју смо горе изложили.

Треба у горњим резонавању доказати да није тачно оно што смо као тачно показали. Главно је ово:

Ако сталежи нису такво оруђе онда нам дајте боље, јер нам боље треба.

Ми то, поред све своје добре воље, нисмо могли наћи. А заиста нећете ни ви.

Т. Г. МАСАРИК⁹⁰

Из политичког живота одлази Масарик, човек који је толико задужио Југославију и Југословене уопште, да је наша дужност да га се са захвалношћу сећамо.

У чешком и словенском јавном животу Тома Г. Масарик је појава необична. И то у сваком погледу и из много разлога.

Иако је преко 50 година предано радио на моралном и културном подизању свога народа - већина га није могла да схвати и био је често прогоњен као јеретик.

Политичку странку у правом смислу те речи Масарик скоро да није ни створио; то што су у том погледу изградили ученици његови, то је била незнатна странка. Али упркос свему томе, он је у току последњих 50 година имао већи уплив на развој чешке политике и јавних догађаја, него гигантске странке.

Масарик није стварао странку, он је стварао покрет. Они који су у његовој странци и покрету расли као млади људи, а у политици тражили користи - или добијали оно што политичка странка даје ако се од ње тражи - кад су одрасли, отишли су у друге странке, а уз Масарика остали су борци који за себе ништа нису тражили и који су били готови на жртву.

Кад је Масарик са својим пријатељима Кајцлом и Крамаржом ступио у велику Младочешку странку, у којој су Кајцл и Крамарж остали, у њој постали велики државници - Масарик се с том странком морао разићи и ићи својим путем даље сам.

Покрет на коме је Масарик упорно радио, био је покрет за морални препород, за културно и социјално унапређење чешког народа. Он је често спомињао, да је Христос имао само 12 апостола, па је ипак свет освојила наука његова. Зато пре можемо рећи да је био вођа секте, него шеф странке. његова странка била је тако слаба, да је он свој чешки посланички мандат у бечки парламенат добио једино тако, што су радници у сиромашном моравском крају добили од вођства своје странке миг да гласају само за Масарика. Уочи рата имао је мандат у крају у којем се налази Злин - где је Батина фабрика обуће.

Пре рата засецао је Т. Г. Масарик у чешку политику и јавни живот тако дубоко и тако проницљиво, да су од њега зазирали људи мали и људи зле воље, себичњаци и шићарције. А како такви људи - као слепи мишеви - увек осећају по себи опасност од великог светла, то су подбунили против Масарика целу чешку јавност у толикој мери, да је он постао најомраженија политичка личност. Многи чешки градови који се данас поносе својим после рата крштеним Масариковим улицама - пре рата су Масарика каменовали. Поред свега тога његов уплив на морални препород народа и његов културни полет били су огромни, били су већи него ма којег другог политичара и највеће странке.

⁹⁰ „Отаџбина”, број 93, 22. децембра 1935. год.

Масарик је ишао са геслом „Не бојати се и не красти!” - „Истина побеђује”. То се тек после рата примило место ратоборног гесла његове реалистичке странке пре рата. Он није био за завереничке подземне методе, за буне, за револуције. Он је проповедао народу рад, рад и само рад. Он је неуморно говорио да чешки народ може свој положај побољшати само радом, тврдим, поштеним радом и непоколебљивим бојем против зла, грабљивости, лоповлука. У том смислу је још пре рата написао ону познату његову реченицу, да ни политичка самосталност, не може спасти чешки народ - ако не буде радио.

Масарик је ишао трагом Хавличековим, чији је слободарски новинарски рад постао темељ чешке политике. А као што је јуначки Хавличек - као прави тип модерног Чеха - ускликнуо чувену своју лозинку:

*„Моје барва: црвена а била
Дједицтви ме: поцтивост а сила”
(Моја боја: црвена и бела
Наследство моје: поштење и сила)*

и истакао поштење и унутрашњу моралну снагу за основ схватања живота, тако је - верно њему - продужио и Масарик и не само да је осветио смрт бриксенскога сужња, већ је и његово гесло довео до плода и тријумфа.

Он је тврдио да Чеси у оквиру Аустрије морају извојевати посебни онај положај, који им као народу културном и моралном припада, и веровао је да ће Чеси то и изборити. У рат није веровао, није мислио да је Аустрија толико глупа, да ће се - усред ситуације у којој се налазила - усудили да у рат загази.

Интересантан је био Масариков преокрет у почетку Светског рата. Тај преокрет осветљује његов фанатизам за истином и његово поштење.

Он је о томе говорио својим легионарима на збору у Кијеву у Русији 1917. маја месеца. Објашњавао је, како то да он, политичар, који је веровао да је Чесима место у Аустрији, и који је говорио да Чеси своје народне идеале могу остварити само радом а не револуцијом, како то да је он на први ударац Светског рата обрнуо смер за 180 степени: „Видео сам да чешки људи скоро до једнога стоје против Аустрије. Аустрија стрелја Чехе. Нељудски прогања овог због комада папира, онога због соколске марамице. Чести се не савијају, не клецају. Прелазе ратне фронтове и пријављују се у бојне редове код Срба, Руса; ратују презирући опасност да буду заборављени и обешени, гину. Код куће сви и свуда против Аустрије. То су били моји гласачи, они су се одлучили и срнули у бој за слободу. Шта ја, посланик, шта сам ја имао да радим?...”

Тако је пошао - први и дуго једини чешки посланик - за народом својим у бој против Аустрије. Одлучио се да се ухвати на свој начин у ко-

штац са вековним непријатељем, у моменту кад наде на победу нису биле нимало ружичасте, у моменту кад из тог његовог корака није била у изгледу баш никаква лична корист, кшефт или томе слично, већ патње, муке, вешала...

Тако се понео Масарик већ одмах у почетку рата - у оно доба једини од чешких политичара. Велика већина њих остали су код куће и иступили су тек кад се видело како ће се рат свршити, а многи су још и тада водили „политику опрезности”.

Масарик је и у рату остао онакав какав је био пре рата и какав је остао после рата, као президент. Ишао је за народом - кад је видео да је народ у судбоносном часу пошао најбољим путем. Био је народу вођ, симбол одбране у боју за слободу и симбол слободе у самосталној држави.

После рата вољом тога народа, упркос томе што би политичари од позива имали апетит да есконтују историјску Масарикову и народну улогу за свој цеп, Масарик је дошао на заслужени високи положај и на томе се одржао опет заслугом народа.

Масарик може да буде мemento сваком оном политичару, који има пред очима не своје рачуне, него морални препород и истинско добро народа. Положај сваког таквог политичара је у многome очајан, јер жели а још не може да оствари своја чиста начела.

Масарику је Промисао доделила да спроведе своје светло принципе истине и праведности. Зато је он пример да осоколи сваког оног ко ради на општем добру, јер истина и правда на концу конца побеђује.

Масарик је постао бесмртник, кад је пошао путем слободе којим је ишао његов народ, онај оробљени народ, који је од својих будитеља и мученика кроз генерације и генерације за тај пут васпитаван био.

Он је ударио путем чешке народне традиције, која је истакнута лично-стима Хуса, Коменскога, Хавличека, као тачкама најзначајнијима.

Чехословачки народ проживео је под вођством Масариковим највећу епоху своје историје.

Масарик је победник, иако није имао велику политичку странку. Он је победник моћних политичких чинитеља, јер је носио идеју, јер је радио на моралном и културном подизању народа, пука, а није радио за какве политичке трговине, функције и материјалне користи.

НАША ПОБЕДА ⁹¹

Питају нас наши другови, борци Збора, питају нас и они који још увек, из нама сасвим разумљивих разлога, гледају са сумњом и неповерењем у неодољивост и неминовност народног покрета Збор који своје све

⁹¹ „Отаџбина”, број 93, 22. децембар 1935. год.

видније облике добија из дубина душе народне - питају нас како ми замишљамо нашу победу и шта мислимо: кад ће наша мисао у пуној снази тријумфовати, кад ће доћи наша победа, зборашка победа.

Одговорићемо им овде. Одговорићемо им јасно.

Пре свега, и једни и други треба да буду начисто са овим:

Наша победа не значи само смену једне владе, не значи смену једнога режима.

Наша победа не значи никако и ни под којим условима оно што наш народ, нагнан тешким искуством, обично овако каже: „То ти је, брате, само сјаши Курта, да узјаши Мурта” или: „То ти је брате, исто то само мало другачије...”

Наша победа ама баш ништа нема заједничко, па ни слично са свим оним „Курта-Мурта” сменама и „променама”.

Е, па шта онда значи наша победа?

Значи много. Врло много. Она значи промену из темеља, промену из највећих дубина. Промену органску а не механичку, органску а не организациону промену народску, пучку а не партијску. Промену свега оног што је постојало и што постоји кроз године и деценије одвојено од народа, одвојено од народне судбине, народних схватања, народних поимања. Хоће овај чудни југословенски народ да стресе једном за свагда са себе све оно што није његово, хоће овај народ да спере са себе сав онај кал и све оно благо што му набацише у његовим мучним, жилавим, величанственим стремљењима и борбама за чојством, за јунаштвом, за самосвојношћу. Сав „шверц”, сав отров, сву гњилеж, сав мајмунлук, што се убади у његов свети словенски дом, хоће преко Збора да одбаци од себе наш велики народ...

Дакле, наша победа значи победу народа, победу народа над свим оним што истински народно није.

Ми кажемо просто и једноставно ово: доста је било тога да народ страда. Сад народ хоће и убудуће народ хоће да влада. Ето, то је наша „диктатура” за разлику од владавине оне „демократије” која нама набације неке „диктаторске” форме и прохтеве...

Наша победа по том значи и ово:

Вратити натраг народу и друштвеној заједници све ово што је народно и све оно што припада друштвеној заједници. Народ хоће да узме своје послове у своје руке. Цело имање и цело богатство народно, Збор хоће да врати у народне руке. Свим средствима народне производње народ хоће да завлада и да он с њима рукује, а не појединци, групе, клике, трустови, картели, шпекуланти, одроди, изроди, а добрим делом и туђинци. У проширеном погледу, Збор тражи такву „диктатуру”, такву планску привреду за разлику од оне коју нам проповеда „либерална демократија” - друмократија народна и отаџбеничка, која заробљује васколики народ и од њега ствара роба и измећара.

У друштвеном погледу, наша победа значи не победу броја него победу човека, чојства и јунаштва, а човек, по нашем схватању, није она најгора животиња која гази и ждере слабију животињу од себе. Човек, по нашем схватању, мора бити друг и сарадник човека, а сви скупа људи у једној народној заједници раде заједнички за свој народ и за своју отаџбину.

У културном погледу, наша победа значи да сваки човек има права на максимум просветљености и културне светлости.

Наша победа не значи долазак нових људи.

Пуна нам је капа и пуна су нам црева тих „нових” људи и тих „нових” смена у људима.

Наша победа значи смену и замену свих институција, смену и промену целокупног система друштвеног. У вези с тиме, наша победа значиће промену духа, промену схватања човека, друштва, народа, државе, отаџбине. И то не само промену код оних који управљају него и код целог друштва и народа.

Много, много одиста тражите. Тако ћете нам сада рећи. Свакако. Ми смо свесни тога. Ради тога ми од почетка говоримо и пишемо да наша борба неће бити ни кратка ни лака. Ништа велико стећи се не може без велике, мучне и дуге борбе. И нико вам ништа крупно неће дати док то не изборите уз велике напоре и жртве...

Ми знамо добро да је наш народ имао у прошлости да извојује и избори и још већу и тежу битку: ослобођење од јарма туђинског. Под тучом челичних куглица (а не гумених) он је истрајао и - победио...

Наша мисао из дана у дан постаје све јаснија и разумљивија народу нашем. Наша је мисао извађена из срца народног, она је његова. Била је само успавана, потиснута, ојађена, очајала. Збор је удар који проналази и открива ту искру, ту мисао народну. Без Збора, прекаљен, свестан, срећан и горд што се сродио са оним што је искрело и највеће у народу нашем. И ми смо сви задовољни да тако брзо и тако складно развија Збор своја крила. Он расте органски, а како би и могло друкчије да буде кад је цео његов поглед на живот и свет у томе органском.

Постепено и полако, мучно свакако и уз напоре, једног дана затитраће у целом народу југословенском његова исконска вечна мисао. У свим срцима синова народних засветлеће она искра. И цео ће се народ пробудити. Тада ће наша победа бити на домаку. А кад то време дође, нашу победу објавиће сасвим другачији знаци но што су биле објављиване досадашње „победе”. Нашу победу неће објавити, путем „велике информативне” штампе, неколико стотина гумених мандатора који вечерас замркну у једној а сутра освану у другој палати могућника. Они су од гуме и томе се није чудити, јер гума скаче и одскаче чим се испусти из руке (уколико се јаче тресне из руке, утолико јаче и поскочи и одскочи на другу страну).

Наши су знаци: непоколебљива вера бораца у народну мисао коју изражују и исповедају, бескрајна љубав наших бораца према народу, њихово несебично осећање своје државе, нераздвојна веза осећање са народном судбином.

А наши су мандатори: стотине и хиљаде бораца који не само верују у своју мисао него и знају да је изразе и примене у свим областима људског стваралаштва.

Кад се Збор окрилати таквим јатом, онда, знајте, примакао се крај свему оном што је дотрајало онда, знајте, да наступа почетак оном што ће да траје кроз сву будућност народа Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара. По овим знацима, кад се нашом земљом вргну такве прилике, онда ће свима бити јасно да долази време кад ће друга судија настати...

СТАЛЕЖИ И ЗБОР ⁹²

Рекли смо, да не схватам сталеже у смислу средњовековних еснафских сталежа. То су у ствари била разна занимања, професије, које су се организовале у своја еснафска удружења, да добију за себе повластице, не обзирајући се на друге, шта више често и да се оgrade кинеским зидом, да отежају приступ у њихова занимања, а саможиво обезбеде само за себе опстанак.

Ми нити хоћемо нити тежимо таквим груписањима појединих професија у своја „сталешка“, а тачније, еснафска удружења. И то би било дробљење организма друштвеног, истина не тако атомизовано, како то чини индивидуалистички либерални капитализам, али ипак велика сметња органском изграђивању државе.

По нашем схватању, и развитуку и духу нашег народа одговара сасвим друкчији друштвени организам. Наши уређивачи државе заборавили су наш самосвојни друштвени развитаку кроз векове нашег народног живота. И уређивали су нашу државу само по угледу на државне заједнице других народа - који су имали сасвим други правац развитаку. И зато им није ни до данас успело да усаде те системе у наш државни организам.

Развитаку нашег самосвојног друштвеног поретка продужио је и изван државне управе, па и мимо њу, свој живот. Требало је да дође слом капитализма у свету, требало је да сељак изиђе из своје социјалне пасивности и да се активира у борбама друштвеним, па да нам скрене пажњу да се у нас - упоредо с натуреним системом капитализма, који је нарочито промицао град - растао, извијао се и напредовао до друштвене силе и самосвојни друштвени развитаку, који нам јасно указује на нове основе југословенског организовања државе.

Ми смо заборавили да је наш друштвени поредак имао за основицу породичну задругу. Кад је у задругу натурени капиталистички индивидуализам почео да нагриза, наши законодавци су то и потпомагали, разним реформама и законима, а наши „социолози“ су се измирили с тим фактом и разним „ученим“ теоријама читали тој породичној задрузи опело и тумачили зашто је морала пропасти.

А она и поред тога и данас живи на југословенском селу, иако су све законодавне мере уперене баш против ње, иако се свима законодавним прописима потпомагало њено распадање.

Она је баш и главни чинилац и основа, што је у Југославији привредно задругарство узело овакве огромне размере, што су у нас поникле и сасвим нове врсте задруга и за односе изван привредних (здравствене, просветне), што југословенским задругарством влада сасвим друга идеологија - бар код сељака задругара - од оне у страном задругарству. Дух југословенских задругара је сличан своме родитељу, он је у ствари дух југословенске породичне задруге.

Наши учени теоретичари пасивно су примили теорију страних научника, да је наша породична задруга производ првобитне форме заједничке својине. Они су покаскали за ученим странцима, који нису ни могли

⁹² „Отаџбина“ број 94, 29. децембра 1935. год.

разумети специфични словенски дух породичне задруге, па су усвојили и теорију, да је задруга комунизам велике породице, кућне заједнице не само у земљишту већ и у свима производним средствима, а преко тога још и у потрошњи.

Међутим породична задруга је била много дубља заједница. Она је већ својим пореклом, ничући из породичног живота, посебног за Словене, значила нешто више. Јер у тој задрузи домаћин (старешина) је био вођа не само материјалних добара већ и духовни и морални изграђивач, својих задруга, најодговорнији и с најтежим дужностима.

Ауторитет!

А село наше, - како га још Милићевић описује, такође је било једна велика задруга, јер кметови села били су све старешине породичних задруга а то веће кметова било је пуна власт у свима правцима.

Ми нећемо да враћамо наше уређење друштвено на нешто што је преживело, већ хоћемо да га упутимо његовим сопственим правцима, које нико, па ни неповољни државни закони, није могао омести у његовом развоју. Напротив, тај се развој тек сада јасно испољио, и поред свих сметњи које му се чине од ненародне политике и прождрљивог капитализма.

У органском изграђивању нашег друштвеног поретка јасно се оцртава тежња, да се сталежи организују по социјалним, економским и друштвеним потребама задругарства. А то се састоји у томе, да се задовоље све потребе несметаног развоја задружног изграђивања наше друштвене заједнице. И зато сва занимања и све професије морају се организовати у сталешке групе, да омогуће правилне функције нашег народног организма. Сваки народни организам има своје посебне функције, неопходне, да би се могао правилно развијати и напредовати као што су на пр. исхрана, саобраћај, духовне потребе итд.

Ето према тим функцијама друштвеним имају се организовати сталежи у југословенској држави. У те сталеже не улазе посебно сваки за себе: обућари, професори, месари, хлебари, лекари итд. као засебни сталежи или правилније еснафи. Они се групишу у органски сталеж, који омогућује, да се до потпуности плански свака функција проведе и да се та функција правилно обавља у целом народу, на целом подручју наше државе.

Село је и до дана данашњега не само одржавало, већ и омогућило, поред свих препрека, наш самосвојни друштвени развој; у њему се он најјасније и најпотпуније изразио, па је сасвим природно, да се с обзиром на село и сељаштво мора и управљати цело ново изграђивање органског друштвеног поретка. Зато и задругарство мора бити средиште тих смерова, јер оно је видљив изражај тога нашег друштвеног развоја. И овде морамо нагласити: задругарство нашег духа, наше идеологије, не оно задругарство, које је никло у Енглеској или Немачкој, већ ово задругарство које је израсло из корена југословенске породичне задруге и југословенског расног духа.

Ти сталежи како их ми замишљамо само су органи нашег народног организма, који имају да служе и потпомажу развитак оних друштвених установа, које проистичу из нашег народног живота.

Збор хоће да избаци из тога живота оно, што је нашем друштвеном организму накалемљено преписивањем туђих закона а што се никако није могло примити, већ је и до данас остало туђицом.

И зато наша схватања сталежа нису ни средњевековна, ни Мусолинијева, ни Хитлерова, већ чисто народна, југословенска.

То је оно што је вековима живело и у Срба и у Хрвата и у Словенаца и у Бугара, оно што - иако занемаривано и уништавано - толико јасно и непобедно избија на све стране у нашем сељачком друштвеном животу.

Збор то хоће, јер то захтева судбински развитак овог народа и његова будућност у међуљудској заједници.

У МЕСО⁹³

У рату су најстрашнији тренуци на јуришу, кад се пуца у месо и бode у месо... Опаснија је страховита артиљеријска ватра, опасније су авионске бомбе. Али коса се на глави диже, кад борци искоче из ровова и пођу откривено једни према другима, пуцајући у месо, и, кад се приближе, бодући у месо.

Ту треба срца јуначког и храбрости мушке. У рову су масе; кад се пуца у месо, сваки је војник личност. У рову влада храброст масе; изван рова, у јуришу сваки војник мора имати личну храброст, дужност, одушевљење и вољу да победи.

Непрестано, сви и с лева и с десна кукају да је зло, а нико не излази из рова, да злу заврне шију. Сви мисле да је довољно ако се на то указује, а не употребљују оно оружје које га једино може уништити.

И стално се врте око оружја које се показало у савременим друштвеним односима неупотребљивим за уништење зла. Није довољно само рећи. Потребно је напрегнути све снаге да се зло искорени и не дозволи ни себи самом у злу учествовати. „Добар пастир, јер што каже ином, и сам својим потврђује чином.”

Нама није довољно утврдити зло. Ми тежимо да се најенергичнијим средствима разбију клике, униште мафије, растерају тајне и мрачне котије, које окувају и гуше ову земљу и сисају здраве сокове из тела народног.

Густа је мрежа удруженог зла у овој земљи, густа и јака мрежа. У тој мрежи копрца се народ, а неваљалци је држе у рукама. И мора се почети пуцати у месо клика и котија, мора се ухватити у коштац са злом, па ма где се налазило, прса у прса. Не тражимо за себе поштеде. Али нећемо ни штедети. Пуцаћемо у месо, док не размрсамо змији отров-

⁹³ „Отаџбина”, број 94, 29. децембра 1935. год.

ну главу, док не унишtimo отровног паука који исисава овај народ и сиромашу ову земљу.

Пуцамо у месо клика и котерија, свих оних удружених неваљалаца који већ више, од деценије и по искоришћују ову земљу, срзавају високу херојску душу овог народа, деморалишу отетим и покраденим новцима.

Пуцамо у месо онима који, као расипни синови расипају ову народну муку, створену крвљу најбољих из овог народа.

Пуцамо у месо онима који се грабе о власт и положаје не да ступе у тешку и одговорну службу народној заједници, већ да неодговорно поробљавају, убијају душу, задовољавају своје себичне интересе.

Пуцамо у месо онима који за ових дугих и тешких 16 година осиромаше, оголеше и опустошише као варвари ову земљу.

Пуцамо у месо сваком злу и сваком неваљалству, па ма од кога долазило.

Последњи је час, да се искочи из рова и да се пуца у месо.

У народ не сумњамо и у његову храброст. Он је увек излазио из ровова, кад је јуначка невоља то тражила.

Дошло је време, да се мора... Мора се пуцати срчано у месо, у срце, да би се ова светла творевина толиких покољења спасла од немани, која сатире.

Позивамо и наш народ, да храбро иступи против зла, да се окупимо и приберемо у густе борбене редове. Постоје само два фронта у овој земљи. На једној страни је мањина у којој су удружени неваљалци, који су се домогли свега и свачега, на другој страни цео народ. Избора нема, ако се жели спас. Мора се у борбу, отворену, прса у прса.

И ако овај народ то схвати, нема сумње ни о исходу ове борбе. Ако борци срчано и смело отворе паљбу у месо, зло ће се распрштати и ослобођење ће доћи.

То је задатак наше борбе и за то позивамо у Збор.

ЕВАНГЕЛИЈЕ НЕБЛАГОДАРНИХ ⁹⁴

Дванаесторицу Исус од губе избави и посла свештеницима да се по закону покажу, а један се врати да захвали: и тај беше Самарјанин.

Година 1935. је протекла, а с њом и прилика да држава ода дужно поштовање највећем догађају покосовске историје; двадесетогодишњици повлачења српске војске преко Албаније.

Кад се минули догађаји буду посматрали после многих столећа - онда ће ово повлачење бити узето, после чудесне Косовске битке, као један од највећих догађаја наше историје.

Неће таквима изгледати чак ни одиста велики догађаји: устанци Срба против Турске, Кумановска, Церска и Колубарска битка, Кајмакчалан и Добро Поље, Јелачићева 1848. година или 1918. година, у поређењу са овом епопејом коју је једна поцепана, боса, гола, голорука и полумртва војска остварила за два месеца повлачења кроз Албанију.

⁹⁴ „Отаџбина”, број 95, 5. јануара 1936. год.

Јер сви остали догађаји које смо напред побројали имају своје објашњење: људски ум их може обухватити.

А овај догађај се по уму не може објаснити. Сав је обасјан тајанственом неком светлошћу.

Ни они који су доносили одлуке, ни они који су то у дело имали да изведу, нису у овом повлачењу радили само умом. Дубљи, мање јасан, али зато много моћнији језик је наређивао, а ум се повиновао.

Било је у тој војсци таквих што су послушали свој ум, али они нису прешли преко Албаније. Остали су с ове стране. Нису могли да схвате да често најлуђе уради баш онај ко мисли да се може само умом руководити. Јер им нешто зна, а много више не зна. Али „највеће мисли из срца долазе”.

А ето протекло је првих двадесет година од те епопеје.

Није ни умесно ни корисно било да та двадесетогодишњица прође тако глуво.

Ако велики догађаји у прошлости једног народа остану без везе са данашњицом, она ће нам бити мршава, кржљава и штура.

Овакви догађаји су као видљиви путоказ што дају правац кретања једном народу.

И обрнуто је истина. Налазите ли да вам је данашњица кржљава, тмурна, без видика, беспутна - немојте дуго тражити узрока, - изгубила је везу с оним громадним догађајима што показују прави смисао историје.

Прослава Албанске Голготе показала би да има народа који могу много да ураде у мржњи, али да их ипак и за колико надтичу они народи који могу да покажу дела љубави. Да је највеће дело Србије за сто година њене историје баш ова чудесно трагична епопеја. Да то дело није уско, национално, већ опште човечанско, ма да га је остварио један народ у рату, са другим народима, јер се над узвишеношћу и кобом тог догађаја мора узбудити човек ма како се звао или веровао. Да су грехови и слабости данашњице према овом догађају као облаци према сунцу - могу га и заклонити, али га угасити неће. Да ће малаксалост, закржљалост и беспуће данашњице уступити место снази, мудрости и љубави кад нам опет засијају врлине.

Али ништа лепше не означава наше дане од ћутања с којим се прешло преко албанске Голготе!

Меродавни (тешки на мери!) изгледа да се нису тога ни сетили. А ми велимо да се нису ни могли сетити.

Зашто се пак нису могли сетити, због обилности материјала, остављамо за доцнија времена кад се буду донели „либералнији закони” за које је влада, да би их што пре донела, тражила и добила овлашћење од народне скупштине.

Засад је и оволико доста. Да је више не би ваљало.

Извесни професионални политичари отпочели су у последње време да јавно говоре о потреби организовања Срба у једну јединствену политичку организацију и већ убацују у народ паролу: Срби на окуп! Тај свој нови политички став они објашњавају овако: Хрвати су организовани у једном јединственом племенском покрету; они би желели да отпочну преговоре са Србима, али Срби су, нажалост, политички и организационо толико подвојени, да Хрвати немају довољно јаког партнера са којим би могли отпочети преговоре. Зато је потребно - веле они - да се и Срби политички организују и тако организовани и ојачани постану достојан партнер већ организованим Хрватима.

Прелазимо преко тога да такве или сличне политичке комбинације препоручују људи који су нас до јуче уверавали у спасоносност интегралне југословенске политике. Прелазимо, такође, и преко тога да поклич којим се Срби позивају на окуп долази од стране од које смо се томе најмање могли надати. Остављамо на страну и то да устав изрично забрањује свако политичко удруживање на племенским основама. Остављамо на страну и то да би стварањем српског фронта шестојануарски акт и југословенска политика била најтеже демантована. Све то остављамо на страну и питамо господу, коју је ухватила ова најновија племенска вртоглавица, ко им даје морално право да оваквом својом политичком работом трују народ и уносе нове клице раздора, немира и неспокојства?

Не мора се бити много упућен у политичке прилике код нас пада се одмах не увиди да би у оваквим временима једна племенска српска политика, као одговор на хрватску племенску психозу, значила најтежи удар за политику државног и народног јединства. Таква политика право би нас одвела у вртлог нових племенских сукоба и страсти. Ми смо једном, захваљујући интервенцији Круне, једва испливали из сличне племенске психозе и спасли државу од најгорег. Велико је питање да ли би још једном могли под оваквим приликама сузбити распламсале племенске страсти и зауставити расуло.

Ми знамо да би извесни политички кругови у Загребу били одушевљени једном политичком преоријентацијом код Срба у смислу племенском. То би било потпуно у духу схватања и самог г. Мачека и његових присташа. Г. Мачек већ одавна поручује српским политичарима да се удруже на племенским основама. Он им само као носиоцима српског племенског партикуларизма признаје право да са њим на равној нози могу преговарати о бити имајућем државном уређењу. Г. Мачек не признаје југословенску тезу једног народа, па према томе и југословенску политику. Пошто је један велики део Хрвата довео у сукоб са југословенским схватањем државног и народног јединства, он настоји да у такав став према држави и југословенству доведе и Србе. А када би се то десило, онда би Срби постали не само његови партнери, него и партнери државе и југословенске политике. Таквом племенском реакцијом код Срба, политика југословенског државног и народног јединства изгубила би једно од својих најјачих упоришта. Тада би држава

⁹⁵ „Отаџбина”, број 95, 5. јануара 1936. год.

заиста била остављена на милост и немилост разним пламенским хирурзима и надрилекарима.

Међутим, не треба се бојати неког српског фронта и поред ових незваних трубача, који трубе нове племенске узбуне. Српски део југословенског народа увек је и у најтежим тренуцима своје историје знао да се определи онако како су то интереси државе захтевали. Он је потпуно свестан да у овој држави нема никаквих посебних српских интереса које би требало спасавати. Он је свестан да је његова судбина нераздвојно везана са судбином југословенске државе. Зато он неће поћи никаквим странпутицама и најмање оним које би га неминовно одвеле ка сукобима са најбитнијим својим и државним интересима.

Али, остаје покушај извесне господе који своје угрожене партијске и личне рачуне покушавају да одбране макар и под цену стварања једног новог племенског фронта. А тај покушај, који није далеко од велеиздаје, заслужује најоштрију осуду. Он показује колико су извесни политички људи партијски заслепљени, колико је слаб њихов осећај државне стварности и државних интереса и колико су плиткоумне њихове државничке комбинације. Тај покушај остаће као најбољи докуменат политичког узраста извесних наших кратковидих политичара и лажних вођа народних.

СУДБОНОСНИ ТРЕНУЦИ⁹⁶

Жалимо што је дошло до рата у Абисинији.

Било је свакако боље да је природна потреба Италије за експанзијом била задовољена без рата, правичнијом поделом колонија и мандата.

Али, иако та природна потреба Италије за ширењем није задовољена на овај други начин, наводимо да је рат у Абисинији за саму Италију врло опасан посао у коме се много више може изгубити но добити.

За Абисинију имамо искрено саучешће. њену просвећеност не мислимо мерити мером којом то чине истински непросвећени. Она нам је блиска и по томе што је једна од најстаријих хришћанских земаља на свету. Наша осећања не могу бити противу ње у тренутку када у очајничкој борби брани своју вековну независност.

Али све то што ми сад излажемо на сам рат у Абисинији не може утицати: он је почео и развија се.

Ако о њему пишемо сматрамо да нам је дужност да у овим изванредно опасним данима кажемо неколико разложних речи.

Друштво народа је осудило Италију као нападача. Било је у праву са свога становишта. Али можда је и оно криво што је до самог рата дошло.

Какво је било држање Друштва народа у сукобу јужно-америчких држава и у нападу Јапанаца на Кину? Да ли је ту Друштво народа јасно казало ко је нападач? Да ли је ту предузело санкције против нападача?

⁹⁶ „Отаџбина”, број 96, 12. јануара 1936. год.

Не, Друштво народа је напротив избегавало да каже иједну одређену реч, а камо ли да учини иједан једини покрет којим би јапанску мачију игру, а стварно бруталну повреду интегритета најстарије државе на свету, спречила или укочила.

И данас се та игра на азијском истоку на очиглед целог света продужује. И цео свет, са Друштвом народа, се прави да не види да се ту у ствари ради о нападу са предумишљајем на целокупност једне земље.

Такво држање Друштва народа има двојаку штетну страну: с једне стране изазива прохтеве код других народа да по угледу на Јапан нападају на земље, а с друге стране, ако би у оваквим случајевима Друштво народа, противно ранијем држању свом, хтело да врши своју дужност, појавио би се оправдани приговор да Друштво народа није доследно, да самим тим није ни правично, те да се оваквом недоследном његовом држању пребацити може, да је пристрасно.

Колико год је, међутим, раније избегавано да се о нападу Јапана на Кину каже нешто одређено, а још мање учини какав гест којим би се рат спречио, толико се у овом последњем случају ради обрнуто. Предузимају се санкције, па се сасвим озбиљно у парламентима великих западних држава расправља питање да ће те санкције врло вероватно довести и до војних операција према Италији.

Италија нас је необично рђаво задужила. Она нам је нанела ненакнадиве губитке. Често пута смо морали да шкргућемо зубима и да тако спречимо да права реч не изађе из наших уста.

За Абисинију имамо истинско саучешће.

Али при разматрању овог питања не може нас руководити ни наша мржња, ни наша љубав, а нарочито сасвим релативна и сумњива привлачност Друштва народа, већ само истинито мирољубиво и право схватање нашег интереса.

Невоље данашњег времена тако су велике да нам један нови светски рат може да донесе тако кобан развој чији се крајњи исход заиста не може сагледати.

Ако ће те санкције довести до новог светског рата, онда се може рећи да те санкције нису мирољубиве.

Ако се рат већ појавио, истинска је мудрост не дати му да се шири, затим посредовати и гасити га свима средствима којима се један рат може завршити, а изоставити она која би могла да га прошире.

Има људи који резонују овако: Италија је водила годинама непријатељску политику према нама, вратимо им сад то. Не учинимо ли ми то сад, кад буде изишла из рата Италија ће се бацити на нас.

Морамо онима који тако саветују рећи две ствари: или не знају, или су заборавили шта значи један рат, а затим, да је за један рат потребна и материјална и морална припрема.

Италија је баш сад, и у догледно време, за нас постала безопасна. Натоварила је себи на врат такав белај, да ће услед тога цело њено држање према нама морати бити промењено. Ма какав исход рата био доле, Италији ће требати много времена док се спреми за један нов рат у Европи.

Утолико пре што се овде не ради о Абисинији.

Сматрали смо за дужност да ове мисли изложимо овде.

Потребно је да управљачи земаљски чују и нас.

Биће довољно оних који ће прокламовати светињу пакта Друштва народа, обавезе које смо у међународном свету преузели, рђаве услуге којима нас је Италија задужила и велике симпатије које несумњиво абисинска страдања изазивају и заваравати да нам се намеће дужност да у спровођењу санкција учествујемо стварно и енергично.

Не изгледа, међутим, да су ти разлози убедљиви - нарочито кад се зна да нас могу увући у нови светски рат.

А без тако убедљивих разлога, без дубоког убеђења, грехота је повући потез који води тако неминовно судбоносним последицама.

НЕВИДЉИВЕ НИТИ ⁹⁷

У „Приповести о два града” Чарлс Дикенс мајсторски описује невидљиве нити, које су се плеле између Париза и Лондона, које су плели тајни и јавни завереници од тамница у које је реакција бацила све који јој се нису допадали од најсиромашнијих кривињара, од доктора у северној Кули до Дефаржове винарнице у предграђу Св. Антоана у Паризу, где је крчмарица везивала чворове у своје плетиву, који значе главе, које треба скинути. Невидљиве нити везивале су стотине и хиљаде. Шапат се проносио и растао. А војска се ширила и вапила за осветом. И полако духови су се припремали за оно што је дошло. И први и други и трећи Жак, и хиљаде и две хиљаде и двадесет пет хиљада Жакова су пошли за Лафаржовим топом...

И кораци су говорили узбуђеној машини. „А кораци ти су били нагли, бесни, опасни за сваког у чији би живот закорачили, кораци који се неће лако очистити кад се једном обоје црвено, кораци, који су дивље одјекивали у Св. Антоану...” (Ч. Дикенс, Приповест о два града, стр. 50). „Јер у њиховим мислима ти кораци постадоше кораци једног народа, умораног под црвеном заставом, у домовини проглашеној у опасности, народа који се, сувише дуго опчињен, претворио у дивљу зверад” (стр. 82).

Ко чита овај роман, читаће о ономе, што се данас дешава у савременом друштву. Невидљиве нити се предуге, невидљиво ткање се шири, довршује се мрежа, која ће се једанпут тако стегнути, да се из ње неће моћи избавити они које улови. Не виде се преље и ткачи, а они су на делу. Заман чувари власти, заман жандарми, заман државни тужиоци, заман војска. Невидљиве преље и ткачи су вредни на послу и дању и ноћу.

И тихо, истрајно тка се мрежа, јер се греси гомилају. Кад Бог хоће неког да казни, одузме му памет. И место истрајног рада, господа се о власт отимају. И сматрају да је најважније обезбедити своју амбицију. Мисле да је народ дете које се може уљуљкати и успавати њеним гово-

⁹⁷ „Отаџбина”, број 97, 19. јануара 1936. год.

рима пуним похвала гуњцу и опанку, иако из подртог гуњца виरे лактови, а из подераног опанка прсти. И нико не засука рукаве, да среди и уреди оно, што се квари, да унесе више правде и правичности, да сасече у корену дрво зла и корупције, да растера мафије и клике, да разбије пљачкаше и зеленаше, од којих кожа на леђима пуца.

И удружени су, и јавно и тајно, и не зна им се ни краја ни конца где се све налазе њихови прсти. Прво су они сплели мрежу зла и уплели у њу народ. Па није тешко невидљивим прељама и ткачима новим који плету своје мреже, да у њу те злодејце спетљају. Полако прилази народ и помаже их у ткању. И невидљиве нити полако јачају и ткање се попуњава.

И у нашој земљи преду се ове невидљиве нити. Преду се на зборовима, преду се у забаченим угловима и мрачним избама; преду их гладни, јер су гладни, и неки салонски, јер се надају да остану на грбачи, преду их тројке и петорке, и проносе се у народ шапатам, јер се истина недовољно сме јавно изнети. И наравно невидљиви предииоци преду, да створе за своје циљеве расположење и мњење у народу. И нема ту бољег лека од истините и слободне јавне речи, слободне да истину каже. Овако... и јавна реч, свесно или несвесно, помажу да се преду невидљиве нити.

Хоћемо правду и правичност, хоћемо да сваки частан рад обезбеди пристојан и несметан живот раднику, хоћемо да од свога мучног и поштеног рада у првом реду обезбеди живот радник, хоћемо ослобођење од служења неправедном профиту, хоћемо да се ослободимо од мреже у које је зло уплело цео народ. Тек тако ће невидљиве дроље и ткачи престати плести другу мрежу - и постајати градиоци.

ВОЈВОЂАНСКИ МЕМОРАНДУМ⁹⁸

„Отаџбина” је још у свом 78. броју од 1. септембра 1935. у уводном чланку „Војводина и војвођански фронт” рекла своју одлучну реч о незадовољству у Војводини. Ових дана - у „Политици” од 12. 1. о. г. - изишла је „Изјава најугледнијих Војвођана”, на коју се морамо осврнути.

У нашем политичком животу завладао је у последње време обичај да разне групе јавних радника и интелектуалаца путем тајних и јавних прогласа обзнањују своја гледишта о најкрупнијим политичким питањима данашњице. Иако те групе јавних радника и интелектуалаца не представљају никакве скупине или организације са било каквом заједничком политичком идеологијом, него су обично састављене од људи који често заступају најсупротнија политичка гледишта, оне се ипак с времена на време појављују са својим помало свечаним прогласима или декларацијама. Оне то чине свакако у намери да утичу на ток догађаја. Тако смо у своје време имали разне изјаве, прогласе, декларације

⁹⁸ „Отаџбина”, број 97, 10. јануара 1936. год.

и меморандуме у којима су јавни радници заступали идеје и постављали захтеве чак и потпуно супротне државним интересима и расположењима огромне већине народа.

Сада смо добили опет Војвођански меморандум.

Истина, овај меморандум или проглас не тражи никакав посебан положај за Војводину у држави на бази историјских, етничких и геополитичких обзира, већ, напротив, осуђује сваку сепаратистичку акцију која би ишла за тим да се ослаби наша национална ствар у тој нашој покрајини. Па ипак, он је и по својој форми плод оног истог менталитета коме дугујемо и раније меморандуме, макар по политичким циљевима супротне овоме. У свом чланку „Опасне пароле” „Отаџбина” је (бр. 95 од 5. јануара о. г.) довољно истакла и тај менталитет.

Овај Војвођански меморандум потписали су и врло угледни и заслужни представници мисли и науке, родом из Војводине. њега су потписали и извесни врло угледни политички људи, али он је потписан и од извесног броја војвођанској јавности мање познатих јавних радника - па и уопште непознатих људи - вероватно зато што су они већ одавно напустили свој родни крај и настанили се по другим крајевима наше простране отаџбине.

Међутим, с правом се мора поставити питање: шта је са оним великим бројем наших људи и јавних радника из Војводине чија часна имена нисмо прочитали испод овог прогласа, а који су ако не више а оно ништа мање од ових потписника одани нашој општој националној ствари? Шта је са њима? Да нису изневерили националну мисао? Ако нису, у шта и не сумњамо, јер би иначе и наша национална ствар врло траљаво стајала у Војводини и поред оваквих и сличних прогласа, онда су њих господа потписници меморандума довели у врло незгодан положај. С те стране меморандум је нашкодио ствари за коју се залаже, јер је свесно или несвесно умањио једну националну манифестацију. Загребачки меморандумаши су објашњавали мали број потписа на своме меморандуму тиме што су власти ометале скупљање потписа, док такве незгоде, свакако, нису могле бити узрок што овај војвођански меморандум није потписан од већег броја угледних представника националног отпора у Војводини...

Остаје претпоставка: Можда су иницијатори меморандума желели да се овом акцијом препоручи и задобију извесне симпатије у србијанској јавности, па су и угледне научника и јавне раднике родом из Војводине замолили да им за проглас дају своје услужне потписе.

Они пак, не знајући политичку позадину овог меморандума, потписали су га и не распитујући се где ће бити есконтован.

Ако би ова претпоставка била тачна, иницијатори меморандума би показали да нису никакви психолози, и да не познају права расположења србијанске јавности. Да би их извели из евентуалне заблуде морамо им рећи, да србијанска јавност много правилније и много шире осећа државну стварност и државне интересе од ових војвођанских лојалиста. Србијанско јавно мњење не пати од опасних парола и није инспирисано никаквим покрајинским видокругом. Оно се одавна, још на бојним пољима, уздигло од српске државне концепције до велике југословенске државне и народне мисли. Зато су србијанској јавности меморандума-

шки менталитети, макар они ударили и на српске жице, потпуно страни и неразумљиви.

ОНИМА КОЈИ КАСНЕ ⁹⁹

Многи наши пријатељи истинито су с нама. Пришли би нам и јавно. Помагали би нас срдечно. Али им се наш рад чини без практичне важности.

Осећају сву несрећу од несрећног склопа разних неприлика. Схватају сасвим добро њихово нагомилавање и геометријску прогресију којом се недаће за недаћама рађају.

И веле: „А ви насупрот томе идете аритметријском прогресијом. Ваш напор је срчан а ваши успеси иду овако: 1, 2, 3, 4, 5, 6 итд. а несреће иду 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64 итд. Шта ви можете урадити кад сваки секунд који протече само повећава и иначе огромну надмоћност рђавих и несрећних прилика према вашим редовима”.

„Ето зато долазимо да вас чујемо са сетом и симпатијама. И читамо вас с пажњом и поштовањем. Али не можете ништа учинити - немате снаге, и зато нисмо у вашим редовима.

Нисмо једном чули ову реч. Знамо већ да је погодимо код многих - који је још нису ни изговорили - по извесном изразу жаљења који им лебди на лицу док с нама говоре.

А ми им обично тада велимо: А ви, шта ви радите? Добро видите опасности и њихову опасну, стрмоглаву растућу прогресију. Али, шта ви радите?

Нама признајте све, осим могућности да успемо. А ви? Шта ви радите? Не седите ваљда скрштених руку? Покажите нам ваш пут, којим мислите поћи и спречите несреће што брзином вихора наступају! Како ви мислите да успете?

На то не добијамо одговор. Или, добијамо ово: „Не може се ништа урадити!” Или: „Ми радимо с онима за које смо вам мало пре рекли да баш и доводе те тучоносне облаке што брзином вихора замрачују и последње видике”.

А чувши такве одговоре шта да кажемо тим нашим добросрећним пријатељима.

Лако ћемо им рећи да нису паметни. Али од тога неће бити промене боље. А мало нас се тичу чак и умесне речи, ако од њих нема промене боље. Ми хоћемо и више и боље: да се у нашим речима виде као у огледалу, да виде своју праву слику, па да се застиде. И да их тај стид кроз дебелу кору предрасуда и навика опече до душе.

Међутим, рећи ћемо им друго нешто.

⁹⁹ „Отаџбина”, број 98, 26. јануара 1936. год.

Квантитативно, они имају потпуно право. Посматрајући само пуки бројни однос, они су у праву.

Али у сваком великом људском прегнућу однос између бораца и твораца с једне и прилика и неприлика које имају да савладају с друге стране, јесте неповољан за прве.

Никад људи нису бројем променили прилике да пођу набоље. Па сигурно нећемо ни ми.

Кад би број побеђивао, онда би и стада, и чопори, и крда нешто велико значили. А знамо да није тако.

Погрешно дакле ови много разумни оцењују наш однос према недаћама наше земље.

Демократија је људе упутила да мисле исувише на број као чиниоца, а исувише мало на човека као чиниоца.

Органско схватање - за чију се владу ми боримо - тражи дубоку промену схватања баш и овде.

Варају се дакле ови оштроумни анализатори да бисмо ми практично значили више да су нам редови тако густе, као што су били редови ЈРЕД, ЈНЕ, ПОФ, ЈРЗ или УО.

Ми не можемо рећи час наше победе, јер то по органском схватању и није могуће. Али ми радимо на томе. Непрестано.

Не можемо рећи ни колико треба да нас је па да нам победа припадне, јер ни то по органском схватању није могуће.

Али једно ћемо рећи: Снагу не даје број. Врло често број значи и слабост. Снагу врло често имају и малобројне групе.

Али кад је имају, онда друго иде само по себи!

Истина је и то, да они много разумни оцене то тек доцније: кад се већ пише историја.

НЕЈУНАЧКОМ ВРЕМЕНУ У ПРКОС¹⁰⁰

Никад јунака није било много. Огромна већина људи воли да иде путем лакшим, путем најмањег отпора.

А јунаци се не владају по том закону. Ослободили су се тога закона коме робује цела мртва природа. Поставши себи циљ, они иду овоме без обзира на тешкоће, опасности и жртве.

Али ако их никад није било много, остали свет коме није било дато да буде јунак, бар је осећао њихову изузетност и величину. Распознавао их је и уважавао. Узимао их себи на углед. Налазио се под њиховим утицајем. Тежио да их подржава. У томе, разуме се није много успевао, али је једна несумњива добит ипак била: ако није могао постати јунак и светац, чувао се да не постане кукавица и шићарџија.

Ово пишемо зато што гледамо остварен култ кукавица и шићарџија.

Ако мислите да смо много казали, само мало нам пустите уста слободна, да вам примерима докажемо да нисмо претерали.

¹⁰⁰ „Отаџбина”, број 99, 2. фебруара 1936. год.

Будите уверени да се ових примера понос једног народа неће хтети да сећа. Више ће волети, ако икако буде могуће, да их заборави.

Али то о будућности говоримо, а данас су они жива и најстварнија садашњост. Они је испуњавају.

Судбина је овог народа - коме су увек пред очима били (макар он сам и био далеко од тога) примери јунаштва, и који је правим својим идеалима само чојство и јунаштво сматрао, - кује се данас под култом кукавица и шићарција.

Како је могуће да до тога дође?

Или данашње време заиста нема јунаке! Или их има, па се њихов утицај не осећа!

А народ - (и опет кажемо: ако је и далеко од идеалног јунаштва) - опет и само правим јунаштвом може бити владан и управљан.

Није довољно имати власт по закону и држати је треба и морално оправдање власти.

Докле ће то трајати?

Има ли ствари без мере у овом свету? Нема је ваистину. Неће је бити ни овде. И овде мора бити мере и границе!

Не можемо да кажемо сутра или прекосутра. Али кад дозре. А дозрети мора.

И не питајте нас како ће престати нејуначко време. Не можемо рећи.

Само једно знамо: да животне снаге једног народа нико не може спречити да му докрајче дане.

ЛУТАЊА ¹⁰¹

Маколико се и код нас и на страни куражиле присталице либералне демократије јасно је да су их догађаји збунили, да се у сложеним друштвеним сукобима данашњице не умеју снаћи, да се пребијају од једне комбинације другој и да никако не могу да изиђу из мишоловке.

Од немила до недрага потуца се парламентаризам, најмилије чедо либералне демократије а пуцају му кости под ударцима немилосрдне садашњице.

И запетљава се та либерална демократија као пиле у кучине, ништа јој не иде од руке, да се за зелен бор ухвати и он би се јадан осушио.

И у тој својој муци без предаха, хвата се за сламку и као дављеник не пита ко јој руку пружа, ма био то и онај који ће је задавити чим му се прилика укаже.

А у другој опет прилици овај декламатор слободе и човечанских права под изговором да штити велике идеје демократије чини највећа насиља не бира средства да људима одузме и права на живот, а јадан и не види

¹⁰¹ „Отаџбина”, број 100, 9. фебруара 1936. год.

да се то чини да сачува свога одртавелог оца, слободну капиталистичку привреду. Капитализам је родио парламентаризам и либералну демократију да га чувају и бране. Али обезубили су већ. Зато се и баца у загрљај сировом болшевизму, који ће га задавити чим га стегне у загрљај, да му се не може отети.

И општа политичка светска ситуација није ништа више и ништа мање већ израз немоћности парламентаризма и либералне демократије. Изгубили су главу и скачу са ствари на ствар. Започињу данас једно, да би то већ сутра одбацили, а започели сасвим супротно. Од диктатуре враћају се парламентаризму, да га сутра најгадније изигравају.

Зар нам не пружа данашња демократска Француска, тако зоран углед наших слободњака, такву слику? Зар се нису баш они најгрлатији демократи тамо увалили у најсрамнију каљугу корупције, деморалисања, мрачних афера и много чега...

Зар велика демократија Америке, - у којој се бирају и управници полиције, и судије, и државни тужиоци, и све власти, и законодавне и судске и извршне, - не показује највећу слабост према страховитом разорном дејству гангстера који врше највећа насиља, а слободно шетају по улицама, слободно држе велике станове, крећу се по најотменијим круговима, полиција их држи у својим картотекама као непријатеље државе, али им не сме ништа, јер држе бираче у својим рукама.

Зар догађаји, у Балканским земљама не показују сличну слику? Колико лутања и непресталног тапкања у месту, а народи се заглибљују у социјалну беду и ропство профиту. И мрачне силе, које нико не види, а сви осећају, вршљају.

У друштву индивидуалистичке капиталистичке привреде и либералне демократије задивљале се ћелице, па су сви органи друштвени оболели и немоћни да организам, људско друштво, изведу из хаоса. И у том чудном поремећају и нeredу друштвени живот је паралисан. И сваки дан ће бити гори и тежи. Није у стању парламентаризам да савлада рак друштвени, а ћелице рака су се намножиле и страховитом брзином се множе. Цео организам је гангренизован, а у рукама либералне демократије не налази се хируршки нож, да гангрени пресече даље ширење. Радикална операција је потребна, да бисмо се спасли од овог тешког обољења.

И нема много, да се бира. Основе треба мењати и уништити узроке задивљалости ћелица. Лутања у савременом политичком и друштвеном животу одвешће у амбис, у понор, ако се не спречи новим редом ово клизање низбрдицом.

Наш покрет јавио се само да народним масама, које имају само штете од свега овога, укажу на нове путеве за лечење овог зла.

Задружно - сталешко уређење државе једино ће бити у стању, да смртни ударац зада свима подивљалим рушиоцима благостања и друштвеног мира. Тек у тако организованој држави радни народ села и вароши доћи ће до пуног свога изражаја, постаће господар у својој кући. Није ослобођење народа у саборима, већима и скупштинама у разним покрајинама нашим, јер ће и ту доћи до истог повлашћивања и подјармљива-

ња. Ослобођење, ред и право вратиће се тек кад органи друштвеног организма постану господари и у међусобном складу отпочну зидати нов друштвени поредак. А за тај циљ, данас у Југославији бори се само Збор.

ПАСТИРИ ДУША НАРОДНИХ¹⁰²

*Prorsus divina providentia
regna constituuntur humana.*

(Заправо Божја промисао
успоставља краљевине на земљи.)

С. Августин: *De civitate Dei*.

Верске заједнице окупљају велике скупине људи и представљају стварне народне снаге. У богомоље се збирају верници, који побожно следе вечном стремљењу човечјег срца за Божјом милошћу и правдом. Оне пружају душевни мир и истинску срећу. Религије саздане на Божјем открићењу васељенских и моралних закона васпитавају и воде истини и спасењу и наш побожни народ. Свештенство је дубоко уврежено у наш народни организам, те је дужно вршити велики духовни и морални утицај на широке народне слојеве, нарочито по селима и по мањим градовима. Свештеници морају бити пастири душа народних. Они морају са народом сарађивати на друштвеном, добротворним и привредним пословима. Свештенство и данас, као и раније, у доба робовања туђину, треба да буде носилац родољубља, заснованог на органски схваћеним дужностима сваког члана велике народне задруге, у духу божанског морала и природног права човека. „Две заједнице, небеска (тј. црква) и земаљска (тј. држава) испреплетале су се једна у другу, од почетка до краја”, каже св. Августин, са дужношћу да остваре на земљи правду и љубав (*Iustitia et caritas*).

У своме бесмртном делу О Божјој држави св. Августин, један од великих хришћанских светих отаца кога подједнако поштују и православна и католичка црква (из почетка V столећа), каже и ове тачне и нама драге мисли: „Народ је заједница заснована на поштовању и вршењу права и на међузависности интереса свих сународника. Цркве имају да настоје да се правично уређују односи човека са његовим ближњима, да се стварају добре навике код људи, да се изграђују моралне савести и чврсти правдољубиви карактери у људским заједницама. „*Rex hominum ordinata concordia civium*” тј. мир међу људима постиже се слогом и редом. Друштвено-привредни односи људи своде се на моралне односе, истоветни су са моралним дужностима човека према ближњима”. Свако друштвено питање у ствари је морално питање, јер се оно једино онда правично може решити кад се подвргне моралном закону, на коме су засноване и све вероисповести Божјег откриења.

Значај вере и цркве, веома велик у средњем веку, вештачки је умањиван од времена хуманизма и ренесанса старојелинске мисли, у XV сто-

¹⁰² „Отаџбина” број 101, 16. фебруара 1936. год.

лећу, са појавом капитализма и употребе најамног рада, - и то се спроводи „у слободним круговима” до данашњег дана, у савременом облику индустријско-финансијског капитализма и колонијалног империјализма, и у његовом политичком строју израженом у либералној демократији и њеном чеду марксизму и анархизму, јер је цео тај друштвено-привредни поредак заснован на искоришћавању човека човеком, на обожавању личне моћи, на егоизму, и на слободи да се такмац прогони до истраге, да би свирепи победник могао да утоли своју жеђ за безочним богаћењем, јер је за њих сваки успех моралан. Овакво безумно „морално правило” цркве одлучно осуђују, зато су их обожаваоци индивидуализма и силе оптуживали да су назадне, да су остатак средњевековне верске затуцаности, да хоће, проповедајући правду и љубав, да васпоставе поповску владу, да кроз клерикализам васкрсну теократију. Овакво схватање продрло је и код нас, а нарочито се у редовима наше градске интелигенције раширило од ослобођења и уједињења Југославије. Наши слободоумни клерикалци - у ствари поклоници западноевропског паганства - намерно су заборавили да је наше свештенство у прошлости високо држало лучу народности и слободе у свим ослободилачким прегнућима, у народним борбама за самосталност и културну независност.

У нашу велику нову државу ушли смо, на жалост, са старим предратним схватањима и предрасудама. Црв котеријаштва и партизанства почео је одмах да нагриза млади народни организам. И извесни свештеници су учествовали у политичким сукобима који су, каткада, узимали народу стран облик верске искључивости. Вештачко продубљавање јаза између православних и католика искористиле су присталице паганизма, којим је затрован цвет наше великоварошке интелигенције, па су на све таламбасе почели објављивати како Југославији, тобож, прети погибао од клерикализма, изричито католичког, јер он, кажу, има паклену намеру да разори Југославију, да би се, на њеним рушевинама, засновао подунавски савез католичких цркава са Хабзбурзима на челу савеза. Наши паганци се тога зорли уплашили, па су донели одлуку да то спрече, те су против цркава и „клерикализма” предузели да мобилишу „горњи слој” великоварошке интелигенције, често иностраног порекла, затим су се прогласили јединим правим интегралним Југословенима, одричући ту част сваком другом Хрвату, Словенцу или Србину, који није припадник њихове котерије. Оваквим радом они су заиста успели да њихови чланови, као министри, чине већину у свима владама и режимима од ослобођења и уједињења до данас.

У Југославији живе по вероисповести: православних 7 милиона (49 одсто), католика преко 5 милиона (37 одсто), муслимана око милион и по (11 одсто). Остале вероисповедне заједнице су знатно малобројније. Свештенство чини велики сталеж, добро уређен у свим вероисповедним заједницама. У тесном је додиру са широким народним слојевима и ужива велики углед. Божје државе (цркве) по хришћанској дужности и добро схваћеним интересима треба да потпомогну народну државу у њеним политичким и привредним невољама и народна препорађајна

стремљења, у духу верског морала и народних традиција, јер она најбоље чувају народне одлике и искуством прокушане вредности, нарочито у доба опасних моралних зараза које и ми данас прекужујемо. Морална лепота душа је пред потпуним разорењем. Цркве не смеју да допусте да и њима можемо једнога дана довикнути речи св. Августина: „Perdidisti utilitatem calamitas!” (Упропастисте плод патње и страдања!). А значајни плод данашњих невоља и јесте баш очајање и продубљење вере и родољубља у широким народним слојевима и код већег броја интелигенције.

Југославија је народна држава. Југословенство као препорођајни народни покрет Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара жива је морална снага и духовна стварност. Такво југословенство замишљали су и потпомагали хрватски бискуп Штросмајер, српски архиепископ Михаило и словеначки жупник Јанез Крек. Југословенски народни покрет Збор на тако схваћеном југословенском начелу засновао је своје политичко-културно Вјерују. Зато у подборима Збора у унутрашњости седе једни поред других католички и православни свештеници и удружено, братски раде на остварењу начела југословенског народног мисионарства, у име хришћанске правде и љубави.

Цркве у наше време утиру стазе ка новом схватању улоге народа у човечанству. Кроз привредно-политички и културни национализам, на божанском моралу заснован, сарадњом цркава и њихових припадника оствариће се мир међу државама и братство међу народима. Данас је нестало верског прозелитизма, нити је корисно радити на спајању цркава, већ је потребно сарађивати на измирењу људи кроз веру и љубав. Радом цркава на моралном и духовном препороду човека, по светим начелима своје вере, брже и снажније ће се омогућити пријатељство, љубав и узајамна сарадња верника у Југославији, у духу југословенског хришћанског схватања братства и љубави. То је органски пут за бујање југословенства. Сваки други, ма како био интегралан или синтетичан, вештачка је творевина, дакле лажан је и неодржив. Он таквим начином више раздваја но што спаја Србе, Хрвате и Словенце у вишем југословенском животном организму.

Органску Југославију, као велику југословенску народну задругу, желели су владика Штросмајер, митрополит Михаило и велики југословенски душебрижници Фрања Рачки и Јанез Крек. Они су јој, удруженој са Бугарима, наменили важну мисију на Балкану, а такође и у Словенству. И Збор је на себе узео улогу апостола југословенског месијанизма међу Јужним Словенима, па се бори против комунистичких и других паганских интернационала, а за хришћанско и уопште религиозно схватање породице, за сталешку државу, за планску народну привреду и за моралну обнову појединаца кроз свесно вршење социјалних дужности у народној задрузи.

У Основним начелима Збора II тачка гласи:

„Вере које су везане за душу народа и изражавају његов поглед на свет и поуздање у Бога, јесу битне духовне вредности”.

Завршићемо овај чланак великом мисли св. Августина: „правде, мира и реда у једној држави биће само онда кад се у њој оствари „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas”. (У ономе што је за све очигледна нужност и потреба - јединство; у ономе што условљава различитост мишљења и рада - слобода, а у свему - љубав и самилост).

НИ ЦЕНТРАЛИЗАМ, НИ УНИТАРИЗАМ, НИ ФЕДЕРАЛИЗАМ ¹⁰³

Док се од неколико година мењају странке и програми, док се издају програми које нико - ни од оних који их пишу - не зарезује, већ мисли само преко њих да се дочепа власти, док су једни стварали странку одозго, а други с високих положаја стално на зборовима оглашују, како је стварају одоздо - а у методама су слични као јаје јајету - дотле је народ сит свега тога и не креће на те речи. Јер како може и да верује кад су му готово ови исти, који му сад следе ЈРЗ, до јуче сочили за ЈНС.

И док народ зна да 1936. није исто што је била 1919. па ни оно што је била 1928, дотле му вође старих странака препоручују своје бајате лекове и враћају се на оно, што ни онда, кад је постало, није било од успеха.

Највећи кривац за сву ову тешку политичку пометеност, задрти централиста, па затим унитариста, Светозар Прибићевић, после свих својих тешких грехова, никако не оставља ову земљу на миру. Али сад је и он свукао стару кошуљу и навукао федералистичку. И у својој посланици предлаже, да се начини шест државица од ове земље и да се тек после преговара о њиховим међусобним односима. И странка таквих захтева требало би да се назове сељачко раднички фронт или сељачка демократија.

Ова посланица се слаже са изјавом у енглеском „Дејли телеграфу” коју је дао 12. новембра прошле године вођа хрватског народа Др. Влатко Мачек и у којој тражи исте државе са заједничким министарством иностраних послова, министарством финансија и заједничком скупштином од делегација парламената појединих државица. Што се тиче војске, хрватска војска би била са хрватским, а српска са српским официрима, иначе би била заједничка.

Напоследку са том мишљу сложио се и Љуба Давидовић, кад је на банкету у Шапцу пришао Жиги Шолу.

Тако су се обележили федералисти.

Ми не сматрамо ни ове жеље издајничким, али не држимо да би то решило садашње тешкоће. Све ово што је тешко и зло у овој данашњој држави пренело би се и у те мале државице, а народ би био још слабији, овако расцепкан, да се бори и тек би га онда зло заробило и оковало, да се подигнути не би могао.

С друге стране су унитаристи који теже да остане једна држава и један народ под либерално-демократском маском. И у то име не презају ни од чега, па све више доводе народ до очајања, да ли ће доћи до реда и мира у овој земљи.

¹⁰³ „Отаџбина” број 102, 23. фебруар 1936. год.

И ни једни ни други, заузети овим јаловим протеривањима, не виде ништа даље од носа. А они који знају, од чега живе, у мутном лове и све се више стеже око овог народа ланац беде и економског пропадања. И док једни траже, да се поврате суверености народима и да се изабере слободним изборима скупштина, која ће вратити 1918, дотле други декламују о начелу с народом за народ, ништа без народа, партија одоздо и сл., а и једни и други остављају народ у тешкоћама данашњице, да грца и пропада.

Ми не припадамо ни једнима ни другима. Наш је став јасан и разговестан и истоветан с оним што осећа народ. Не тражимо повраћај на прошло време, већ се боримо да се у народне руке врати оно што је његово, а то је да му се обезбеди, да преко својих сталешких и задружних организација узме бригу о својим друштвеним и економским тешкоћама и да преко њих уређује и политички живот у држави. А то је став из основе различит од федералистичког централистичког и унитаристичког уређења државе, којима је свима заједничко, што схватају државу као механизам, који се може према њиховој вољи преудешавати, како је њима драго, без обзира на народне потребе и тешкоће.

Једино задружно сталешка држава, за коју се бори Збор, обезбедиће сваком делу народном најпотпуније право на самосвојан и неспречен развитак, једино у тој држави престаће се унитаристички кључевима затварати сепаратистичке тежње и заувек отклонити партикуларистичке амбиције за цепкањем у микроскопске државице, неспособне за решавање великих и крупних проблема савременог друштва.

У задружно сталешкој држави неће имати никаква значаја ни унитаризам ни федерализам, јер су обоје вештачки крпеж механистички уређене државе, док је задружно сталешка држава организам, чији је неминован задатак, да се стара да се сви органи развијају до највеће мере. Та држава ће једино бити уређена тако да за себе само битне функције државне задржи, а све остало пренесе на сталеже, задруге или самоуправне јединице. Само ће тако Југославија постати организована правда и слобода. И само ће тако бити зајемчени суверени народни интереси не само у овим покољењима већ и у континуитету у будућности. У исто време само тако ће се обезбедити и велики интереси заједнице и велика општенародна и општедржавна политика. У сваком другом случају, и у федералним државицама и у унитаристичкој држави с либерално-демократским уређењем, најглавнији и најзначајнији ће бити и остати посебни партијски интереси и задовољења, а они никад не могу бити и општенародни и општедржавни.

Народ у Југославији има да одлучи, коме ће се приволети царству.

ЗАДРУГАРСТВО У СТАЛЕШКОЈ ДРЖАВИ ¹⁰⁴

Националсоцијализам запоставио је задругарство, јер је проширио функције сталежима, па му се чинило задругарство непотребним. Фашизам је својим корпорацијама с двојним организацијама такође уништио задругарство, јер му се чинило да не може да се упланира у кор-

¹⁰⁴ „Отаџбина” број 102, 23. фебруар 1936. год.

поративни систем државне организације. Бољшевизам је уништио основе задругарства: слободно удруживање људи да заједнички врше одређене послове на начелима међусобне помоћи, јер му се учинило опасним по диктатуру коју је завео у совјетској републици. Демократија подноси задругарство, често пута и само као неизбежно зло, али и у демократији капитализам води љуту борбу против задругарства.

Само у задружно сталешкој држави коју Збор захтева задругарство је неопходан и врло важан чинилац за усклађивање међусталешких и међуљудских односа. Тек у тој држави ће задругарство моћи развити свој најшири и најјачи утицај с једне стране на формирање нових људи с новим схватањима заједнице, с друге стране у образовању и стварању новог друштвеног поретка.

Као што у живом организму разни органи служе разним функцијама, а жлезде с унутрашњим лучењем, својим соковима (хормонима) уравнотежују и усклађују све те, често пута, и супротне функције - тако ће и задругарство у сталешкој држави постати орган који ће производити hormone складности и међусобне солидарности за међусталешке односе и измирење супротности.

Органска држава се не може изградити на веровању у слободу и једнакост људи, које се огледају искључиво у једнаком праву гласа за све. То је врло слаб инструменат, да сузбије много јаче, подивљале израштаје друштвеног организма као што су необуздан индивидуализам у привреди, либерално демократско схватање партијских владавина у политици и суверености личности у друштвеној политици.

Поред једнаког права гласа, људи су иначе у либерално-демократској држави у свима осталим односима и сувише зависни од многобројних много јачих односа, па се повијају на сваком ветру.

Изградња државе на сталешким основама као органима који имају одређене друштвене, културне и економске функције сузбија ту слободну игру неограничене индивидуалности и потчињава људе општенародним и општедржавним интересима. Сталежи имају своје функције, а свака група занимања, па и најмања, у органском сталежу не може бити запостављена, јер се у том случају ремети правилно функционисање не само тога сталежа већ и целине.

У савременом људском друштву постоји низ врло важних функција које чине целину тек ако се у сталеже организују сва занимања која омогућују правилно вршење тих функција. Исхрана, саобраћај, грађевинство, правна, здравствена и просветна заштита, одевање и обување и слично - све су то друштвене функције, које обављају, данас раздружено, а у сталешкој држави органски повезано читав низ занимања. Сва занимања која задовољавају једноврсну потребу морају сачињавати један сталешки орган и плански сарађивати, да испуне своје друштвене функције и задовоље општенародне потребе.

Али да се те функције разних органа ускладе да се уравнотеже и да се плански изводе - то ће бити важан задатак задругарства.

Сталежи су органске друштвене заједнице. Сваки члан народне заједнице припада једном сталежу. Задруге су слободна удружења. Оне могу бити и организације људи истог али и разних сталежа. Сви људи који се слободном вољом удруже за заједнички рад на начелу самопомо-

ћи и рада без експлоатације и профита, без обзира коме сталежу припадају, могу бити чланови задруга.

Задруге удружују људе разних сталежа или истог сталежа, да заједничким средствима и заједничким напорима изводе заједничке послове. Али у исто време задруге ће у сталешкој држави бити најчвршћа и најпоузданија основа за провођење планске привреде. Задружне организације ће у сталешкој држави, као установе у којима се одабирају друштвено најсвеснији и најодабранији из истог или разних сталежа, бити најподеснији органи за израду планова, најбољи облик кредитовања и унапређења производње и регулисања потрошње. Оне ће постати установе за решавање односа између произвођача и потрошача и за контролу тих односа, а у исто време и за сузбијање неправедне добити и неограниченог искоришћавања. У њима ће се оспособљавати народне масе за узимање својих послова у своје руке и за активну сарадњу у међуљудским односима.

Оно ће постати и орган иницијативе у привредним стремљењима на општем уздицању и унапређењу.

Поред тога извесни облици задругарства који су још сада показали своју велику вредност у решавању неких односа изван привредних, постаће солидна основа за широк рад у народним масама. Здравствене и просветне задруге, а поуздано и многе друге, основане за решавање разних културних односа, постаће у тој држави основа за свеколики рад стручних установа и стручних радника. Оне ће дати најпоузданију основу за успешан препород и напредак народа у свима овим правцима. Организација здравствене службе, то се види још и данас, имаће у здравственим задругама најширу основу за рад на подизању и чувању народног здравља, јер само у тим установама народ се стално мобилише и активира за најширу сарадњу у овом правцу. У тим задругама здравствени рад се ослања на моралну основу и обавезу задругара да сарађују и брину о своме здрављу.

Задругарство у сталешкој држави имало би и важне социјалне функције у очувању и развијању словенског друштвеног поретка. Изнели смо у ранијим чланцима непобитну чињеницу, да је у основи нашег социјалног поретка нарочити облик друштвених односа, задругарство. Што се о њему није толико расправљало у страној науци, као о демократији која је страног порекла и производ друштвеног развитка народа у науци старијих и јачих, ни најмање не значи, да задругарство као основа нашег друштвеног поретка није постојало или није имало утицаја на наш друштвени живот. Наша слаба наука још се налази у траговима туђих научника, али несумњиво да ће и наша наука, кад постане у правом смислу речи националном, у то питање дубље заћи. У осталом и етнографи (Џвијић) и правници занимали су се задругарством као посебном особином нашег народа, иако још нису израдили из тога наш друштвени систем.

У сталешкој држави којој тежи Збор и која се разликује и од система државног уређења, и најближе државе реформисане у новије време, од Португалије, организовани сталежи и организоване задруге са јасно подељеним функцијама и са чврсто повезаном сарадњом морају чинити основу политичког уређења у свима манифестацијама политичког

живота и у свима установама политичким, они ће бити основа економском поретку и друштвеном уређењу. Тек тако ће држава постати организам.

ДА ЛИ ПЛАНСКА ПРИВРЕДА? ¹⁰⁵

Планска привреда је најчешћа крилатица садашњице. Сви о њој говоре и сваки је друкчије схвата. Говори се о њој и у државама с либерално капиталистичким склопом друштвеним. Говориле су о њој све досадашње владе. Чак су од парламента у финансијским законима добивале тако широка овлашћења, да би се могло помислити, да се иза тога заиста скривају врло замашне и важне промене, а кад оно - затресла се гора родио се миш. Даду се тако неке незнатне олакшице земљорадницима од којих слаба вајда. А као накнаду даду се нешто дебље повластице индустрији, банкарству, извозницима и сличним капиталистима. Обично то иде уколико дебљи по капиталу, утолико дебље повластице. Ето то су биле последице тих овлашћења.

Највише је влада Бошка Јевтића галамила о тим изменама и основном преображају у привреди. Колико је причао министар пољопривреде и сви редом мислило се, чудо ће створити, а они, јадници, од силних говора нису умели ни да искористе овлашћења из 63. Финансијског закона. Много је било плеве, али жита ни зрна.

Ми смо знали, да је то био само клевет млина, али без брашна, јер ти задругари на власти нису имали никаквог плана, да нађу однекуда изворе за уређење материјалних односа у свом Савезу. И немајући план, они су натоциљали пољопривреднике с уљарицама, установили неки одбор да прикупља и проучава цене, узели неки кредит од народне банке и извели још неке сличне велике реформе без икаквог реда и без нарочитог смисла.

И добро је, можда, што се о овоме више говорило него творило, јер су сви и добронамерни и плански срачунати проповедници планске привреде у својим излагањима имали једну заједничку и основну погрешку, због које и најбоље смишљен и израђен план не би имао много изгледа на успех, а вероватно много би више штетио него користио и, поуздано, компромитовао целу ствар.

Сви су се окомили на пољопривреду. Тако су се разне тежње желеле постићи с разним плановима о тзв. планској привреди или боље о планској пољопривреди, али нико ни од оних, који су о њој причали и брда обећавали, није мислио озбиљно да се њоме бави, већ само да постигне и достигне извесне циљеве.

Кад би се пак у овој земљи заиста мислило на планску привреду, онда би план морао обухватити целокупан привредни живот у свима његовим појавама, и пољопривреду, и индустрију, и трговину, и занатство и радништво. И још више, он би морао обухватити и питање новца и финансија државних и кредита и регулисања дугова. Али ни у томе не би био потпун план. Он би морао обухватити и организацију привредних редова и одредити њихова права, дужности и одговорности. Тај план

¹⁰⁵ „Отаџбина” број 103, 1. март 1936. год.

би морао ићи и у ширину, водоравно, и у висину од врхова до дна. Па ни с тим се не би исцрпили потпуни планови који би могли обезбедити успех. У та планирања морали би ући и сви остали односи изван привредних, као социјални, културни, просветни, здравствени, правни итд. Једном речи, ако се хоће реформе и измене у једном правцу, морале би се предузети измене у свима односима. Свакако да се ово нити може нити сме одједаред изводити, већ поступно и временски и просторно, али несумњиво да се мора, ако се озбиљно мисли, знати у ком се правцу крећемо и шта мислимо постићи. Свакако да би током провођења било и исправки и допуна и промена, али оне се могу лакше провести, ако се унапред поставе смерови и задаци.

Према томе овакав план би имао више циљева. Он би морао тежити, да обузда слободну игру приватних интереса у привреди, у друштвеним односима, у политичком животу, у вршењу које било власти. Последично томе, његов би задатак био да чува интересе породице, народне и државне целине, људског достојанства, права и слободе, приватних подухвата и стремљења који иду на добро заједници.

Он би морао да измени основне ставове у привреди и да отклони из привредног живота све оно што поробљава и потчињава профиту, а милионе баца у беду и расно биолошко пропадање.

Он би морао променити основни став у друштвеним односима, којим је проглашена јединка сувереним господарем, па би морао потчинити интересе појединаца интересима целине. Он би морао утврдити свачију најтежу и најбржу одговорност за свако учињено дело. Много би се морало ту уредити и променити.

Али кад се све ово измени, питаћете: па шта остаје од садашњег.

- Ништа, и заиста ништа. И баш зато никакав привредни план не могу ни израдити ни спровести они, који стоје на данашњим основама. И ако се хоће заиста, да се привреда уреди шта је и важно и неизбежно.

То је основно и само на томе се може даље успешно зидати.

Зато само Збор који тражи задружно сталешку државу може отпочети, да подиже нову зграду друштвену. Али тада то већ више није планска привреда, већ нова задружно-сталешка привреда.

СЕЉАЦИ ПРОТИВ СЕБЕ ¹⁰⁶

Село се пробудило и јавља се на друштвеном попришту као врло свестан чинилац, утичући на друштвене догађаје и заступајући своје посебне захтеве и интересе.

Друштво још није свесно те чињенице, па се мала пажња обраћа тој борби села. Али сељак, иако није бучан и динамичан као радник, издржљивији је и упорнији у ономе, што хоће кад једанпут усвоји као оправдане неке захтеве. Он је критичан и сваку ствар посматра са свих страна, размишља о њој на свој начин, одмерава је и процењује. Он је стваран. И кад нешто усвоји, процењује, да ли његове снаге достижу да то и спроводе.

¹⁰⁶ „Отаџбина” број 104, 8. марта 1936. год.

Али кад све то добро утврди, он је сталан и нико га не може из заузетог става померити. Такав је и у добрим и рђавим делима.

Најбољи и најодабранији на селу као своју друштвену организацију и као облик свога колективног деловања усвојили су задругарство. Оно се учврстило међу сељацима и више нема, бар међу онима, који представљају село, међу домаћинима, никога који још размишља да ли је задругарство подесно или не.

Потребност и корисност задругарства постало је јавно мишљење сељака. И још више. Сељак сматра задругарство организацијом на којој треба да почива сељачка општина и сељачка држава. Он сматра да је задругарство најбољи начин, да се одупре капитализму и да дође до својих права и до свога положаја у друштву.

То је нашој земљи чињеница с којом се мора рачунати. И нико никаквим средствима неће бити у стању ишчупати ово веровање и избрисати одушевљење за задругарство из сељачког схватања.

Због тога су узалуд сви покушаји, да се омете правилан рад и правилно развијање задругарства. Њега је усвојио сељак и он ће га све више унапређивати, па маколико га ометали у томе послу.

Колико је сељака прожмао дух задругарства најбоље се види по једном случајном и нежељеном експерименту. У једној бановини су поставили бановинске лекаре као лекаре удружених здравствених задруга, ма да су и задруге и општине и најбољи чланови тих задруга молили, да се питање општинске санитетске службе реши по & 6. Закона о здравственим задругама, па да се у духу те законске одредбе преда општинска служба задругама. Тако се није догодило. Али зато се догодило друго. Сељаци су одлучно решили да бране своје задруге. И у slabим задругама, где се мало њих интересовало, па су се једва скупштине одржавале, после овога догађаја сви задругари као један човек изјављују, да неће напустити задругу, већ ће жртвовати да би се она одржала и више него до сада.

Од овог пробуђеног задругарског духа може имати само користи наша држава и наш народ. Маколико се капитализам и његови политички облици трудили да ограниче и сузе учешће најширих друштвених редова, сталежа, у решавању друштвених, економских, културних и политичких проблема који у садашњици притискују државе и народе, у друштву се обавља сасвим обрнуто збивање: Све јаче иступају у свима тим појавама народног живота пробуђене сталешке свести и траже своје дужности и своје одговорности, али и своја права, у заједници народној. И буђење сељака није ништа друго већ изражај тога друштвеног развитка.

Али не мирују ни мрачне силе и нарочито наваљују на сељаке, јер су свесни да су сељаци ипак најмногобројнији и најјачи сталеж у земљи и онај ко добије сељаке, имаће све.

Једни заводе сељаке, да би му остали на грбачи. Па једно говоре, а друго творе. С уста им тече мед и млеко. Певају химне слободи, демократији, самоуправи, политичком слободоумљу, правди, хлебу и слободи. И мисле да народ осећа стварност по оном што пишу или говоре, а што

народ нити чује нити чита. А и кад то чини, осећа да је сасвим друкчије.

Други му сладе своје. Прносе вести и гласове изопачене и извртуте. Наводе воду на своју воденицу. Употребљују све методе. Прикривени науком или уметношћу сеју отров. Толико јавна предавања нису ништа друго већ прикривена пропаганда. Протурају своја научна схватања о друштву и у листове, који су наклоњени супротном. Вешто подмећу своја кукавичија јаја. Врло је карактеристично наседање једног великог београдског дневника. Док је донео извртуте и карикирано предавање нашег председника коме очигледно није био наклоњен, дотле је врло изразито и верно донео извештај о предавању једног ученог доктора, који је под прикривеном научном темом против расизма вршио своју пропаганду друге једне друштвене струје, којој тешко да би могао бити наклоњен тај лист.

Ови други имају савршене методе. Они подземно раде и свугде се увлаче. Не остављајући на миру гимназијску децу, ни универзитетску омладину. Скупили су и пропале занатлије и неуспеле трговце. Имајући своје везе и међу чиновницима. Дејствују у интелигенцији. У све су друштвене редове продрли и најчешће су ларвирани, умотани у завоје, како најлакше и најбоље могу продрети. И продиру.

Не остављају ни сељака на миру. Тамо имају сељачке пароле, а од њих ће, ако се дочепају силе, направити робове колхоза и совхоза.

Сељак је нарочити нишан и многих, којима је до сада био мека подлога за неограничено богаћење, поред ових који тек желе, да они узјашу. И баш нарочито се бацају на село и сељака, откако је задругарство продрло у свест сељака, као једини спас из ових економских и друштвених тешкоћа.

Док представници великога капитала раде отворено против задругарства, траже законски што веће препреке да му се ставе у развртку и да му отежавају пословање, дотле они други, који тек желе да се дочепају седла привидно помажу задругарство. А и једни и други, чим би ојачали, загушили би га. Јер задругарство је тежња слободних људи да свршавају своје послове не пуштајући никоме да их експлоатише, али да ни они, удружени у задруге, не експлоатишу.

И тако се око сељака плету многе мреже. Сваки би желео да га улови у своју. И баш нарочито су се окомили против задругарства. Нису они против њега, не дај Боже. Али ето, име неких који то искоришћују само за себе. Бацили су мреже с мамцима. А мамци су им лажи и потворе. Клеветају нарочито оне који су најчвршћи, како су створили задруге само да се они користе. Онај је покрао набављачко потрошачку задругу. Други је створио житарску само да своје жито боље прода. Трећи преко сточарске задруге узима за себе провизије. Четврти у винарској задрузи вуче велику плату, баш као министар. И тако даље.

Други опет раде друкчије. Траже несвесне и олош сеоски, па му ракијом подижу свест, по које пакло дувана не гине, а падне нешто и у готову. И ови несвесни и несавесни упрегну се у туђа кола. Постану Јуде који не за сребрњаке, већ за марјаше издају сами себе. И кроз њих трубе непријатељи задругарства. Ови несавесници постају несвесно они који носе воду за другог и секу грану на којој седе.

Примера ради, да испричамо један скорашњи случај. Пет села се решило да оснује здравствену задругу. Пре десетак година су покушали па су их омели у том раду они којима задруга не иде у рачун.

Пре кратког времена после озбиљних припрема опет су заказали оснивачку скупштину. По најгорем времену, по киши и блату, дошли с најбољи домаћини, неки су путовали пешке по 8-10 км. Свесни су да им је то потребно као хлеб, јер су у забаченом крају далеко од лекара, који су често пута скупи. По невремену крећу с тешким болесницима. Много их и главом плати.

Скупило се око две стотине одличних домаћина и убеђених задругара и отпочели рад. А тада десетак заблуделих, несавесних и избезумљених младића предвођени двојицом тројицом старијих отпочеше дивљачку ларму: Нећемо! Доле! и слично. Потегоше штапове и ножеве. С лудим се није објашњавати. И разумно су учинили домаћини. Напустише дворану где је требало основати задругу. Али није вино пошто пређе беше. Одмах одатле одоше у приватну кућу, где они лармације и плаћеници нису смели прићи и основаше задругу.

За чији рачун су радили ови несвесни младићи? За рачун једног пропагандног посланичког кандидата, трговца, који је мислио, да ће моћи чакширама, шајкачама и женским марамама и преполовљеним стотинаркама да купи гласове о изборима. А место да буде изабран оста у талогу.

И овај му је покушај пропао. Из пет села једва је накрио десетак који су пристали да раде против самих себе, против битних и основних интереса сељака, али као што није о изборима успео да купи мандат, тако је и овде насео и његова мрзост - задруга је ипак била основана.

Овај пример показује да је свест народа, сељачка, о великим задацима и одличној улози задругарства врло чврста и непоколебљива. Ови домаћини ни пред разбојничким нападом избезумљених плаћеника нису узмакли, већ су свршили посао због кога су се скупили онако како је то у њиховом најбољем схваћеном интересу. Овај догађај мора бити и поука за оне које мржња према задругарству никао не напушта, да могу мрзети задругарство, али га више не могу ометати. Овај догађај мора бити поука и онима несвеснима, да се врате својој сељачкој савести и да не раде против себе. Ако још нису својим моралним особинама сазрели за задругарство, нека стоје по страни, а нека не ометају оне, који граде ново, напредније, боље и срећније село, па тиме и бољу и срећнију будућност овом народу.

ЧЕМУ ТЕЖИМО ¹⁰⁷

НЕКОЛИКО МИСЛИ О ДУХУ ЗБОРА

Они, које су однородили разни политички системи страног порекла, као: либерална демократија, болшевизам, фашизам, хитлеризам итд., мање или више прилагођени оним народима у којима владају, срећније

¹⁰⁷ „Отаџбина” број 104, 8. марта 1936. год.

или мање срећно примљени у државама са одговарајућим друштвеним развитком - не могу нас разумети.

Разумеће нас наш народ, кад му просто, без дубоких теорија, изнесемо истину пред очи, кад му кажемо, да ми хоћемо да створимо онај друштвени, економски и политички поредак - који одговара психи нашег народа и његовом самосвојном друштвеном развитку.

Знамо да ће нас пресрести и дочекати сви укалупљени теоретичари са подсмехом, да не знамо социјалне законе развитка, да немамо појма о развијању људског друштва. Чекаћемо их да нам то примете. А засада ћемо само рећи, да баш зато, што врло добро познајемо тенденције општег развитка савременог друштва, баш зато и тражимо да не пореметимо оно што је битно и нераздвојно са нашим националним особинама и нашим социјалним развитком. И управљање нашом судбином треба да иде по смерницама нашег народног живота.

Још од најстаријих наших политичких покрета владала је, иако не увек јасно изражена, и ова тенденција.

Још у стварању мале Србије ове су тежње биле јасно испољене. и Карађорђе и Милош стварали су установе из народног духа и народних потреба. И мала Црна Гора је показивала сличне народне тежње. Режи-ми који су покушавали у историји Србије да заводе политичке и социјалне установе које нису одговарале томе духу народном, наилазили су на отпор и сударили се с народом. Или, ако су и победили, народ је ту победу плаћао тешким поремећајима у своме природном развитку.

И наши ранији политички покрети, мање или више свесно, и поред онога општег што су узели са стране из других народа, износили су у својим програмима и многе захтеве који одговарају нашем народу, његовом духу и његовим особинама.

Покрети југословенски, од његових зачетака па кроз целу историју до уједињења, баш су на тим етнопсихичким особинама нашег народа заснивали своје тежње и доказивали потребу уједињења.

Зар Штросмајер и Рачки нису баш целу своју делатност на уједињењу на томе заснивали?

Зар и браћа Радићи и Старчевић и Вук и Копитар и сви наши бољи и старији нису баш на народној души зидали народну будућност?

Зашто је Цвијић велики и вечан, ако не баш због тога што нам је научничком дубином и необоривом јасношћу показао чиме се одликујемо од других народа и на чему треба да заснивамо своју народну државу?

А после рата у јуришању на власт, у отимању повластица, запоставили смо народни дух и душу, и све борбе политичке оснивале су се споља на неким начелима изван нашег народа, а у ствари на одбрани уских локалних интереса.

Ми хоћемо да вратимо нашу државну политику народним правцем.

Другим речима: ми хоћемо да нашу државу и социјално и економско и политички уредимо на оним основама које проистичу из наших народних особина и из тенденција нашег народног развитка, не занемарујући, природно, ни оно што је у томе опште човечанско, али убеђени, да и у томе постоји и наша специфична боја.

Наше су тежње органске, произилазиле из живота и развитка, из психичких особина нашег народа, из његових потреба. Њима желимо, да му баш у том правцу, самосвојне југословенске културе, у духу њего-

вих традиција обезбедимо потпуно несметан и највише могућан развитак у будућности.

Наш програм је јасан свакоме ко народним духом осећа и коме народни дух влада. Њега не могу осетити и разумети они који су однарођени и застрањени од тога духа и којима је овладао туђа мисао и који мисле да је углед на страну у нашем народном животу главни и довољан подстрек за напредак. Ми баш супротно мислимо, да је то сметња слободном развоју, уздицању моралном и материјалном, изграђивању духовних вредности нашег народа и освајању у међународном положају за нашу државу оног места, које јој припада.

Ми хоћемо да наш народ користи својим значајним посебним особеностима великој међуљудској заједници, а то ће моћи само и једино, ако се отклоне све сметње за такав развој.

Те сметње су политичке и социјалне и економске природе и зато „Збор” хоће да их отклони и измени у духу онога што проистиче из нашег народа.

Једни нам веле, да хоћемо да се вратимо у мрачни средњи век. Други нам пребацују, да каскамо за фашизмом и национал-социјализмом. И све то зато, што мислимо да се наша држава органски може изградити само на заједничко-сталинској основи.

Међутим ти приговарачи пате од недостатка довољно оштрог и критичког начина мишљења и заиста нама је врло тешко да их лечимо, јер то је неизлечива болест. Али они могу збунити и то увелико и чине. Ради оних који умеју без окованог разума да мисле морамо објаснити своје гледиште.

Не сматрамо ми сталелима средњовековну еснафску организацију појединих занимања. Током развоја нашег друштвеног живота развиле су се посебне групе социјалних функција, које све заједно чине органску целину, наш специфичан народни живот. Ми својим сталелим схватањем организације наше државе хоћемо да све разједињене делове, који су неопходни за правилно вршење једне нарочите друштвене функције, ујединимо и склопимо у један орган наше државе - сталеж, а све те тако изграђене органе ујединимо и ускладимо у један организам - нашу југословенску државу.

То је потпуно друго и од средњовековних еснафа и од национал-социјализма и од фашизма, јер се мора оснивати на нашој економској и социјалној стварности.

МИНИРАЊЕ ¹⁰⁸

Коминтерн, буржоаске партије и „фашизам”

Коминтерн је издао наређење чији се смисао може означити у неколико потеза: да поједини марксисти улазе у странке либералне буржоазије

¹⁰⁸ „Отаџбина” број 105, Београд, 15. марта 1936. год.

је; да улазе само озбиљни и способни марксисти; своју делатност у овим странкама да марксисти употребе тако, што ће постепено и обазриво рушити ауторитет вођа ових странака; да се марксисти клоне неозбиљне и вашарске агитације, већ да смишљено и аргументовано унутар странака руше ауторитете и постепено узимају положаје у страначкој хијерархији.

Најзад, да се обрати пажња на квалитет и способност људи, јер су психолошки моменти као и социјал-политичке прилике веома погодне за марксистичку акцију; тим пре, што и велика информативна штампа делује разорно.

Ово је свакако први пут, да марксизам облачи туђе рухо и узима туђу фирму ради борбе за своје циљеве.

Све то као да није ништа нарочито, када то не би био одјек једне велике трубе.

I

Након Светског рата прилике су се знатно измениле. Разочарење је било и код победиоца и код побеђених. И једна и друга страна салдирала је огромну штету. Тај рат, до сада највећи и најскупљи у историји света, у ствари је био неминовна последица либерално-капиталистичког погледа на свет. Немачка је већ била озбиљно освојила светска тржишта, која је дотле држала Енглеска, мајка капиталистичког либерализма. Један или други конкурент имао се уклонити с пута.

И Светски рат би почео и да није било Сарајевског атентата. Свакако, какав други повод послужио би за ту сврху. Али, излазећи из рата, људи су донели многа искуства, а многи идеали показали су се шупљи. Наступа опште врење и тражење нових путева.

Марксизам преузима пуну власт у Русији и ставља пред себе два задатка: да одржи власт унутар земље; и да искористи послератне прилике у свету ради натурања свога схватања. Ово своје стремљење марксизам обележава кратко и језгровито: Светска револуција.

Италија је у то доба била зрела воћка. Марксисти су заузимали већа предузећа и фабрике и почели са формацијом локалних совјета. Али ускоро, примењујући марксистичке методе, они су докрајчили некада одличне фабрике и створили хаос у земљи. У том хаосу долази Мусолини и задаје смртни ударац марксизму. Мусолини је прошао кроз социјалистичку школу, зна све њене методе и тим методама туче марксизам. Отада марксизам смртно мрзи Мусолинија. Италија је један од промашених марксистичких хитаца. Постоје многа тумачења овом неуспеху, али свакако ће бити узрок, што су италијански марксисти схватили пролетерску владавину у оквиру самоуправних и независних совјета; док таква владавина постоји у Русији само на папиру, а у истини је то најсуровији и најгрубљи централизам.

После овог неуспеха марксизам не седи скрштених руку. Коминтерн вешто организује пропаганду противу фашистичког режима као таквог. Ову пропаганду прихвата и либерално-капиталистичка штампа.

За то време Коминтерн несметано и нечујно тражи други терен. Немачка је истрошена ратом. Привредне прилике тешке, а народ прилично разочаран. Социјална демократија сама по себи знала је шта неће, али

не и шта хоће. Уз то, она од старог ништа није заборавила, а од новог ништа научила. Коминтерн се сав баца на Немачку. Запалити Немачку, усталити Совјете у срцу Европе, то је заиста био велики сан. Већ су се бројали дани и часови, а одатле би се учинио поход на буновну Европу.

И као што обично бива, ова крајност морала је изазвати реакцију. Социјална демократија са својим идеалима била је малокрвна за један народ од акције. Марксисти су знали шта хоће: слом постојећег поретка и марксистичка диктатура. И на ову крајност јавља се реакција у лицу Хитлера. Хитлер не познаје добро марксизам, али носи у себи дубоку мисионарску мржњу и одвратност према марксизму. Ову његову особину осетили су први баш марксисти. Као по команди, готово целокупна светска штампа за моменат напушта Мусолинија и удара по Хитлеру. Дуго времена Хитлер је кроз огледало светске штампе пеливан и манијак.

II

Мусолини је убрзо ликвидирао са марксизмом у земљи и спровео реформе, које нису дирале у основне вредности народа. Кампања марксистичка свакодневно износи масу основаних и неоснованих напада на режим у Италији, али никада не признаје значајну чињеницу, да је Мусолини у интересу радног народа и државе етатизирао крупан националан капитал до 50 одсто, а страном поготову затворио врата. Затим, да је увећао знатно обрадиве површине земљишта исушвањем језера и мочвара, а сељаштво и економски и социјално унапредио. Најзад, да је социјална и економска заштита радника на много већем нивоу од капиталистичких уреда.

Хитлер је пак, више мистик и мисионар. Док је Мусолини као ђак социјалистичке школе, рационалан и одмерен, постао вођа једног латинског лако запаљивог народа, Хитлер је као мисионар, позивајући се на Провиђење и Бога, постао вођа једног мистици наклоњеног и дубоком органском осећању припремљеног народа. Између ова два човека постоји велика духовна и лична разлика. Као људи, па и као политичке вође, они су читава два света; па и њихови покрети различити су начелно и философски. Марксизам их крсти једним именом: фашизам. Ово долази због оне једине заједничке линије: обојица не трпе марксизам. Тако се јасно може уочити: на сваку реакцију марксизму, марксизам одговара одлично организованом и добро плаћеном пропагандом, која сваку такву реакцију крсти фашизмом. Са овом пропагандом марксизам има успеха. Готово свуда влада велика необавештеност. Људи су склони да примају за готово оно што им се пружи. Свакодневно се могу чути повици противу фашистичке опасности, а при том се заборавља на комунистичку!

Недавно на једном збору један од лидера либералне демократије једноремено апелује за слободу, а затим напада страни капитал и утицај који исти има унутар земље! Овако се нешто може чути од људи, који или немају појма о социјал-политичким доктринама, или пак рачунају на незнање масе, која их слуша. Јер: борба противу страног капитала а за подизање националне привреде спада у азбуку баш фашистичке иде-

ологије; а слобода коју тражи либерална демократија садржи непобитан принцип слободног струјања страног капитала. Али, необавештена маса гута и овакве пилуле, а марксизам трља задовољно руке, јер по оној народној: што више јаја, то гушћа чорба. Тиме се такође јасно уочава, да је либерална демократија изгубила свој одређен правац и програм, да је изгубила начелан став и ради на парче, чиме као водоноша служи марксизму.

III

Па ипак, Коминтерн је био изненађен обртом ствари. Реакција марксизму бива све очигледнија, а Хитлеров долазак на пуну власт баца у озбиљну бригу све марксисте. Најзад, стање комунистичке странке у Русији није задовољавајуће. Баш по подацима Коминтерна, комунистичка странка у Русији налази се у опадању. Она је бројала неких милион и двеста хиљада чланова и за ових неких двадесет година комунистичка странка није се увећала, већ са губитком старе гарде данас се и бројно налази испод ове границе.

Коминтерн јавно констатује, да је „фашизам” узео велике размере и да му је тенденција: борба противу марксизма. Због овога, Коминтерн окривљује марксисте у свима земљама и при том подвлачи, да се противу „фашизма” мора спровести одлучна борба.

На прошлогодишњој седници Коминтерна, референт по овој ствари био је Димитров, познат из Лајпцишког процеса. Димитров вели: да су „фашистичке” тенденције свуда порасле; да је „фашизам” једини и опасан противник марксизму, и то са ова два разлога: што има израђен правац и отворено напада марксизам, и што задовољава економске и социјалне потребе маса у оквиру националне заједнице, не рушећи постојећи ред и поредак. Најзад, још што је „фашизам” одабрао из социјализма сва економски погодна решења за масе, која спроводи чувајући при том основне вредности народа и заједнице. При том, готово запањујуће, теоретичари „фашизма” су готово све најбоље главе, које су прошле кроз марксистичку школу. И најзад, из реферата друга Димитрова се могао извести закључак: „фашизам” је не само опасан противник марксизму, него марксизам на овај начин чини излишним.

До тада, тактика Коминтерна и наде биле су управљене на извесне нередовне догађаје. Управо, све до доласка национал-социјалиста у Немачкој, Коминтерн је сецао на карту каквог новог међународног сукоба. Тај међународни сукоб евентуално имао се десити између либерално капиталистичких држава, које га не би могле издржати, те би неминуовно одвео у хаос и у марксистичку диктатуру. Све под претпоставком наравно, да Совјетска Русија буде изолована из тога сукоба и да несметано ради у позадини и на фронту. Ова надања Коминтерна нису била без озбиљне подлоге. Сумњиво је за многе државе да би до краја издржале један нов сукоб, а да не би у крајњој линији отишле у анархију и следствено у марксистичку диктатуру. Све до доласка Хитлеровог на власт, Совјети су искрено прижељкивали један обиман међународан сукоб и отворено изјављивали да ће један нов рат решити сва питања у корист марксизма.

Међутим, доласком Хитлеровим ситуација се мења. Совјети се одједном налазе у челичним маказама између Јапана и Немачке и постаје јасно као дан, да тај нови међународни сукоб, ако до њега дође, неће мимоићи нити оставити Совјете на миру, него шта више, да ће се углавном радити о њиховој кожи.

Тај моменат је био и пресудан за промену тактике. Совјети, који су отворено прижељкивали један рат без њиховог учешћа, наједном постају ветрени пацифисти! О Друштву народа марксисти су врло презриво говорили, али исто спасава Литвинов иако је оно по њиховој дефиницији „форум за буржоаско пљачкање”. Али тај форум је овога пута послужио и Совјетима, да дигну оптужбу против „фашизма”, који спрема рат, а који су до јуче Совјети искрено прижељкивали.

Више тактика Совјета није у отвореном ставу према свему што је „буржоаско”, већ прелази на други терен. Совјети склапају споразуме првенствено са „буржоаским и капиталистичким режимима”, а с друге стране следује општа наредба марксистима целог света да улазе у капиталистичке политичке групације.

Кроз те групације они имају да минирају цео друштвени јаван и приватан живот. Кроз те групације и у њима има да се обори вера у сваки националан поредак и живот.

А онда, када један међународни сукоб, који интернационалан капитал све више избацује и обележава на хоризонту, затекне овакво минирано стање неће бити двоумљења где ће се друштвена кола зауставити.

ИЗВОРИ НАШИХ ОСНОВНИХ НАЧЕЛА ¹⁰⁹

Сељачки дух и село као темељ и мерило Нове Југославије

У првом чланку под овим насловом изнели смо да је породично задругарство основа наших схватања. Породична задруга је била прасловенска установа и основа друштвеног уређења и народног живота. Из ње су поникнула братства, кад се задруга јако намножила, па се морала делити. Братства су везана далеким сродством, постанком из исте заједничке породичне задруге. Скуп једнородних братстава сачињавао је племе.

Ове основне јединице друштвене одржале су се у свима својим облицима у многим крајевима југословенским и до дана данашњег. А и тамо, где их је вал капиталистичког поретка и либерално демократског индивидуалистичког законодавства порушио, дух задружног живота остао је ваздан жив. И дух наше сељачке породице је у многоме исти онај задружни дух наше прошлости.

Најбољи доказ за то пружа ширење задругарства у нашем народу, иако му се никад није баш нарочито помагало, већ би се пре могло рећи, да су му се истицале бране и сметње.

Што се одржао дух породичне задруге у нашем народу поглавито је дошло из разлога, што наш народ у својој маси ни до данашњег дана није изгубио своје прасловенско обележје као сељак, земљорадник.

¹⁰⁹ „Отаџбина” број 106, 22. марта 1936. год.

Историја Словене готово и не зна друкчије већ као земљораднике. Најстарији споменици говоре о њима као настањеним, везаним за земљу. И такви су остали до данас.

Ни капитализам није могао померити наш народ из тога става: За 100 година Србија није ни за 10-15 одсто повећала варошко становништво према сељачком. А слично је и у другим крајевима југословенским.

Ту је други извор наших основних схватања, да смо сељачки народ и да нас из овог става нико и ништа не може померити. Није то само механички развитак привредног живота нашег народа, већ је то органски, из правекова наше историје настао.

Свакако да је капитализам рушио те основе; пропадали су и сељаци и губили земљу. Већ пре рата у Србији је било преко 20 процената сељака без земље. И данас их у Југославији има доста, а још више с недовољно земље. У Војводини има око 300.000 пољопривредних радника без земље или с недовољно земље. Али то све могло је изменити имовинске односе, социјално и економски погоршати стање сеоског живота, али није могло изменити психолошки тај народ. Он је остао сељачког схватања и гледања света.

У нас се много уносило из иностранства. Многи наши социолози примили су без много проучавања и посматрања наших односа многе стране теорије, па их применили на наше односе, иако с њима немају ништа заједничко већ су изникли под сасвим другим сунцем. Тако се увалила и у наша схватања неистинита и груба повреда нашег народног духа, да је сељак конзервативан, заостао, назадан, тешко пријемчив за напредак и културне напоре. Та бесмислица се појавила и одржала, што они тзв. научници, који су живот прилагођавали својим теоријама, у основи нису разумели ни схватили дух свога народа.

Они се нису замислили над огромним планинама напретка и самосвојног стварања и дубоких друштвених прегнућа, које је овај народ у вековима показивао. И стално су се бојали да се држава не посељачи, да се култура не посељачи и стално су пабирчили по туђим народима и покушавали да преседе у овај наш народ, па кад се биљка осушила и спарушила, оглашавали су сељака неспособним за та висока страна културна прегнућа.

А он је у ствари само био отпоран према свему ономе што није могло да се прилагоди његовој психичкој конституцији, његовом народном животу и његовим основним гледањима на свет.

Али кад се прилагоди тај рад његовим духу, па кад он схвати и усвоји нешто као своју потребу, онда је издржљив и упоран у томе послу, много издржљивији од варошанина који брзо мења све. Тековине села у начину живота трају дуго, па се због тога и назива назадним. Међутим то није назадност, већ чврстина у схватањима. Сељак мора да се увери, да је нешто заиста боље и за њега подесније, па онда усваја ново. Друкчије не. И хвала Богу, што је тако. Зар би било нешто од овог народа, да се није одржао у сељацима.

СТАЛЕШКА ДЕМОКРАТИЈА ¹¹⁰

Ко је реакционаран?

Много вам говоре, пријатељи, о слободама и лепо и слатко говоре. Говоре и о напретку и о помоћи незапосленима и о јавним радовима и раздужењу сељака и о олакшању малом човеку и много лепих ствари свакодневно вам говоре. Истичу се чуварима народних слобода и народних права, и као оно Дон Кихот, боре се с ветрењачама, боре се против умишљених непријатеља народа и они с крајње левице и они представници „чисте демократије” какву нам је установио капитализам, кад је завладао светом.

Не бранимо се од потвора, јер у лажи је плитко дно. И место да губимо време и бранимо себе, желимо, пријатељи, да ви упознате себе и своје праве интересе, стање у коме се налазите и начине како ћете доћи до својих потреба и права.

Несумњиво да народ и хоће и жели и увиђа да је потребно, да сам брине своју бригу, да својим пословима управља, да своју судбину олакша, да дође до реда и рада, да сваки труд и сваки рад у првом реду обезбеди потребе радника и његове породице. Несумњиво, да сељак тежи, да својим производима обезбеди и своју зараду и поштен живот себи и својој породици.

То сви говоре, али сви не творе. Они кажу: Народ ће то задобити, ако може слободно да бира себи за представнике људе у које има поверење. А сви знате, пријатељи, како се то поверење у животу изражава. Једни га добивају, јер су везали разбијене појединце меницама и дуговима, други јер их је потпомогла власт, трећи јер су умели ватрено говорити и обећавати.

Ми се разликујемо од њих, јер ми у исто доба тражимо и обезбеђења, да уђу у та народна представништва само они, чији су интереси истоветни с интересима оних који су им дали поверење, и који зависе од оних који су им дали поверење. Зато тражимо да се државни организам преуреди и то онако како га је живот већ уредио.

А живот је створио разне сталеже с разним задацима и разним друштвеним функцијама за опште потребе целог народа. Зато тражимо да се организују сталежи и да држава постане задружно сталешка.

Али да бисмо обезбедили да народне послове заиста уређује најпозванији и најодабранији, с најбољим моралним својствима, тражимо да се уреди и кандидације за изборе. Није обезбеђење народа, ако маса букача, плаћених или напијених, ако неорганизована руља, кандидује банкара, да брани интерес својих дужника. Зато тражимо да кандидације врше организована сталешка удружења, која ће најбоље моћи одабрати најспособније и најспремније за одбрану како сталешких тако и опште-народних и општедржавних интереса.

Веле да то није демократски. И није у смислу како то схватају либерални капитализам и њихови ватрени браниоци. Бране они либералну демократију као највећу светињу, јер она им је најбоља слушкиња.

¹¹⁰ „Отаџбина” број 107, 29. марта 1936. год.

Ми нећемо такву демократију, а не верујемо да је и ви, пријатељи, хоћете. Јер она није у добро схваћеном народном интересу и не може да заштити оправдане интересе народне. Ми хоћемо сталешку демократију. Тражио да сталези решавају своја питања и проучавају своје потребе, а затим да их усклађују заједнички у међусталешким представништвима и заједно с државном управом у духу општенародних и општедржавних потреба и интереса.

То називају реакционарним, назадним, противнародним, јер мисле да се народ речима ватреним и оштрим може завести, да нема способности да загледа у суштину ствари и да је процени и промери.

Нашичка корупција, фалсификовање новца у повлашћеној ковници непрекидно суђење на све стране државе банкарима за проневеру туђе замуде, разне шумске афере, Турн Таксисова, Криваје и многе друге, велике зараде страног капитала у нашим рудницима, грађење наших железница нашим новцима са зарадом страног капитала итд. - све те многобројне појаве имају заједнички узрок и порекло.

Да ли су те афере изазвали радници или сељаци, да ли су их изазвали мали трговци и ситни занатлије, да ли су их изазвали многобројни наши средњи људи, који у зноју лица свог једу хлеб свој? Сви знамо, да нису. Кад се погледају спискови оптужених и учесника у тим пословима виде се имена крупних капиталиста и богаташа, понајчешће страног порекла. Сви они силом свога капитала експлоатишу хиљаде и хиљаде, цео радни народ. Па им ни то није доста, већ удешавају да опљачкају државу, да отму мучан зној штедишама, да се обогате фалсификованим новцем, да непоштеним каматама заробе и окују цео свет.

Ми се боримо против тога, јер знамо да ни ви, пријатељи, нисте зато. А они нам и с лева и с десна, нарочито они обожаваоци „фронта слободе” веле, да обманом маса желимо наметнути режим насиља и реакције, да имамо протународне, за власт и насиље похлепне циљеве. И то поред других каже и један листић који се огрнуо огртачем сељачког добра, а ради сасвим у правцу супротном сељачком духу.

Ми тежимо да обуздамо капитализам у његовом рушилачком и изабљивачком послу. Ми тежимо да капитал служи заједници за њено унапређење и подизање и да се процењује само с гледишта опште корисности за цео народ, да плодови које он доноси у првом реду обезбеде носиоца рада. Ако је то противнародно, ако је то реакционарно, онда ми немамо ништа против тога, да нас називају таквим. Али онда је и цео радни народ против себе и реакционаран.

Ми хоћемо, да свака власт буде потпуна и стварна и везана за највећу одговорност онога, коме је поверена, да одговара за прекршаје закона и министар и чиновник, и посланик, и судија и сваки; да та одговорност буде стварна, да се брзо изведе пред независан суд и да му се брзо одмери казна, да се онемогући свака злоупотреба власти и свако безаконје. Ако је то противно интересима народним, ако је то назадна и реакционарна мера, онда смо ми за такве реакционарне мере.

Ми тежимо заједно с вама, пријатељи, да се државне дажбине и порезе правилно распореде, да се растерете најслабији, а да они најјачи највише и поднесу. Је ли то нешто што се противи демократији, је ли то против народа? Ако је тако, онда смо ми заиста такви.

Неколико главнијих захтева својих изнели смо пред вас, драги пријатељи, да ви оцените наш тежак грех, да ви процените да ли смо ми непријатељи народа, или су му непријатељи они који роваре против нас и којима са језика тече мед и млеко, а на срцу им је јед и злоба.

Ми се не називамо демократима, јер је либерална демократија са необузданим капитализмом и са неодговорним парламентаризмом и довела до овог нереда и злостања баш онда, кад би у свету, према развиту науке, технике, производње, културе, требало да владају највећи ред и највеће благостање.

Ми смо заједно с вама против нереда, против искоришћавања, против корупције, против необузданог капитализма, против клика, котирија, мафија и партизанства.

Насупрот томе ми смо за ред и мир, за поштовање свачијег права и свачије слободе, за сталешко и заједничко уређење, јер су они носиоци реда и рада, за правичну расподелу општенонародних добара, за велику општенонародну и општедржавну политику.

Да ли има икога у народу који није за то? И да ли није можда баш то права сталешка демократија?

НАЈВЕЋА ЗАБЛУДА ¹¹¹

*„Као сунчана светлост,
истинита мисао прво обасја
врхове планина“*

Постоји опште уверење да се налазимо у претешком положају, уопште у свету, а наполе код нас, у земљи нашој.

То уверење почива на стварности. Истинито је.

Како и не би било?

Осећа се како се распадају основне ћелије друштвене. Увиђа се како су основне вредности друштвене и политичке доведене до банкротства. Неред, неправда и беда царују.

Да не говоримо што се налазимо у спољно-политичким приликама изузетно оштрим, пред особито мрачним видицима.

Сасвим је умесно што влада тако опште веровање да смо у претешком положају, и као друштво и као народна целина.

Али има поред ове неоспорне истине једна огромна заблуда, огромна по броју лица који је деле, огромна по тешкоћама које ће она породити. Заблуда је у овоме: мисли се да из оваквог претешког положаја има, може и мора бити лаког излаза.

Они на влади мисле да ће се из тешкоћа изићи, ако се оствари странка.

А они у опозицији мисле да ће се из тешкоћа изићи слободним изборима, тајним гласањем и споразумом са господином Мачеком.

И једни и други сматрају да су тешкоће пролазне и тако рећи лако отклоњиве. Док нешто мало око машине они пробаве и опет ће она ради-

¹¹¹ „Отаџбина” број 108–9, Ускрс 1936. год.

ти и добро и брзо. И једни и други мисле: све ће бити добро само док претходно ми остваримо што сматрамо да треба да урадимо.

Они на влади веле: само док ми организујемо странку, јер нам треба ослонац у народу, па ћемо после да се бацимо на решење правих народних тешкоћа и невоља.

А они у опозицији веле: само док ми добијемо слободне изборе, тајно гласање и споразум с др Мачеком, па ћемо после лако с народним тешкоћама: одуваћемо их као од шале.

А само „Збор” вели - и зато само он и има право. - Претежак је наш положај. Из њега нема лаког излаза. Кад би било лаког излаза, не би могао бити тежак положај. Положај је зато и тежак, што су излази врло тешки.

Само је „Збор” тај који има храбрости да то јасно и гласно каже. Само он не одржава народ у заблуди, заварављујући га гадном обманом, да ће се из тога изићи врло лако и организацијом владине странке, слободним изборима, тајним гласањем или споразумом са господином Мачеком.

Само „Збор” не само да отворено указује на дубоке узроке данашњег зла, већ и на пут којим ће се из таквог стања изићи и држава и народ изван опасности одржати.

Само „Збор” вели, с једне стране, онима на влади: па имали смо већ то што ви хоћете да направите, имали смо, па су тешкоће и невоље не само остале, већ су и увећане.

А с друге стране, говори онима у опозицији: кад би слободни избори и тајно гласање, парламентаризам и демократија били од помоћи, не би Француска, велика и богата република, била у тако огромним тешкоћама у каквима се сад налази.

Само „Збор” има памети и храбрости да каже: уопште организација странке, слободни избори, тајно гласање, споразум с господином Мачеком, све су то лака средства, средства по површини. Наше тешкоће потичу и распростиру се у дубини. До њих та средства неће допрети. И поред владине моћне странке, и поред слободних избора, тајног гласања и споразума с господином Мачеком праве и битне народне невоље остаће нерешене. - А онда, не само да ништа нећете постићи свим овим што сте радили, него сте услед разних околности, а нерешених народних невоља, довели у још тежи и гори положај државу и народ баш због организација владиних странака, слободних избора, тајног гласања и споразума.

Ето с том се огромном заблудом „Збор” бори.

Он види јасно положај народни и државни. Он једини види суштину наших невоља и проблема. Само он има храбрости и памети да иде право циљу, ка њиховом решењу, а не да иде за празним речима, за сенкама, за лаким средствима.

Зар ви мислите да ми не знамо да бисмо много лакше напредовали кад бисмо отпочели трубити, и ми, као толики други о демократији, парламентаризму, слободним изборима, тајном гласању, споразумом са г. Мачеком?

Али, које нам користи од тога? Истина је да бисмо брже и лакше напредовали. Али је истина да ће сутрашњица сигурно, и за слепце, пока-

зати да су заиста све то празне речи, иза којих стоји недирнута, нерешена, страховита наша данашњица.

Зато што то знамо, ми остајемо верни истини.

Идемо тешким путем, јер нема лаког излаза из тешког положаја, и скупљамо, не плеву и гласаче, већ другове и борце.

Сутрашњица ће већ, као сунце маглу, успети да растури и ову огромну заблуду, и тада ће пут „Збора” постати пут целог народа.

КО ЈЕ ЗА? ¹¹²

Као печурке после кише никли су многобројни браниоци демократије, па лицитирају као на јавној распродаји ко да више народу у готовим обећањима о слободама. Под звучним називима о васкрсу демократије, ка демократији и пуној консолидацији, о народној независности и народној индивидуалности и о многим звучним лепотама, које се чују на многобројним зборовима и које се читају у безбројним јавним и потајним летцима и посланицама, надмећу се без краја и конца.

ЗАХУКТАЛИ ТОЧАК СЕ НЕ МОЖЕ ПОВРАТИТИ НАЗАД

Не бисмо се на то ни обзирали, да ови који су се разјучили на југовини, не теже свима, и дозвољеним и недозвољеним средствима, да се баце блатом на оне, који с њима и њиховим намерама немају ништа заједничког, који су стално имали исти став и онда, кад су ови јунаци ћутали у мишијим рупама, да им јава није било.

Већ две године пишемо ми овај лист и без обзира, како ће ко гледати на то писање, указујемо нашем народу на нове могућности, да се онемогући једанпут за свагда и оно, што је било, и ово, што се сад дешава; да народ дође заиста до своје правде и својих права, да нађе у себи заштиту за себе, да обезбеди несметан развитак и напредак свој, да заувек пресече ову слободну игру с његовим животним интересима.

Онда кад се истина могла казивати само с највећим напорима и кад се морало жртвовати много, да би та истина и дошла до народа, ми смо се усудили говорити исто овако као и данас, не тражећи ништа за себе, али не одступајући ни једне стопе од онога, што смо сматрали, да ће нашем народу обезбедити бољу будућност и срећнију судбину.

Ми ником не оспоравамо, да своје политичке тежње шири и да за њих тражи присталице у народу. Ми чак и не сузбијамо те њихове тежње, а још мање их изврћемо. Али они, с лева и с десна, и они, што су на власти, и они, што је прижељкују, и они, што желе да остане како је, и они, што желе да руше, па да на рушевинама зидају, сви они у један глас не беже ни од неистина, ни од потвора, ни од извртања, ни од прикривања истине, кад покушавају, да се народу прикажу лепим и да му осладе свој бућкуриш.

И тако су за ово неколико месеци многобројне неистине посејали. И као Дон Кихот против ветрењача боре се против умишљених непријатеља, да би себе представили јединим спасиоцима, иако је цео народ и

¹¹² „Отаџбина” број 110, 18. априла 1936. год.

пре 6. јануара и после њега јасно могао видети, ко су, шта могу, шта знају и чему теже.

А ми смо имали смелости, док су сви ови данашњи ћутали и гледали своја посла, да јавно устанемо против злог стања и злог вођења ове државе и да јавно, отворено и поштено укажемо, да се точак који се захуктао не може повратити назад, већ му треба на скретници дати правац, да би пошао правим путем народног благостања и државног препорода.

ЗА НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ ПОТРЕБАН ЈЕ НАШ ОКВИР, А НЕ СТРАНИ КАЛУПИ

Нисмо ми до тога дошли ни по угледима на страна решења, иако нам се ово с оне стране зломишљено пришива, ни из жеље за диктатуром или бирократском владавином. Нити смо напослетку за владавину неких нарочито одабраних мозгова, јер таква мерила се не познају, а и да их је наука нашла не би много помогла у овом случају.

Напротив, ми не држимо да су ово средства и начини да се наше прилике и наши односи могу средити. Али исто тако ми нисмо ни за бољшевизам ни за фашизам, ни за националсоцијализам. То не могу да схвате мозгови који су научили, да све односе уоквире у рамове направљене у иностранству. Њима пада у очи и то, да смо ми отворено рекли да смо против либералне демократије и њеног облика парламентаризма, па онда мисле, да нема ничег изван оних оквира, у које се урамљују неке савремене државе и онда никако не могу да погоде коме раму ми тежимо. Као да за наш живот не могу постојати нарочити наши оквири.

Ми смо против либералне демократије и парламентаризма, јер су се они иживели свугде где су постојали и престали су бити браниоци народних интереса и чувари народних животних потреба. Они су онемоћали да зајемче и обезбеде несметан и слободан развитак широким слојевима сељака, радника, трговаца, занатлија, слободних занимања до благостања и истинског напретка. Они су онеспособили, да обезбеде јавну реч и да обавесте народ о његовим правим потребама и правом стању у свету, јер су они слуге капитализма. У либералној демократији и парламентаризму воде државну политику, уређују народну привреду, сређују друштвене односе неколико стотина занатских политичара. Због тога уређују и државу и њене установе онако како то најбоље обезбеђује њихову владавину, како то најбоље може задовољити њихове партизане и њихове клике. Њима је главно задовољити један део својих присталица и све гледају кроз своје партијске наочаре.

Ми пак сматрамо, да је наш друштвени и народни живот запао у ћорсокак, јер је дошло друго време, кад се морају активирати и у сарадњу увући све народне снаге, сви друштвени редови.

СТАЛЕЖИ МОРАЈУ ПОСТАТИ ОСНОВИЦОМ ДРЖАВНОГ ПОРЕТКА

И зато хоћемо да организовани сталежи дођу до свога изражаја у државној и општеној политици, да се те организације сталежа, ко-

море, синдикати, удружења привредна и друштвена, оспособе, да од приватно-јавних установа, које до сада нико није хтео да чује, постану јавне установе, чија ће се реч морати чути у држави, из којих ће изви-рати законодавна власт и према којима ће се преуредити управна власт и стручне установе. Једном речи, те сталешке установе морају постати основицом економског и друштвеног државног поретка, па се према њима мора преуредити и држава у свима својим односима. Политика не може бити над сталешким уређењем. Она мора бити потчињена општеном и општедржавним потребама, које заступају слободно организована сталешка и задружна удружења.

То нема везе ни са фашизмом ни са националсоцијализмом, јер те уста-нове, сталешке и задружне, морају бити слободне и самоуправне једи-нице. Сталешка удружења ће обухватити све припаднике једног стале-жа и само ће оне бити овлашћене, да кандидују и бирају своје извршне органе и само ће њима, место данашњег дивљег и неорганизованог на-чина, припадати право, да кандидују представнике за задружно-стале-шке скупштине, који ће се затим слободно бирати од целог народа.

СТАЛЕШКА ДРЖАВА ОМОГУЋАВА ДА СЕ УКИНЕ ДЕОБА НА ПОВЛАШЋЕНЕ И ПОДВЛАШЋЕНЕ

И заиста, од овакве замисли морају се уплашити сви они занатски по-литичари који мисле да су за државну политику потребне нарочите творнице и ковнице у којима се израђује нарочита богомдана врста по-литичара, који имају нарочиту повластицу да кроз цео свој живот живе од политике.

Ако пишете и за невољу им је. Знају они, да се сталежима и задругама неће моћи наметнути за кандидате, јер у целој својој сјајној политичкој каријери никада ништа ни за сталешке ни за задружне интересе нису учинили. Знају они да ће морати ићи у старо гвожђе, у заборав као да их никад ни било није. Знају они да ће им тако образоване скупштине и тако уређен друштвени поредак у многоне поткратити рукаве. Знају они да ће у овом поретку доћи до изражаја и најмањи и најнезнатнији, па да ће се о свима интересима морати подједнако старати. И то се њи-ма не допада јер у овој демократској и парламентарној цунгли постоје надвлашћени и подвлашћени, постоје виши и нижи интереси, постоје изабљивачи и изабљени, постоје они којима се пресипа и они који је-два на дну нешто имају.

Задружно сталешка држава је органска творевина и она се мора стара-ти, као и наше тело, да сви органи добију и имају све оно што им је по-ребно, да би се могли правилно развијати и напредовати.

ЗАШТО СЕ МИ БОРИМО?

Минимална надница је измишљотина капиталистичке демократије, а у сталешкој држави сваки рад мора првенствено обезбедити потпун оп-станак и све потребе носиоца рада и његове породице, он им мора обезбедити све тековине савременог живота. То пак значи, да се не мо-же дивљом конкуренцијом капитализма доводити до незапослености, до падања надница, до падања цена извесних, нарочито пољопривред-

них, производа. Јер задружно сталешка друштва управљаће производњом према потребама опште народног благостања и државних интереса, а не према голим интересима капиталистичког профита. У њој ће чврсто организовани сталежи уз врховну сарадњу државе одређивати правце и смернице привредном животу и друштвеном развоју.

Задружно сталешка држава ће први пут у историји друштвеног развоја нашег народа постати организам који ће бити најбољи бранилац свих интереса народних и који ће најбоље и најпотпуније обезбедити пуну и највећу могућност свима народним особеностима и посебностима, да дођу до најпотпунијег развоја и да допринесу највеће користи општеној и државној заједници.

Тек та држава постаће права народна држава и тек у њој биће најпотпуније заштићена подједнака правда за све и свакога и најшира права на живот, рад и напредак.

Ми се за ту државу боримо не да за себе нешто добијемо, већ да народ и државу за свагда ослободимо немира и оних, који живе од власти и политике.

ЖЕНА У ДАНАШЊИЦИ ¹¹³

Последњих дана води се жива дискусија о положају жене уопште. Мишљења су разнородна и подељена. Па ипак, не наилазимо на смели став, нити се основно питање износи на светло. Кадшто чујемо глас обичног демагога, који заузима позу искреног борца, а одмах затим назиремо скривени рачун. А с друге стране, долазе мишљења која, са разлогом или не, они први обележавају као назадна.

У ствари, ни једно не улази у суштину проблема. Времена су чудна. Проблем положаја и права жене, све више обузима мисли чак и духова од вредности. Сва та питања за час искрсну, завитлају, а затим утону и нестане их.

А једно је битно и сигурно и утолико теже: никада жена није била несрећнија, несрећна више и незадовољнија него данас.

I

Различит је био положај жене. Кроз разне епохе трпео је извесне промене. Али углавном: улога жене била је у правима и дужностима мајке, супруге и домаћице. Тако је то углавном све до Светског рата. Пре тога рата, теоретски социјализам чинио је покушаје, да уђе у питање улоге, права и дужности жене. Ови покушаји су били више тенденциозни. Социјализам је, посматрајући рад и дејство католичке цркве, јасно уочио: да жена може бити један од битних фактора у формирању социјалних покретачких снага. Само, треба прикупити ту снагу, припремити је и организовати, а затим ће бити лако да се упуту у жељеном смеру. Ови предратни покушаји нису дали велике резултате, али је социјализам знатном пропагандом ипак успео да пољуља прве редове жена.

¹¹³ „Отаџбина” број 110, 18. априла 1936. год.

Жена је у то доба била неразлучно везана за дом, за породицу. Њена лектира углавном се сводила на ону још из доба романтизма, у којој се глорификовао чист живот, чиста љубав, пожртвовање за друге. С друге стране, црква је још знатно вршила утицај не само на мајку, него и на оне, које су се спремале да то постану.

А изнад свега, породица је била и право и дужност. Сви путеви су водили њој, сви поласци кретали су из ње. Породица је на крају крајева била манифестација среће и постигнућа битних животних циљева.

Социјализам јасно уочава ова факта. И закључује несумњиво да је породица она брана, која му спречава ход. Жену на неки начин треба одвојити од породице или је бар учинити равнодушном. Зар није породица у ствари једна установа, која је застарела? Па чак и да је добра ствар, ипак је треба променити баш зато што је назадна. Колико би се жена боље осећала, када не би била оптерећена породичним јармом, који је раван ропству. Чудно је, да то жене нису увиделе, него стојички подносе тај јарам без роптања. Како су чудне оне старе наше мајке, које су све подносиле и поднеле и тако им живот прошао ни у чему. Ето, такве ће топовске хице ускоро управити социјализам, да руши ону брану, која му кочи ход. Ову брану неће успети да сруши, али ће оставити пустош у надањима, пољуљаће веру и поверење у све. На крају, створиће толико несрећних, незадовољних и промашених живота.

II

Ортодоксни марксизам после рата узима водећу улогу у духовном животу читавога света. Марксизам пре рата, сем сувих теоретских списа, није имао своју знатну изграђену књижевност. А то је најјаче средство пропаганде, бар за жену. Било је предратне лепе књижевности, која је у лепој форми износила патњу и беду малог човека. Па и неправде. Али у основи, та лепа књижевност, уколико је била тенденциозна, вапила је за правдом међу људима и друштву.

После рата, марксизам ће сву ту лепу књижевност присвојити као своју манифестацију. Он ће њу и допунити и то страховито. И управити све те своје манифестације путем пера и усмене пропаганде нарочито жени. Обраћајући се њој, он ће рушити све: и зло и добро. Једно зло нарочито ће му послужити погодно и као наручено.

Проституција је стара исто толико као и друштвени односи. Свакако, имала је своје фазе, као и друштвени живот. Ње је било у старом веку, као и у средњем; у средњем као и у новом. Било би крајње неозбиљно тврдити, да ње нема и у марксистичком друштву. Али, марксизам је дохватио у своје руке ову појаву и са њом оперисао страховито. Када је како требало.

И тако, кроз марксистичку лепу књижевност, као и стручне расправе пашиће мисли: проституција је резултат женине потчињености човеку; њене ропске улоге у савременом друштву, као и њене економске зависности. Даље: да ли је друштво могло учинити жени већег зла, него да је проституише; зар није ово у ствари највеће понижење, које се могло приредити; због чега пак положај човека да буде привилегисан у оваквој понижавајућој ситуацији жене; најзад, није ли и породица, оваква каква је, у ствари скривени облик проституције? А затим ће марксизам

дати и закључке, врло примамљиве за око и ухо: жена мора бити независна и слободна; она је равна у свему мушкарцу; колика права има мушкарац, толико исто мора имати и жена. Па како је марксизам противник проституције, ако је искрено онда се противу тога нема ништа, онда да остане консеквентан, он је и против породице, пошто је и она за њега такође један облик дозвољене и најгоре проституције.

Овим се ставом већ учинило доста. Продубљен је јаз између човека и жене и зато неће бити чудно, ако се сретну појаве у којима човек и жена имају улогу два заклета непријатеља и ако имају све услове да буду блиски.

У целој овој књижевности, а то се и не запажа, нигде не стоји: да ли ће ко имати уопште каквих дужности. И најзад: како ће изгледати та слобода и права, када нема обостраних дужности, и да ли ће то бити довољно па да проституција ишчезне, као да је није ни било?

И поред ових недостатака, марксизам је ове мисли унео веома сочно и вешто. Чак и Толстојево „Васкрсење” послужило је за ту сврху. Само због тога, што се стари Толстој у нечему заборавио. Када је мислио на испаштање и покајање, на Бога на небу, превидео је пакао. А пакао је доказ, да има кривица које се не могу окајати ни опростити. Марксизам ће то подвући нарочито и проповедајући, да се на земљи има искористити сав живот. Једновремено ће подвући да ће и одмазда за све доћи на земљи. А ово ће нарочито пријањати за оне, који су нечим унесрећени.

И читава плејада писаца изручила је безброј приповедака, новела и романа, који су преплавили свет. За сву ту пропаганду требаће огромних материјалних средстава, која ће марксизам незнано од куда увек имати на расположењу. И све те књиге наћи ће прођу почев од гимназијских клупа, па до будоара елегантних госпа.

Након свега, добија се гигантски резултат: увијено је свако поверење између жене и човека; жена свесно или несвесно присваја атрибуте, који јој не стоје добро; све више тежи умишљеној слободи и све их је више слободних. Па ипак, чудно: баш те су на крају врло несрећне и незадовољне! А круна свега: породични темељи клате се из основа.

III

Совјетска Русија близу већ две деценије стварно свим средствима руши породицу. Не само њен облик и појаву, него и психички делује свима средствима, да убије и природну наклоност породици. По теоретском марксизму, жена је имала бити слободна и независна. Она је у свему имала бити равна мушкарцу.

Ово схватање руши породицу, али у накнаду за то, скида онај породични јарам, који жена, према марксизму, носи неправично. Јер, зар није марксизам подвукао, да је породица понижавајућа установа за жену, па према томе да је мора чинити несрећном? Утолико више, што жена улази у породицу само зато што нема други излаз, него хтела или не мора ставити главу под јарам.

Ово схватање Совјети су први осетили и то на својој кожи. Ни уколико нису учинили жену срећнијом, већ напротив. Оваква ситуација жене могла је имати извесне примамљиве дражи у млађим годинама, али са

тим годинама прохујала је и ова примамљивост. Проституцију нису убили, јер се за то тешко могу наћи средства, а појмови Совјета повели су жену још тежој ситуацији: жени-инкубатору. Пород је спао на минимум, тако да Совјети долазе готово на последње место по проценту прираштаја популације. Ово их је присилило да прошле године узму поново и озбиљно у разматрање положај жене.

Резултат тога разматрања је декрет, којим поново проглашавају породицу важном и нормалном друштвеном ћелијом. Тако су дуги низ година уз тешке жртве терали ветар капом За готово две деценије успели су да докрајче породицу, а видећемо колико ће им требати да је поново успоставе. Званични уметници и писци већ су добили наређење, да мало идеализирају породицу, те је тако кроз совјетску литературу дунуо један други ветар.

Хитлеризам је у Немачкој добио већину на изборима захваљујући баш гласу жене. Ти гласови довели су Хитлера на власт. После свога доласка на власт, рекло би се, да се хитлеризам лоше одужио жени. Хитлеризам је просто изјавио: жена се има са улице вратити дому и породици. Жена има значаја уколико је мајка и домаћица, без тога је грана без стабла. У накнаду за ово, енергично су предузете мере, чак и премије, првенствено државне и приватне службе за све ожењене. Очекивало се, да ће овај поступак разочарати жену и да ће је ставити у покрет. Међутим, жена је ово примила без протеста, а сви знаци говоре да је веома задовољна овим решењем.

Исте напоре учинила је раније и Италија. Сада је завела и премије за породице.

Либерална демократија тапка у месту. Она је немоћна пред овим тешким и виталним питањем, као и свима другим. Она нема ни снаге ни смелости подухвата, да ово питање узме у решавање. А јасно је, да је марксистичка пропаганда пољуљала све темеље и да их стално тресе. Наша жена налази се у тешкој психичкој и материјалној ситуацији. Породица је уздрмана, а она ипак нема где ван породице.

А управо се беш у таквој ситуацији жена више него икад налази препуштена самој себи. Дејство марксистичке пропаганде дало је своје резултате. Ипак није убијена тежња нормалном и стабилном животу, тежња породици, иако је породица већ начета; с друге стране, велики број стоји на магловитом раскршћу раздиран разочарењем у „слободу и права жене” и тугом за пропуштеним стварним и корисним животом.

СУТРАШЊА ЕВРОПА ¹¹⁴

Ту скоро у једном италијанском листу изишла је једна карикатура: млада жена седи поред старијег господина и решавајући проблем укрштених речи, пита овога:

„Реци ми реч од шест слова која значи лудницу”.

А господин одговара:

„Европа”.

¹¹⁴ „Отаџбина” број 111, 26. априла 1936. год.

И многи мисле да се данашњим нередима, данашњим претешким невољама, данашњем злокобном беспућу, могу још и насмејати, ако Европу, као у овој карикатури, назову лудницом. То европску трагедију не чини ништа мањом. Напротив. Нема велике трагедије у којој се као потребна сценска допуна не појављује баш поруга.

А велики број опет сматра да све то заједно значи дефинитивни сумрак Европе, њен потпуни слом материјални и духовни.

Не делимо то мишљење и овим хоћемо да кажемо своју мисао по овом особито важном питању.

Ако људском роду уопште ова данашња невоља не буде увод у апокалиптички крај, онда Европа није пред сумраком.

Ако људски род не завршава своју драму овом трагедијом, онда пред Европом стоје још светлији видици.

Данашња страдања Европе природне су последице њеног огромног и прилично дугог скретања са свога пута.

Ретко у којој трагедији да јунак није скривио, на овај или онај начин, свој трагични крај.

Ни Европи нису одмерени садашњи нереди, садашње невоље и садашње беспуће случајно и случајем - но по заслуги.

Али Европом је посејан дух један и због њега Европа не може пропасти.

Ако су трговци европски гледали да васцели свет обухвате, било је мученика и хероја европских који су с љубављу и чашћу сејали по свету дух истините Европе и проносили га кроз све крајеве.

Ни сунце није без мрља, па ни тај дух Европе није без својих грехова. Али није чувено сунце по мрљама, већ по светлости и топлоти својој, - па ни дух Европе по својим греховима, већ по својим светлим и чистим врховима.

Данашња Европа представља одиста редак приказ.

Али то није њен крај.

Ако је то комичан крај Друштва народа, није крај Европе.

Било је управо смешно очекивати да ће један поредак установљен силом, победоносним једним ратом, моћи одржати не сила и снага, већ уговори и пактови иза којих нема ни одлучности, ни силе. Доказ је огромне наивности тако званих демократских држава, њихово веровање да ће поредак установљен после савезничких победа очувати Друштво народа.

Страшило још може неке штеточине од мог бостана и отерати, али људе, који знају да је то само страшило сигурно зауставити неће.

Они државници Европе што су уљуљкивали своје народе да може бити друкчије, сад пружају сасвим жалосне приказе очајних дављеника.

Трче, гестикулишу, прете, очајавају, чупају косе.

Данас владајући дух Европе згража се над Италијом што поробљава Абисинију, а не згража се над толиким осталим заробљавањима које су друге европске силе починиле.

Тај исти дух чуди се како Немачка да милитаризује Рајнску област, кад смо уговорима друкчије то одредили.

У духовни живот Европе спустила се велика магла и ова не дозвољава јасан поглед на ствари, и отуда и у делима европских сила толико нереди, судара и беспућа.

Али понављамо: то није крај Европе.

Сутрашња Европа ће осванути у новој светлости која ће сваку ствар назвати својим именом, и сваку ствар поставити на своје место.

Не тврдим да ће то бити Европа вечитог мира, јер у такав мир не верујем док се не заврши општечовечанска драма. Али је сигурно да ће то бити Европа трезвенија, мудрија, човечнија, па сигурно и мирнија, него она коју је Друштво народа покушавало да оствари.

Али за такву Европу потребно је пре свега да се и у свакој европској земљи свака ствар назове својим именом и свака ствар постави на своје место.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ДОБРОВОЉЦИ¹¹⁵

Поводом добровољачког конгреса

У прошлу недељу, 26. пр. м., одржан је у Београду конгрес југословенских ратника добровољаца. Неколико хиљада бораца добровољаца из великих дана Светског рата окупили су се под своје славне заставе да у југословенској престоници манифестују своју љубав према Краљу и отаџбини, према државном и народном јединству за које су се јуначки борили раме уз раме са српском војском и војскама наших ратних савезника.

Расположење наших добровољаца овај је пут било у многоме другојачије но раније. Прошле недеље добровољци ратници нису се окупили у Београду да би дискутовали и решавали само своја лична и организациона питања. Ситуација је у земљи данас таква да постоји довољно разлога да буду забринути људи који су били у она бурна времена наше историје готови да дају и жртвују од себе све што су имали и могли за остварење ослобођења и уједињења нашега народа.

После рата, кад је отаџбина ослобођена и уједињена и кад се одложило оружје, наши добровољци, борци са ратишта, добили су нову велику мисију. Приликом решавања аграрне реформе, добровољцима је додељивана у појединим крајевима земља да је населе и обрађују. Та се земља делила највећим делом у Војводини, у Јужној Србији и у појединим крајевима Савске бановине. Са колонизацијом добровољаца требало је постићи, да је нешто било праве државне и народне политике, неколико крупних корисних циљева. Како је највећи број добровољаца пореклом из наших сиромашних, такозваних пасивних крајева (Лика, Банија, Херцеговина, Далмација, Босна) где народ нема довољно земље и других могућности за живот, колонизацијом појединаца и породица из ових крајева у богатије крајеве постиже се много за олакшање њиховог живота. На богатој родној земљи не само да су се могли исхранити колонисти, него су они могли да помажу колико толико и оне своје који су остали на старим огњиштима, у завичају. Са националног и државног становишта можда је било још и важније то што су колони-

¹¹⁵ „Отаџбина” број 112, 3. маја 1936. год.

зацијом наши добровољци са својим породицама појачавали национални живаљ који је био потискиван, а делимично и потпуно истребљен под вековном туђинском освајачком управом. Другим речима, наши добровољци добили су мисију да у миру, привредним и културним ширењем и јачањем, освајају комад по комад земље и насеља која су нам били отели, поробили и национално одродили туђини - непријатељи.

На велику жалост, као и у другим стварима, тако се и у овом важном добровољачко-колонизаторском питању увукла одмах с почетка дивља коруптна партијска и несоцијална политика. Професионални политичари, њихови партизани и кортеши и у добровољачком питању гледали су само погодну платформу за демагошке пароле, а у добровољцима тражили су кортеше, агитаторе и партијске гласаче. По партијском кључу делила се земља, по милости партијских кортеша - који су обично радили и за свој цеп и за партијску дахију - распоређивала су се места и парцеле. Ко је био повећи јунак на неком „партијском фронту“, ко је знао да сакупи повише гумених куглица некој партији и ко је знао и могао да потплати цео онај дугачки ланац бестидних мањих и већих корупционаша, онај прљави несрећни ланац који је почињао од крчме у селу појединог добровољца па се протезао целим путем до појединих аграрних уреда, до министарства аграра и најзад се свршавао у месту где је добровољац имао да добије земљу, тај и такав је добио и пре и лакше земљу и земља му је била боља и у бољем крају! Овим путем, и по овом кључу и држећи се овог ланца добијали су земљу чак и они, који по закону о добровољцима земљу нису могли да добију. Други су добијали на исти начин и по две и по неколико парцела. Фабриковала су се добровољачка и усташка уверења и у том правцу, у једно време, била је завладала права инфлација. Међутим, у исто време дешавало се и то да поједини прави добровољци, они борци са крвавих разбојишта а не кортеши из изборних и партијских обрачуна и кампања, нису уопште могли да земљу добију. А кад су је већ с муком и после дугог чекања и мољакања - које је било скопчано и са губитком у времену и са великим трошковима - и добили, то је обично била слабија земља и у тврђем и слабијем месту. И дан данас има још правих добровољаца који земље нису добили. На конгресу је један референт изнео случај добровољца-инвалида коме још није дато ни борачко уверење.

Политичке партије и сви политикански корупционаша, повезани у овом срамотном ланцу, нису водили рачуна ни како ће добровољци населити земљу ни како ће је и са чим ће је обрађивати ни како ће се закућити. Поготово они нису мислили о том шта ће бити доцније са колонистима добровољцима и каква ће им бити будућност. Добровољачко питање као привредни и културни проблем, као једно крупно опште национално и државно питање, о том није било ни помисли у главама о срцима наших политикана. Куглица и динари, то је углавном за њих била суштина добровољачког и колонистичког питања.

Услед тога наши добровољци морали су да прођу у ствари једну читаву нову војну, пуну свих могућих борби, патњи и страдања, да дођу до данашњице. То су целе мучне историје кад их слушате шта ће вам све рећи и напричати о њиховом животу кроз који су морали да прођу да би се одржали и закућили како тако.

На последњем конгресу ратника добровољаца могло се много жалби чути у горњем погледу. Таквих жалби било је и у рефератима официјелних говорника добровољачких, а исте су се жалбе могле чути и у разговору са појединцима и групама.

Али добровољци овај пут као што напред рекосмо, нису били незадовољни само ради тога што се овако понашало досад са њиховим личним и организационим правима и питањима. У срцима свију осећао се овај пут много дубљи и много тежи бол, много јачи и оправданији протест и бунт против наших политикана и партизана који се измењаше на власти од ослобођења до данас. „Није учињена неправда само према нашој парцели земље” - многи су тако говорили - „него је учињена неправда према целој нашој земљи, према држави, за коју смо се и ми целим својим бићем борили. Данас се све више удара по светињама земље и нације”. „Отворено морамо рећи и признати”, јавно је рекао добровољачки говорник г. Лазаревић, „да наша држава има данас не само спољних него и унутарњих непријатеља. И ми добровољци поручујемо свима и свакоме да ћемо ми знати ову државу бранити као што смо је знали и да стварамо”.

На самом конгресу чула би се многа тешка реч протеста против разних зала и невоља данашњице само да се то нешто допустило. Изгледа да то није могло да буде „у програму”. Између осталих, била је ускраћена реч и нашем другу, борцу Миши Олћану који да је проговорио, говорио би из срца и душе огромне већине наших ратника добровољаца, не само оних што су били на конгресу него и оних што конгресу, из разних разлога, нису могли да присуствују.

НАШ ЧВОР ¹¹⁶

Кад је пред 6. јануар 1929. Блаженопочивши Краљ Александар консултовао Прибићевића и Мачека о излазу из тешкоћа, запитао је Мачека, шта он захтева. Одговор је био: Слободну Хрватску. На то ће Краљ: Докле се простире та Хрватска. Мачек: До Земуна. - А ја вам дајем Хрватску до Ђевђелије, - био је одговор Великог Краља.

Велика је била ово реч коју још ниједан од наших политичара, ни они синтетички ни они интегрални Југословени, није схватио и није умео спровести у живот. Док су се препирали о овој или оној врсти Југословенства, док су сви редом тражили формуле за Југословенство, а у практичној политици се ушанчивали у уске границе, које су често једва и један срез обухватиле, - дотле је овом речи Блаженопочивши дао најтачнији одговор, исти онакав какав би дао и сваки човек из народа, који није производ нарочите политичке фабрике.

И Хрватска и Србија и Словенија од Триглава до Ђевђелије, од Тимока до Јадрана - то је Југославија. То наши политичари нису схватили а још мање су радили да то и буде. Они узвикују још и данас да Срби неће у Купинец, већ ко хоће да се споразумева нека дође у Београд. И изгледа, да би за ову земљу најбоље било, кад би их некако све такве могла избацити на месец, па нека се тамо на неутралном земљишту до

¹¹⁶ „Отаџбина” број 114, 17. маја 1936. год.

миле воље споразумевају, јер би прости сељаци и радници пре дошли до споразума без њих и била би Хрватска до Ћевђелије.

Ти наши политичари из нарочитих политичких фабрика виде невоље свога дела народног и њима је то све. Они се не распитују, да ли је и код других то исто. Они уску своју област виде, а целину не. Њима је главно да ли ће у Београду или Купинцу разговарати, да ли ће оволико или онолико по кључу бити заступљени од врха, па до најнижих положаја. А велике општедржавне и општенародне проблеме и не виде. Народ обухвата све веће неповерење, да ће се моћи изићи их ових тешкоћа.

И понављају се већ добро познате и безуспешне партијске игре. Сви су демократи, заклет и доживотни, сви су за највеће добро и најшира права народна, - и они на власти и они у опозицији. И по зборовима, сам Бог би их могао разликовати у речима. Али ствари остају исте. Добро, они у опозицији имају изговор, јер немају власт. Али они на власти, немају ни тај изговор, па ипак остају само на обећањима. Чекају да жандарми могу мирно спавати. А то ће чекати и они из опозиције, ако им се додели власт. Јер као што ови који су на власти имају изговор у антидржавним агитацијама, тако ће они у опозицији народ тешити, да се стеге не могу попустити, јер прети фашизам. Они већ сада непрестано из гласа гуде о тој опасности, коју ни сами нигде не виде, али треба још у напред спремити изговор, зашто ништа неће учинити, кад уседну у седло. И зато једни дувају једну, а други другу опасност. А суштина незадовољства у нашој земљи у ствари су сасвим друге природе. И само уређени односи у сталежима, ограничење капитализма, уређење односа између задругарства и сталежа могу дати нову основу за сређивање наше државе, не по угледима већ по потребама наше земље и нашег народа. Ни фашизам, ни бољшевизам, ни либерална демократија с парламентаризмом нису у могућности да среде односе у нашој земљи, јер не одговарају савременим потребама и нису израсли из наших односа. У томе је чвор који треба одрешити. Ту кнезови нису ради кавзи. То наше политичке странке, колико их год има, нису способне да реше. Ту њихови лекови не помажу. То наши политичари из врло чувених политичких фабрика нису у стању да реше.

И зато тежиште остаје на народу. Кад народ схвати и дође до свести, да су ови начини лечења неуспешни, кад дође до чврсте воље и убеђења да је једини излаз из ових тешкоћа у задружној сталешкој држави, она ће морати и доћи. Нико то неће моћи задржати и осујетити. И Збор, који је против политичких странака данашњег типа, има и ту одговорну дужност, да народу на ово решење укаже. Само тим решењем, отпочеће право и правилно отклањање свих тешкоћа и невоља данашњице.

ОНИМА КОЈИ СЕ ЉУТЕ ¹¹⁷

Удружена опозиција уплашила се од Збора. Нагло ширење нашега покрета и све веће интересовање широких народних редова за нашу идеологију забринуло је оне, који са нестрпљењем очекују да заседну за др-

¹¹⁷ „Отаџбина” број 115, 28. маја 1936. год.

жавне јасле. Ако цвиле, за невољу им је! Тешко је то професионалним политичарима да живе без власти. Јер у демократији, за коју се они толико залажу, власт јер сласт, за њу није везана никаква одговорност. Кога је то демократија, кад је била на власти, извела на суд? Никог! Вичу они против корупције донде док су у опозицији. Кад дођу на власт, они су великодушни. Постају хришћани, па праштају.

За нашег председника, друга Љотића, један од идеолога демократије, у Шапцу, на Спасовдан, рекао је да „неуморно трчи по земљи”. Тачно, наш председник стиже свуда. Час је на Сушаку, у Шибенику, Сплиту, Сарајеву, Ужицу, Загребу, Шапцу, Љубљани. Он иде свуда, јер га ода свуд траже. Он је данас једини србијански политичар - опозиционар који своје зборове може да држи у реду и миру у ма ком хоћете крају наше државе. То господу баш и жуљи. Зато се и овај идеолог оборио на Збор, називајући га фашистичким покретом.

Зашто нас назива фашистима, он је то и казао. Ми смо фашисти јер хоћемо да вођење политике пренесемо са партија на сталеже. Зато, што смо против партијског народног представништва, а за парламенат, у коме ће седети представници организованих сталежа. Ово, тобож, треба да буде неки специјалитет фашизма. Другим речима, фашисте смо зато што хоћемо да сваки сталеж - непоцепан на странке политичке - бира посланике и одређује каква треба да је велика политика земље.

Овај господин би требало да зна, да је много пре фашизма и у теорији и у пракси било покушаја против политичких странака и њихове владе у демократији и парламентаризму. Па и наш корен је отуда. Али ми се не чудимо овом господину. Њему многе ствари нису јасне. Он хоће неку економску слободу и владу народа, а не зна, да се то једино може остварити путем сталешког народног представништва, за које се данас само Збор залаже.

Раскукали се демократи за слободом. Наравно, и даље треба држава мирно да гледа како капитал слободно исисава живе силе народне. Ко хоће ту слободу да ограничи, на тога се одмах виче из свег гласа то је фашиста! Никакво чудо, јер је демократија у нас увек била представник капитала (који је у нашој земљи са 81 од сто туђински) и заточник капиталистичког поретка. Зато се ми и не чудимо оваквом нападу на нас. И не одговарамо на њега због нападача, већ због тога да би народним редовима било јасно одакле ветар дува.

За нас је важно да народ зна да се данас једино Збор залаже за економске и социјалне потребе и права целине народне, док Удружена опозиција својом кукњавом над демократијом стварно кука над интересима капитализма који би у сталешкој држави био те још како подвргнут контроли и ограничен у својој незајажљивости.

Збор хоће, да капитал буде стављен у службу целине, а не да слободно вршља, како се то у демократији дешава. У демократији капитал је добијао онакве законе, онакве царинске и саобраћајне тарифе, какве је он хтео. Порез му је разрезиван и наплаћиван опет како је он хтео. Ако до тога није могло доћи редовним путем, он се служио митом, ширећи неман корупције. Народни представници демократије су то мирно гледа-

ли, и још мирније следили у управним одборима капиталистичких предузећа, где се и данас налазе, и примали тантијеме и дивиденде. За све то имали су само стављати своје услужне потписе на билансе тих предузећа, који су често били лажни, ради прикривања праве добити и избегавања плаћања одговарајуће порезе држави.

Ето, против ових благодети демократије устаје Збор. И ако је то фашизам, онда немамо ништа против да нас тако зову, само да се зна зашто.

Или смо фашисте што тражимо да посланици у истину буду посланици, тј. да се интересују за рад скупштине и воде кроз скупштину надзор над радом владе, - а министри заиста министри, тј. самостални управљачи појединих великих грана државне управе? Или зато што тражимо да не буде као досад, у такозваном парламентаризму, да се посланици не интересују радом у скупштини, већ трче по министарствима, те зато влада стварно одређује шта ће бити закон, - али зато у министарству бива оно што хоће посланици?

Ако смо зато фашисте, што смо противници таквог парламентаризма који доводи до ове збрке власти, а одатле до нереда и неодговорности, онда опет немамо ништа против, само нека се зна зашто нас зову фашистима.

Или смо фашисте што тврдимо да су гласачи плева, да данас гласају за једног, а сутра за другог, те да нама не требају такви гласачи, већ прави другови, који су примили нашу мисао, испунили се њоме, стоје неодступно под заставом Збора, онда, иако нисмо фашисте, немамо ништа против да нас тако зову нападачи чији је цео рад упућен, као и осталих демократских политичара само за гласовима и гласачима, само опет, нека се зна зашто нас зову фашистима.

Или смо фашисти зато што тврдимо велику истину да 100.000 правих другова и бораца више вреде од милион случајно скупљених гласача, и не само да више вреде морално, већ и политички, јер знају шта хоће, јер су у стању за своју мисао да се жртвују, да се боре, јер успевају да створе око себе уверење да имају право, јер њихова вера напослетку покреће планине? И опет, ако нас зову зато фашистима, иако то нисмо, нека нас зову, само опет, нека се зна, нека се упамти, па је довољно. Једном речју, ако смо фашисти што у великом светском врењу које је настало, и које одликује ново историјско раздобље, истражујемо и налазимо да мора бити дубоко промењен политички строј, јер је дотрајао економски поредак капитализма који је досадањи строј политички изградио, онда опет, немамо ништа против да нас зову фашистима, ма да то нисмо, само молимо да се то зна.

Др Иконић - то је идеолог Удружене опозиције, која у ствари, (народу је то све јасније), зна само шта неће, а изузев скромних жеља за влашћу, не зна шта хоће, забринуо се за савест нашег председника како ће он као хришћанин - дакле, по мишљењу његовом, индивидуалиста - моћи да буде против индивидуализма у политици, тј. против демократије.

Та забринутост г. Иконића, почива на погрешном разумевању ствари о којима говори.

Кад наш председник говори о демократији као победи индивидуализма у политици, путем демократије, онда он ту мисли да је демократија разбила органске, природне оквире индивидуализма, породицу и ста-леж, и узела јединку одвојену од свију њених природних и органских веза.

На овај начин демократија је тобож ослободила индивидуу, а стварно је заробила, јер јој је уништила природну и органску заштиту и довела јединку без заштите пред свемоћ државе и друштва.

Али тиме је и само друштво и државу бацила са рђав пут, јер индиви-дуа сама по себи нема довољно могућности да решава о судбини дру-штва и државе.

Хришћанство, и свака друга религија, није доктрина, већ доживљај, (те сваки учени човек о томе нема могућности да говори). Не само да оно не може бити за овакво демократско индивидуалистички устројено друштво, већ сасвим сигурно знамо - и нико од грађана неће то деман-товати - да оно може бити само за друкчије организовано друштво.

Отуда је страховање г. Иконића за сукоб у савести нашег председника - без икаквог основа.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

А

Абисинија, 135, 211, 212, 286
Авакумовић Александар, 10
Аврамовић Михаило, 128
Албанија, 205, 206
Алексинач, 144
Амон Отон, 4
Азија, 124, 135
Азања, 95
Архиепископ Михаило, 232
Аустрија, 42, 43, 191, 192
Аустралија, 5
Африка, 135, 136

Б

Банија, 290
Бауер Марко, 27
Балкан, 5, 43, 233
Бачка, 19
Београд, 9, 17, 19, 23, 24, 27, 93, 95, 103, 150, 167, 289, 293, 294
Бертијон, 4
Берк Едмунд, 9
Бесаровић Војислав, 27
Бисмарк, 43
Босна, 19, 290
Беч, 10, 42, 44
Бугарска 166, 233
Бург, 43

В

Ваше де Лапуш, 4
Васиљевић Милосав, 13
Вјаземски, 4
Венеција, 44
Војводина, 92, 93, 94, 218, 262, 289
Ворошилов, 174
Врањево, 92
Вршац, 95
Вучо Никола, 32

Г

Гавриловић Милан, 28, 29
Гирке фон Ото, 9
Гумплович, 4

Д

Давидовић Љуба, 236
Далмација, 19, 290
Димитров Георги, 259
Дикенс Морас, 215
Деметровић Јурај, 25
Дон Кихот, 275
Добро Поље, 205
Драгићевић Михаило, 27
Дунав, 98

Ђ

Ђевђелија, 293
Ђуровић Смиљана, 28

Е

Европа, 124, 257, 286-288
Еритреја, 135
Енглеска, 135, 155, 201, 257

З

Загреб, 3, 19, 23, 24, 27, 103, 296
Зајечар, 127, 129, 167
Земун, 293

И

Иван Илић, 118
Иконић Бранислав, 298-299
Илић Влада, 27
Италија, 135, 211, 212, 252

Ј

Јадран, 293
Јанка Пусту, 182
Јанковић Велизар, 130
Јапан, 174, 292, 260
Јелачић, 205
Јевтић Богољуб, 116, 242
Јелисављевић Ст., 10
Југославија, 48, 49, 101, 124, 125, 140, 143, 153, 189, 232, 237, 262

К

Кајџл, 189
Кајмакчалан, 205
Карло четврти, 42
Копитар, 252
Карађорђевић Александар И, 75, 293
Кијево, 191
Кина, 211, 212
Колубара, 205
Корошец Антон, 25
Косић Мирко, 3, 4, 5
Крек Јанез, 232, 233
Крамаржо, 189
Краљевина СХС, 20, 24, 27
Кремљ, 174
Куманово, 205
Купинец, 293, 294

Л

Лајпциг, 259
Лика, 290
Ливије, 4
Литвинов, 174, 260
Ломбардија, 44
Лењин, 174

Љ

Љотић Димитрије, 3-40, 79, 95, 150
Љубљана, 19, 24, 27, 47, 103, 296

М

Манојловић Стеван Л., 27
Масарик Т. Г., 189, 190, 193
Мачек Влатко, 203, 209, 236, 272, 293
Мијатовић Мијат, 130, 132
Милићевић Живко, 79
Милићевић Милан, 200
Миленковић Т. Владислав, 10
Миливојевић Тихомир, 18, 23, 24
Модена, 43, 44
Мојић Сава, 30
Мусолини, 200, 252, 257, 258

Н

Немачка, 5, 43, 135, 201, 257, 260, 285

Недељковић Љубомир, 95
Николић Предраг, 10, 17
Нозис Виолета, 131

О

Обрадовић Милош, 252
Олориз, 4
Олћан Миша, 79, 92, 94, 292

П

Парма, 43
Париз, 215
Павловић Зоран, 18
Петар Велики, 9
Петровград, 47, 79, 95, 103
Пејић Лазар, 32
Пијаћенца, 43
Португалија, 34
Попадић Бож., 25
Поповић Драгољуб М., 15
Прибићевић Светозар, 235, 293
Протић Стојан, 19, 22, 25, 26

Р

Радојчић Никола, 10
Рачки Фрања, 233, 257
Ридин, 4
Русија, 8, 174, 252, 258, 284

С

Салазар Оливера, 34
Сарајево, 24, 27, 103, 296
Савез Совјетских Социјалистичких Република, 174
Свети Августин, 229,
Сибир, 5
Совјетска Русија, 260
Словенија, 19, 166, 293
Смодлака Јосип, 23, 25
Сједињене америчке државе, 5, 53
Скулић Владо, 9
Сомалија, 135
Сплит, 296
Србија, 5, 19, 93, 166, 252, 262, 293
Средња Европа, 44
Стамболијски Александар, 40
Срем, 19

Средња Европа, 44
Стаљин, 174
Стокић Владислав, 10
Стојиловић Војислав, 92
Суботић Драган, 40
Сушак, 103, 296

Т

Тарановски Теодор, 5, 6, 7
Тасић Ђорђе, 10, 26
Тимок, 293
Толстој, 283
Тодоровић Драгослав, 25
Турска, 120, 205
Турн Таксисова, 267

У

Ужице, 144, 296
Узуновић, 116

Ф

Француска, 5, 163

Х

Хабсбурговци, 41-44
Хавличек, 191
Херцеговина, 19, 290
Хитлер Адолф, 201, 258, 260
Хрватска, 19, 166, 293
Хрибар Драгутин, 27

Ц

Цер, 205
Цвијић Јован, 241, 257
Црна Гора, 19, 252

Ч

Чешка, 191
Чулиновић Фердо, 20

Х

Хорџ Лојд, 155

Ш

Шабач, 144, 236, 296

Шола Жиги, 236

Шпанија, 94

Штросмајер, 232, 233

